

Sint Servaes legende

Heinric van Veldeke

editie G.A. van Es

bron

G.A. van Es (ed.), *Sint Servaeslegende. In Dutschen dichtede dit Heynrijck die van Veldeken was geboren*. Tjeenk Willink / Noorduijn, Culemborg 1976 (2de druk)

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/veld028sent01_01/colofon.htm

© 2006 dbnl / erven G.A. van Es / erven G.I. Lieftinck

Voorwoord

De behoefte aan een heruitgave van de middelnederlandse Sint Servaeslegende van Hendrik van Veldeke deed Tjeenk Willink/Noorduyn besluiten, met instemming van alle erbij betrokken personen en instellingen, een nadruk te leveren van mijn uitgave, die in 1950 uitkwam bij de Standaardboekhandel in Antwerpen.

In deze hernieuwde verschijning konden uiteraard om technische redenen geen wijzigingen in de bestaande tekst worden aangebracht. Alleen kreeg ik de gelegenheid een nieuw voorwoord te schrijven. Daarvan maak ik gebruik om een aantal vergissingen en drukfouten, die in deze herdruk wel moesten blijven staan, door de volgende aanwijzingen te herstellen. Ik dank deze verbeteringen aan een collatie van het hs. door Th. Frings en een recensie van H.J.E. Endepols (zie litt. opgave hierna).

Op blz. 10 r. 22 v.b. (cor)*restor* l: (cor)rector. - blz. 16 r. 8 en 9 v.b. *Bosmans* l: Bormans.

Op blz. 185 aant. 16 *sticht* l: stichte. - blz. 187 aant. 576 r. 4: *op vs* l: op vs 578. - blz. 194 aant. 189: *wezen* l: weren; *doorgestrept* l: doorgestreept. - blz. 197 aant. 1092: *hesar* l: besat.

In de woordenlijst op blz. 203: *Ambt* l: Ampt. - kol. 2 r. 3 v.o.: *bediende* l: las. - blz. 205 kol 1 r. 10 v.b. *comper* l: compar. - blz. 210 *Heerden* in vs II, 156 is praet. van heren 'met een leger verwoesten, plunderen, platbranden'. (Mnl. Wdb. III, 365). - blz. 210 *Heymelyck* l: Heymelych. - blz. 211 kol. 2 r. 2: 2929 l: 2930. - blz. 214 kol. 2 r. 8 v.o. *II* l: I. - blz. 215 bij *Sent* toevoegen: II, 2138 = 'aangezien'. - blz. 218 kol. 2 r. 11: 950 l: 900.

In de versteksten I 70: de *punt* achter deze regel moet vervallen - 212 *mochen* l: mochten - 388 *dan* l: dat - 398 *busschop* l: busscop - 516 *daar* l: daer - 633 *busschop* l: busscop - 734 *den* l: sen - 1026 *cleeyne* l: cleyne - 1493 *busscop* l: busscopp - 1562 *ambt* l: ampt - 1580 *soecte* l: soechte - 1677 *goede* l: gode - 1749 *ghegeuen* l: ghegheuen - 1777 *ziel* l: ziele - 1812 *versprieder* - l: verspieder - 1990 *Doen* l: Doen - 2110 *crank* l: cranck

2122 *geneseen* l: genesen - 2126 *wormze* l: wormtze - 2140 *gerhne* l: gherne - 2169 *gheistelike* l: gheystelike - 2221 *all* l: alle - 2280 *heilighen* l: heiligen - 2498 *ontschuldich* l: onschuldich - 2849 *ewighe* l: ewighen - 2858 *hunnen der* l: hunen her - 2991 *sint* l: sinte - 3174 de *punt* achter de regel moet vervallen - II 47 *ghebeuren* l: ghebueren - 170 - *helighe* l: heilighe - 223 *hunnen* l: hunen - 231 *Busscoppen* l: Busscopen - 547 *ghemartielijt* l: gemartielijt - 596 *kerstenen* l: keerstenen - 638 *Vuter sorghen verloeste* l: Vuten storme brachte - 1043 *sobighe* l: somighe - 1095 *heeren* l: heren - 1658 *gebeuren* l: gebueren - 1706 de *punt* achter de regel moet vervallen - 1970 *willen* l: wille - 2344 *starfl*: starff - 2900 *egheyene* l: egheyne - 2964 *verloesen* l: ontfaen. Voor nog enkele spellingsvarianten van u/v en y/ij zie verder het art. van G. Schieb en Th. Frings.

Voor de bekende litteratuurhistorische kwesties rondom Hendrik van Veldeke en meer speciaal zijn Sint Servaeslegende verwijst ik in het algemeen naar de handboeken voor de geschiedenis van de letterkunde, nl. de Letterkunde van de Middeleeuwen, door J. van Mierlo I (2e druk 1949) blz. 184-186 en G. Knuvelde, Handboek tot de Geschiedenis der Nederlandse Letterkunde I (2e druk 1957) blz. 57-60.

Voor de litteratuur over deze zaken na het verschijnen van mijn uitgave in 1950 vergelijk men de volgende chronologisch geordende publicaties:

H.J.E. Endepols - over mijn uitgave in Tijdschr. Nedl. Taalen Letterkunde LXVIII (1950) blz. 129-138.

G. Schieb en *Th. Frings* - over mijn uitgave in Leuvense Bijdragen XLI (1951) blz. 18-20. Zie hierin een belangrijke litteratuuropgave, speciaal publicaties van Th. Frings en Gabriele Schiebs als voorbereiding op hun kritische tekstuitgave (1956) en met het oog op de polemiek met Van Mierlo. Vergelijk daarvoor vooral het hierna te noemen art. van De Bruin (1958).

J.J. Mak, Veldeke's Servaes. Proeve van existentialistische literatuurbeschuouwing in Dietsche Warande en Belfort 1952, blz. 475-485.

J. van Mierlo, De oplossing van het Veldeke-probleem, in

Versl. en Med. Kon. VI. Acad. 1952, blz. 609-715.

J. Notermans, Is Hendrik van Veldeke's Servaeslegende te dateren? In *Levende Talen* nr. 177 (1954), blz. 500-506.

C Minis, Dat Prologus van Sint Servaes legenden, in *Tijdschr. Nedl. Taal- en Letterkunde* LXXII (1954), blz. 161-183.

J. van Mierlo, Werd de proloog van Sint Servaes geïnterpoleerd? in *Versl. en Med. Kon. VI. Acad.* 1955, blz. 41-51.

P.C. Boeren, Vragen rondom Hendrik van Veldeke, in *Tijdschr. Nedl. Taal- en Letterkunde* LXXIII (1955), blz. 241-261; voortgezet in LXXIV (1956), blz. 99-116.

Theodor Frings und Gabriele Schieb, Sente Servas, Sanctus Servatius, Kritisch hrsg. von.... Halle (Saale) 1956.

J. van Mierlo, Het bisdom Luik als kultuureenheid in de 12e eeuw. In *Versl. en Med. Kon. VI. Acad.* 1957, blz. 419-437.

J. van Mierlo, Oude en nieuwe bijdragen tot het Veldeke probleem. *Kon. VI. Acad. voor Taal- en Letterkunde. Reeks III nr. 35* (1957).

C.C. de Bruin, Habent sua fata manuscripta. Opmerkingen bij de uitgave van Sente Servas door Frings-Schieb, in *Nw. Taalgids* 51 (1958), blz. 95-104.

J. Notermans, Rondom de Maaslandse dichter en minnezanger Heinric van Veldeke. Hasselt 1973 (bundeling van opstellen 1927-1973).

J. Notermans, Commentaren op Heinric van Veldeken's Sint Servaeslegende. Ten geleide door J. Deschamps. Maastricht 1974.

Naast de op zichzelf interessante kritische uitgave van Frings, die de zogenaamde ‘oertekst’ van Heynrijcks dichtwerk zo dicht mogelijk poogt te benaderen, blijft een eenvoudige diplomatische uitgave van het vijftiende eeuwse handschrift als reëel historisch document o.i. altijd van waarde voor liefhebbers van de letterkunde en voor wetenschappelijk onderzoek. Daarom hebben wij het gewaagd deze heruitgave te verzorgen en zijn we de uitgevers dankbaar voor hun initiatief.

Januari, 1976

G.A. van Es

Beschrijving van het handschrift

Het handschrift wordt bewaard in de bibliotheek van de Universiteit Leiden, gecatalogiseerd onder het nummer: B(ibliotheca) P(ublica) L(atina) Codex Nr. 1215.

Wat de inhoud betreft, valt het in twee delen uiteen: het eerste gedeelte bevat de Legende van St. Servatius, door Hendrik van Veldeke, het tweede gedeelte enige kleinere prozastukken. We zullen daarom eerst beide delen afzonderlijk behandelen, daarna het handschrift als geheel bezien.

I. *Het gedeelte met de St. Servatius-legende.*

Datering: Het materiaal, waarop deze legende geschreven is, is papier. Hierdoor hebben we een aanknopingspunt voor de datering, daar behalve het schrift zelf, ook de watermerken ons hierover uitsluitsel geven. In de eerste drie sexternen komen nl. 3 soorten P's als watermerk voor, waarvan de ene P met kruis (f. 2 en 3) de meeste overeenkomst vertoont met het voorbeeld van Briquet⁽¹⁾ 8605, de tweede P zonder kruis (f. 22 en f. 24) met Briquet 8527, de derde P met kruis (f. 29 en f. 32) het meest overeenkomt met Briquet 8611.

In de volgende 6 katernen treffen we nog een ander, weinig voorkomend merk aan (f. 37 en f. 39), nl. een schild met daarop de uit Iardino afgekorte naam Iado, terwijl achter het schild een bisschopsstaf gedeeltelijk te zien is. Dit merk is in Briquet weergegeven onder n^r 1876, en is o.a. op Maastrichts papier van 1473 gevonden. Daar

(1) C.M. Briquet, *Les filigranes*, Paris ea. 1907, 4 dln.

ook de andere watermerken uit deze tijd stammen, is dit gedeelte van het handschrift te dateren in de tweede helft der 15^e eeuw.

Samenstelling: Dit gedeelte bevat 9 sexternen, samen 108 bladen (9 VI).

Signaturen: Aan het einde van ieder sextern, nl. op het verso van het laatste blad, werd de signatuur aangebracht, terwijl de signaturen (j-vij) bovendien gerubriceerd werden. Het 9^e katern echter is gesigneerd op het recto van het eerste blad hiervan (viiiij), en niet gerubriceerd. Bovendien zijn de 4 eerste bladen van het eerste sextern in recto gesigneerd + j tot + iiiij, terwijl blad 6 van het tweede sextern de signatuur a 6 vertoont, hetgeen er op wijst dat de signatuur is aangebracht voordat de katernen beschreven werden. Sommige echter zijn geheel of gedeeltelijk weggesneden bij het binden.

Custoden: Ook komen aan het eind van iedere sextern custoden voor, die bijna de gehele eerste versregel van het nieuwe sextern aangeven, eveneens gerubriceerd en vaak geheel of gedeeltelijk weggesneden.

Afmetingen: De maat van het blad is 205 × 144 mm., die van de bladspiegel c. 137/140 × 79/83 mm., de afschrijving, met loodstift, laat van folio 9 af - een aparte kolom vrij voor de hoofdletters, wat in de eerste 8 bladen dus niet gebeurd is. De breedte der kolommen is op die bladen dan ook maar c. 73 mm. Elke bladzij heeft slechts 1 kolom en telt gemiddeld tussen de 27 en 31 regels. Van afschrijving en foliëring is vrijwel niets meer te zien. Er is slechts een moderne potloodfoliëring (1-108).

Het schrift: Het Servatius hs. is geschreven met goede zwart-bruine inkt, die later minder geconcentreerd is, in de littera cursiva formata (een geposeerde lusletter, die sommigen ook wel 'bastarda' noemen), geheel door dezelfde hand, op regelmatige wijze.

De vorm der letters geeft aanleiding tot de volgende opmerkingen:

- a. de 'd' komt voor met en zonder lus. Die met lus is soms niet van de hoofdletter te onderscheiden;
- b. beide vormen van 'r' komen voor, een systeem is daarin niet gevolgd;
- c. het diacritische teken op de i is soms vrijwel een punt geworden. De y heeft geen punt; deze letter is van de ij soms niet te onderscheiden.

Rubricering: Eerste letters der regels gerubriceerd, ook sommige hoofdletters bij eigennamen als Servaes, Otto, Ghysebrecht enz. In rood de titel van prologus en de lombarden, waarmede een indeling wordt gegeven. Twee hiervan zijn groot en met uitgespaard wit in de schachten (12 rr. hoog). De overige zijn 1-5 rr. hoog, doch normaliter 2 regels. De hoofdletters van de eerste regels der bladzijden zijn gewoonlijk uitvoeriger bewerkt met enig zwart of rood penwerk, zelden ook de lange letters, die op die eerste en ook de laatste regels der bladzijde aangetroffen worden. Sommige bovenregels beginnen niet met zo'n (versierde) grote hoofdletter, doch met de gewone gerubriceerde hoofdletter, bv. bl. 1^v, 3^r, 6^v, 7^r, 7^v, 8^v, 11^r, 13^v, 15^r, 20^v, 26^r; verderop wordt dit aantal geringer. De corrector en rubricator waren een en dezelfde persoon (zie bijv. 59^v en 60^r, waar geëxpungeerde woorden nog eens met rood zijn doorgehaald).

II. Het tweede gedeelte wordt ingenomen door een aantal kleinere prozastukken.

Datering: Daar ook dit deel op papier geschreven is, kunnen we wederom de watermerken te hulp roepen voor datering. In de eerste 4 sexternen komt een 'y' voor, die overeenkomt met Briquet 9199, welk merk ongeveer 1470-'75 aangetroffen wordt, o.a. gevonden in papier van 1469 in Bar-le-Duc. Het tweede watermerk in de volgende 4 laatste katernen, nl. een hand, waarboven zich een kruis bevindt, is verwant aan Briquet 11417 en moet uit diezelfde tijd zijn.

Samenstelling: Dit gedeelte bevat 7 sexternen en 1 quintern (7 VI, 1 V), samen 94 bladen.

Signaturen: De signering in de laatste 4 katernen schijnt te zijn aangebracht vóórdát ze in het boek werden opgenomen; tenminste, de signaturen - slechts de 'b' 's en 'c' 's zijn gedeeltelijk zichbaar in het 2^e en 3^e katern van deze 4 - zijn alleen te begrijpen wanneer men aanneemt, dat daarmee die katernen werden genummerd, die van dezelfde papiersoort genomen werden, want zij stemmen niet overeen met de rangorde der katernen in dit tweede gedeelte.

Aan het begin van het eerste katern, op het 1^e en 3^e blad (folio 109 en 111) treffen we respectievelijk de signaturen 'a' en 'b' aan, waaruit blijkt, dat sexternen, in dit gedeelte althans, uit een half quatern plus een quatern werden samengesteld. Hierop zouden ook de fijne signaturen ij en iij kunnen duiden, die men aantreft op de bladen 123 en 125, dus weer een combinatie van half quatern en quatern.

Custoden: Deze komen voor, al zijn wel sommige weggevallen bij het binden. Een ervan, op f. 132^v, is met rode inkt onderstreept.

Afmeting: De maten van al de bladzijden zijn 205 × 144 mm.; die van de bladspiegel varieert van 140/150 bij 92/95. De afschrijving met loodstift is hier nog meestal duidelijk te onderscheiden. Elk blad heeft één kolom en telt gemiddeld 30 regels. Naast de potloodfoliëring, die gewoon doorloopt na het Servatiusus., worden de stukken uit dit gedeelte ook weer ieder apart gefoliëerd, ook deze foliëring is uit moderne tijd. Na f. 193 zijn 6 blanco bladen ongefoliëerd (ff. 193a-f).

Schrift: Aan dit deel hebben verschillende handen meegewerkt en wel:

- a. f. 109 - f. 117v: Een in bruine inkt geschreven 'littera brevitura';
- b. f. 118 - f. 120v: Een in zwarte inkt geschreven 'littera brevitura', door een andere hand;
- c. f. 121 - f. 152v: Een weer in bruine inkt geschreven 'littera brevitura', van dezelfde hand als welke folio 109-117v schreef, wat we o.a. kunnen zien aan de karakteristieke 'r' en 'g'.

- d. van folio 153 af tot 193v is het hs. geschreven in een grotere, zeer donkerbruine, bijna zwarte ‘littera brevitura’, die, hoewel uit dezelfde tijd daterend als de vorige gedeelten, toch van stijl moderner aandoet dan de rest. Dit schrift staat op lager peil, is tamelijk onregelmatig en niet erg gemakkelijk te lezen; het vertoont Bourgondische eigenaardigheden, zoals de schuine ‘s’.

Rubricering: a - c gerubriceerd door een en dezelfde hand, die een andere is dan die van de copiïsten van dit gedeelte. a - b heeft zwart opschrift en explicit van de hand van de copiïst in littera textualis. Geen rode opschriften, rode lombarden (1-3 rr. hoog), rubricering en onderstreping. c heeft rode opschriften in een zwierige bastarda, rode lombarden (1-3 rr. hoog), rubricering, parafen, maar geen onderstreping. d: rode opschriften, slecht gevormde lombarden (2-5 rr. hoog), rubricering en interpunctie door de copiïst.

III. Eenheid van het gehele handschrift.

Al valt het hs. duidelijk in twee grote stukken uiteen, het is toch vermoedelijk in één scriptorium als een geheel geconcipeerd. Daarop wijst de papiersoort, die overal gelijk is, de analoge bouw der katernen (sexternen), analoge signering (vóór het beschrijven), de versterking door middel van reepjes perkament bij de touwen.

Band: Van de oorspronkelijke kalfsleren band is alleen nog een rechthoekig stuk op het voorplat bewaard (155/157 × 96/97) en misschien de oude houten borden. Een rechthoek van 117 × 55 wordt omsloten door een rand, die vermoedelijk is opgebouwd uit vierkante stempels, waarop twee s-vormige figuren in spiegelbeeld te onderkennen zijn. Waarschijnlijk vindt men die stempel ook driemaal in de middenrechthoek, ditmaal op de punt geplaatst. Deze drie ruiten worden geflankeerd door rozetjes, samengesteld uit 7 cirkeltjes en drie-blaadjes met steel en een klein blaadje of zijtakje aan de voet. In het materiaal van de B.N.M. zijn deze laatste noch de vierkanten met de s-vormige figuren opgenomen. De moderne band van valer

bruine kleur zal stammen uit de tijd van Bormans. Min of meer is door kleine stempels de oorspronkelijke band daarop nagebootst. Uit deze tijd stammen natuurlijk ook de moderne schutbladen met aantekeningen van ambtenaren der Bibliotheek.

Inhoud:

F. 1-106: Heynrijck van Veldeken, Servatius-legende.

F. 107: blank op vier rr. schrift uit het einde der 16^e eeuw na, die een gebrekkige copie zijn van de eerste 6 rr. van f. 106v.

F. 107v-108v: blank.

F. 109-120v: De praerogatiuis sacerdotum (in de 16^e eeuw bovengeschreven).

Inc. Qvasi stella matutina in medio nebule id est peccatorum Proprietates huius stelle matutine possunt referri ad quemlibet sacerdotem...

F. 120v: Expliciunt prerogatiue sacerdotum...

F. 121: *Incipit vita sancte genouefe virginis*⁽¹⁾

TEmpore quidem quo ad describendam beate genouefe virginis vitam accessi...
Zie Bibliotheca hagiographica latina... (Brux. 1898-'99) nr. 3338.

F. 136: Explicit vita sancte genouephe virginis cum miraculis que per eam dominus operari dignatus est ipsa adhuc in hoc seculo nequaquam superstite.

F. 136v: *Sequuntur miracula que dominus noster ihesus xps operari dignatus est per merita beate genouefe virginis post mortem eiusdem.*

ANno regni septimo dni nostri karoli magnifici regis... B.H.L. 3341.

F. 149: Expliciunt miracula que omnipotens deus operarj dignatus est per preces et merita. beatissime et angelice virginis genouefe in vita necnon post eius transitum de hoc mundo ad regnum etc.

Miraculum ardensium - Inc. REgnante ludouico fortissimo francorum rege...
B.H.L. 3344.

(1) cursief = in rode inkt.

F. 152v (nieuwe hand): *Incipit vita ac legenda gloriosissimi confessoris atque pontificis seruacij Consanguinei domini nostri ihesu cristi ac nepotis Sancti Johannis baptiste precursoris domini.*

F. 153: Inc.: AD illuminandum humanum genus multas in hoc mundo spirituales lucernas... B.H.L. 7617-18.

F. 164v: Inc.: POst huius obitum huni subuersis... B.H.L. 7619.

F. 168v: *De electione beati gundulphi confessoris atque po(n)tificis.* Inc.: NVnc sequitur electio preciosissimi confessoris xpi... B.H.L. 3706.

F. 172: Expl.: Quidam erga nos tantilli... Hij sunt reuera vt confidenter dicamus quos miraculis choruscare. verbis pluere vt nubes... F. 172v... nil scriptum inuenire potuimus et nouimus De hijs actenus Nunc de beati translacione seruacij pauca restringemus (zie B.H.L. 7620).

F. 173: *De translacione sancti Seruacij* - Inc. KArolo magno monarchium (!) gubernante... (zie B.H.L. 7621).

F. 181v: Inc.: Kvrtilimburgensis ut fama fert sanctimonialis femina finibus mettensium adducta.

F. 188-193 volgen korte stukken, sommige van slechts een paar regels.

F. 188: Inc.: GEns danorum armis potens post mortem katholici karoli lotharingiam peruasit.

F. 188: Inc.: POst mortem Ottonis imperatoris confusum est regnum nimis...

F. 188: Inc.: Gusilanorum pueri autumpnali tempore intrauerunt vineam beati seruacij.

F. 188v: Inc.: HEnricus imperator in traiecto residens a duodecim episcopis dedicari statuit basilicam in similitudinem duodecim apostolorum.

F. 189: Inc.: PRo regni corroboracione habita est aliquando curia in partibus reni et hoc temporibus henrici adhuc etate iuuenilis.

F. 190: Inc.: COMes brabantie henricus dum res traiectionum canonicorum inuaderet sanctus seruacius indixit ei per visum vt cessaret.

F. 191: Inc.: Rumor beati seruacij statim et velociter peruenit romam quia quibusdam romanorum ea via...

F. 192: Inc.: CERNens autem seruacius pium ihm iudicem xpm leniri non posse in petrum oculos suos deflexit...

F. 193: Inc.: IN partibus francie constructa ecclesiola in memoriam pijssimi seruacij sed dubium fuit vtrum aliquando...

F. 193v: Expli.: ... ex hoc miraculo manifeste patuit hanc ecclesiam fuisse consecratam. O bone seruati.

Rest onbeschreven.

F. 193a-193f verso: blank.

F. 194: blank behalve 5 rr. schrift uit de 16^e eeuw (midden?):

Dit bock hoert toe

Hendrick Lenssen en den Len'

Daaronder een monogram HL

Door dit monogram heen van een andere hand, iets later:

Anno m v^c / iaer⁽¹⁾ enen'dre (?)

est dit geschr(re)uen⁽²⁾

satus est - 25^c (verbeterd uit 15^c?) iaer (?)

F. 194v, 194a, 194a^v, 195 blank op nog andere aantekeningen na:

F. 195: Mon enfant doctrine de ta ieunesse et tu trouueras sagesse (17^e eeuw).

F. 195v: Iste est liber (meus: doorgehaald)

(Hen: doorgēh.) ennerici (veranderd in enrici) lenssens

Mosae traiectensis

in scholâ secundae (hand van f. 194)

liber hinrici linssens

Iste (est) liber Hinrici lenßiens

Grammatici mosae traiectensis (hand van een volwassene).

... menende Waeder Ick ick... (tekent de zoon hierbij aan dat het boek eigenlijk toebehoort aan zijn vader?)

(1) iae = e is misschien doorgehaald, misschien ook is e(r) bedoeld en dus de doorhaling een abbreviatuur.

(2) geschüen.

Hiertegen zou men kunnen inbrengen, dat deze aantekeningen van jongere tijd schijnen te zijn en dus door dezelfde persoon op latere leeftijd kunnen geschreven zijn).

Herkomst: Onzeker. Papier en eigendomsmerken wijzen naar Limburg. J.H. Bormans vond het hs. bij M. Aussems, notaris te Aubel (vlak bij de Nederlandse grens tussen Maastricht en Verviers) alwaar hij het als scheurpapier op het toilet aantrof. Tot 1880 bleef het in de familie Bosmans, toen het door St. Bosmans, zoon van de vinder, aan de Universiteitsbibliotheek te Leiden werd geschonken.

Literatuur: J.H. Bormans, Het leven van Sinte Lutgardis. In: Dietsche Warande III (1857), blz. 39-42 in de noot.

Dez. Sur la découverte de deux anciens poèmes thiois jusqu'ici crus perdus ou ignorés. In: Bull. de l'Acad. Royale des sciences, des lettres et des beaux arts XXVI (1857), Série II, Tome I, p. 501 suiv.

Dez. St. Servatius legende van Heynrijck van Veldeken, naer een handschrift uit het midden der XVe eeuw, voor de eerste mael uitgegeven (Maestricht 1858), blz. 28-32. Gelijktijdig in: Annales de la Société historique et archéologique à Maestricht V (1856-58), p. 177 suiv.

L. Scharpé, De Handschriften van Veldeke's Servatius. In: Leuvensche Bijdragen III (1899), blz. 5 vlgg.

Wijze van uitgeven

De tekst van het handschrift is zoveel mogelijk diplomatisch weergegeven. Enkele tastbare fouten in het handschrift hebben we verbeterd, echter steeds met verantwoording in de noten. Waar het handschrift een onduidelijk letter- of woordbeeld geeft, en we voor den druk de knoop moesten doorhakken, hebben we de moeilijkheid of onzen twijfel in een noot aangeduid. Over twee dingen moeten we ons hier wat uitvoeriger verantwoorden: de spelling en de interpunctie.

De grilligheden in de SPELLING hebben we zo mogelijk intact gelaten. Waar bv. de copiïst *oo* en *oe* in gesloten lettergreep (troost - troest) dooreengebruikt, hebben we geen normalisering toegepast; ook de afwisseling van *gh* en *g* is geheel volgens het handschrift; evenzo hebben we de betrekkelijk zeldzame *j* in anlaut (naast *i*) laten staan; waar hij echter vocalische functie heeft hebben we *i* afgedrukt, doch de *j* in de noten vermeld, bv. I, 98; de zeldzame *z* in anlaut is gehandhaafd, bv. I, 64, 71, 83, enz. Voor sommige medeklinkers gebruikt de afschrijver verschillende lettertypen (zie bladz. 9-10). Die verschillen konden we niet in den druk laten uitkomen. Voor de spelling zijn ze ook meestal niet belangrijk. Verwaarloosd hebben we daarom de onderscheiding van de beide typen van de *d*, *r* (zie blz. 9), ook van de *v* (met en zonder lus) en de *w* (verdubbeling van *v* met of zonder lus). Daarentegen hebben we het verschil tussen *u* en *v* gehandhaafd, evenals dat tussen *ij* en *y*. Daarover zijn de volgende bijzonderheden te vermelden:

a) De anlaut heeft steeds *v*. In den anlaut tussen vocalen en na een consonant is vrijwel steeds een *u* geschreven: euen, twijuel, seluer, Seruaes. Minder zeker is de schrijfwijze in woorden met een praefix; regel lijkt ook hier *u*

tussen vocalen: gheuoert, beuoren, gheuangen, enz.; ook na consonant en vóór vocaal: verueerlike, onuerbrant, onuergankelike, baruoet, zelfs: onrechtueerdich; na vocaal en vóór consonant: gheuluwen, beureden; tussen r's: veruouwen. Toch vinden we in zulke posities meermalen een *v* geschreven: zelden intervocalisch als ghevoert (II, 2525), ghevynghen (II, 2941; vgl. gravinnen in I, 3236 tegenover grauinne in II, 2927; vaker na of vóór r: vervulde (II, 2584), vervult (II, 476), bevoret (II, 3029), ghevryet (I, 1021), vervroude (II, 2979), steeds onvroe. Wanneer woorden die semantisch (en rhythmisch) een samenstelling lijken, los van elkaar zijn geschreven, begint de tweede component met *v*: te voren (tegenover hs. L. teuoren, II, 2064), heer vaert.

Ondanks de moeilijkheden die hieruit voor den ongeschoolden lezer voortvloeien, hebben we gemeend deze wisselingen in het spellingsbeeld te moeten handhaven.

b) Voor den klank *i* hebben we de *ij* en de *y* van het hs. behouden, de *ij* ook waar het hs. een *i* + *j* schrijft, zonder diacritisch teken, dus kennelijk geen *y*. Dit laatste letterteken concurreert ook met de *i*, in combinatie met andere vocalen: *ey* in: weyt, beyden, enz.; naast: heilig, enz.; *uy* in: kuyscheide, vuyrich, enz.; soms ook als enkelvoudige vocaal: mynne (I, 304), synne (I, 320), enz.; ook vóór een andere, toonloze vocaal, bv.: Ermenyen (I, 313); in open lettergreep: vysione (I, 1626), enz.

Voor de al of niet versierde letters aan het begin der regels zie blz. 10. Over het gebruik van HOOFDLETTERS in de tekst is het volgende op te merken.

Geografische namen en namen van personen worden in den tekst doorgaans met kleine beginletters geschreven. Alleen *Servaes* begint vrijwel steeds met een hoofdletter, die echter lang niet altijd met rood is aangezet. Daarentegen is *god* altijd met kleine beginletter geschreven. Bij andere eigennamen duiken soms, willekeurig, al of niet rood aangezette hoofdletters op. Opvallend is de *C*, die aan het begin van woorden als *coninck*, *capelle*, ook bij eigennamen als *Colen* soms met een groter type dan de gewone *c* maar zonder rood is aangeduid; in sommige gevallen is hij als een echte hoofdletter rood aangezet, bv.

Costerijen, II, 2944. Regelmaat is er niet in te ontdekken; in de noten hebben we deze nuances meermalen aangestipt. Moeilijk is ook te beslissen, of de *j* als hoofletter is bedoeld. De *j* wisselt in consonantische functie met de *i* in: ionghe (I, 2862) - jonghe (II, 56, 1266); iongheren - jongheren (I, 702, 1717, 2554; II, 1234); ihesus (I, 695, 814; II, 171) - jhesus (I, 219, 455; II, 60); iherusalem (I, 315) - jherusalem (I, 380). Als consonant treedt soms ook de *y* op: yamer (I, 2806; II, 899), yamerlike (I, 448) tegenover jamer (II, 24). Een enkele maal heeft de *j* vocalische waarde: Jnghelant (I, 973); jn (I, 3082; II, 1852), afgezien van de talrijke gevallen waarin de *i* aan het begin van de regel staat en dan steeds als *J* is geschreven. De grootte van de *j*'s wisselt enigszins; bovendien kan hij met of zonder lusvormige ophaal geschreven zijn. Een klein type, zonder lus in: I 702, 2554; II, 1266. Behalve aan het begin van de regel is de *j* doorgaans niet rood aangezet. Zonder rood ook in de eigennamen: justijn (I, 1281), jeker (I, 963). De enkele gevallen met rood zijn: Job (I, 987; II, 353); Jhesus (I, 219, 455); Johannes (I, 229); Jheronimus (I, 824). In den druk hebben we de rood-aangezette *j*'s als hoofdletters gegeven; de overige als kleine letter *j*. Wat de andere letters betreft: ook de niet rood-aangezette grote letters hebben we als hoofdletters afgedrukt; de rood-aangezette zijn in de aantekeningen vermeld. Waar alle aanwijzing ontbreekt, kan men er zeker van zijn, dat het hs. geen rood heeft. Alleen bij den eigennaam Servaes hebben we het verschil verwaarloosd. We hebben den indruk dat de rubricator bij het aanstrepen van de hoofdletters onzorgvuldig is te werk gegaan.

In het hs. komt geen INTERPUNCTIE voor. De zeldzame stippen of punten achter sommige regels, in de noten aangegeven, zijn hoogstwaarschijnlijk niet als interpunctie bedoeld. In dit opzicht geven we het hs. niet diplomatisch weer. Hoewel we ons er van bewust zijn, dat het plaatsen van leestekens in een middelnederlandsen tekst onvermijdelijk subjectieve interpretatie inhoudt en de onbevangenheid van den vakkundigen lezer kan schaden, hebben we gemeend in dit opzicht den niet-filoloog tegemoet te moeten komen. Bij onze interpungering hebben we ons echter de uiterste beperking opgelegd. Dat kon, zonder dat vlotte

lezing ook voor leken bemoeilijkt wordt, doordat de versstructuur in dit gedicht nauw aansluit bij de zinsstructuur. Het einde van bijna iedere versregel valt samen met een meer of minder sterke syntactische rust. Gewoonlijk is dat de grens tussen zinnen, hetzij tussen nevensgeschikte hoofdzinnen, hetzij tussen de delen van een samengestelden zin. Wanneer een enkelvoudige zin meer dan één versregel vult, geeft deze normale versstructuur aanleiding het deel op de tweede regel als een door pauze (= versgrens) afgescheiden zinsdeel te beschouwen. We hebben ons daarom hoofdzakelijk beperkt tot het plaatsen van punten (c.q. puntkomma's) waar, naar ons inzicht, de zin of het zinscomplex afgesloten is. Komma's hebben we slechts geplaatst, waar het ter wille van de overzichtelijkheid gewenst is, b.v. om apposities aan te geven, of om ingewikkelde en omvangrijke complexen gemakkelijker leesbaar te maken. Onderbrekende (parenthetische) zinnen hebben we meermalen tussen platte streepjes gezet. De directe rede is door dubbelpunt ingeleid. Ook is de dubbele punt meermalen gebruikt om een niet door syntactische middelen uitgedrukt gedachte-verband aan te duiden. Normaliter hebben we dus de grens tussen hoofd- en bijzin niet verder aangegeven, wanneer de versgrens dit reeds doet. Wanneer men vijftig regels heeft gelezen, is men voldoende op deze rhythmisch-syntactische structuur ingesteld, om zonder vertraging den tekst te kunnen volgen. Natuurlijk blijven bij deze summiere interpunctie voor vakkundigen plaatsen genoeg over, die discussie uitlokken. In vele gevallen hebben wij in de noten op andere mogelijkheden van interpunctie, en dus tekst-interpretatie, attent gemaakt. Dat niet alle gevallen zijn aangewezen, ligt voor de hand.

De fragmenten van hs. L., door Scharpé gepubliceerd in *Leuvensche Bijdragen III* (1899) zijn aan den voet der betrokken pagina's opgenomen. In dat hs. zijn de versregels niet onder elkaar geschreven, maar achter elkaar aan, zodat de hele bladspiegel gevuld wordt; de 'versregels' zijn daar echter door punten gescheiden: deze leestekens duiden dus alleen de versgrenzen aan.

De afkortingen in het hs. zijn in den druk opgelost, maar kenbaar door cursieve letters.

Woorden die in den tekst gemerkt zijn door een * zijn

in de woordenlijst vertaald. Het teken ° verwijst naar de noten.

De cijfers rechts van de kolommen geven de bladen van het hs. aan.

De indeling van het hs. door lombarden blijkt uit de grote hoofdletters in den druk; in het hs. is tussen deze 'capita' echter geen wit gelaten.

De Sint Servaes legende

[Eerste boek]

DAT PROLOGUS VAN SINT SERVOES° LEGENDEN

- In gods namen ende in sijnen vreden*
 Soe beghennen wij deser reden
 Ende spreken inden beghinne aldus:
 Sancti spiritus
- 5 Assit nobis gracia
 Ende bidden gode daer na,
 Den troester ende den volleyst*,
 Dat vanden heilighen gheyst
 Die ghenade mit ons sy,
- 10 Que corda nostra sibi
 Facit habitacula,
 Ende ons te noden by sta;
 Want des bedoruen* wij alre meyst
 Dat ons der heilighe gheyst
- 15 Onsen sen* berichte*
 Ende sijne woninghe (stichte)°
 In onse herte bynnen
 Soe dat wij moghen mynne°
 Gods leer ende sijne woert
- 20 Die ons nutte° sijn ghehoert
 Off* wijze mercken* wolden.
 Jhesus sprack tot sijnen holden*,
 Die alle herten kent,
 Hij seide: ‘die mich mynt

- 25 Die sal mijne woert behalden'*.
 Sijne genade moets walden*
 Ende moet ons ghesterken⁺
 Tot allen goeden werken
 Beide dach ende nacht +1^v
- 30 En(de)^o verlene ons sulke macht,
 Die te sijnen dienste ghetemen*,
 Dat wijr* sij* gherne vernemen
 Ende dat ons duncke soete
 Ende het ons ghelieuen moete.
- 35 Gods woert souden* wij mercken*
 Ende volgen mitten werken.
 Dat sijn die salighe die dat doen,
 Alsoe ons leert die gods soen
 Ende sprack tot sijnen jongheren,
- 40 Tot sijnen lieuen apostelen,
 Doen sij inden bongart quamen;
 Hi beual hon alle te samen:
 'Ghij sult waken ende beden
 Op dat ghij in gheyne becoringe* en treden*.'
- 45 Dus warne* ich uch* in alre tijt
 Dat ghij mit ernste wakende sijt;
 Als hij urs* gherueke*
 Ende hij ons heym soeke*
 Off syne boden sende,
- 50 Dat hij ons ghereyt vende*.
- Dit heuet grote bedude*
 Onder ons sondighe lude
 Wat god daer mit meent,
 Die ons sijne ghenade toe sent^o.⁺
- 55 Hi heuet ons allen beuolen +2^r
 Dat wij vlijtelike waken soelen*
 Als hij sijnen iongheren hiet.*
 Dat waken en verstaet* nyet
 Dat wij nae den vleysche waken
- 60 Ende ons seluen scade maken
 Ende onse sonden meeren.*

Conden wij ons daer af keeren,
 Onse herte *ende* onsen moet,
 Dat weer ons aender^o zielen goet.

- 65 **Die** recht moghen waken
 Ane rechten doechdeliken saken
 Die woerden* ter goeder tijt geboren,
 Als die heilighen deden hier te voren
 Die dat wale bekanden.*
- 70 Der slape* is tweerhande,
 Die ter zielen nyet en douch*,
 Ende is ons onderscheiden ouch
 Oft* wijt conden verstaen.
 Onse menscheit is soe ghedaen:
- 75 Wij en moghen des slaeps nyet ontberen;
 Nochtan soelen* wijt den vleysche weren
 Dat hets nyet te voele en pleghe.^o
 Die volghen willen den rechten wegen
 Dat sij ewighe ruste vynden
- 80 *Ende* mitten gods kynden
 Moghen vercrijghen geselschap.^o
 Nochtan is eyn ander slaep⁺
 Die der zielen voele* meer schaet:
 Die des den vleyssche gestaet*
- 85 Hij slaept nacht ende dach
 Dat* hem nyemant wecken en mach
 Het en^o doen* der heilighe gheyst.
 Die slape^o hi let* ons alre meyst.

+2^v

Desen slape willich uch* konden.

- 90 Dat is als ons die sonden
 Soe ouer* lieff werden
 Ende wij dat allet* heerden*
 Ende sij ons duncken soete
 Ende setten daer ane onsen moet
- 95 *Ende* wij daer in sijn gheleghen
 Ende wij der* ghewoenliken plegen
 Ende sij ons nemen onsen sen*
 Ende wij ons rusten daer in^o,

- Dat is onses vleysches ghemack.
 100 Dat is der slape daer ich aff sprack
 Die vruchtsam* is *ende* vreyselijck.
 Der loen* daer van is eyselijck
 Den wij daer mede erweruen*
 Eest* dat wij daer in steruen.
 105 Daer voer moet ons behoeden
 God doer sijnre goeden.
 Des weer* ons grote noet
 Dat wij waecten als ons god geboet
 Aen gheisteliken werken.
 110 Daer wille ons god toe ghesterken⁺
 Onsen sen* ende onsen moet,
 Dat wij beide ouel* ende goet
 Mercten* ende^o besaghen
 Ende wij des te recht plaghen*
 115 Ende wij dat quade vermeden^o,
 Ende mit herten *ende* mit leden
 Ende ouch mitten tonghen,
 Eer wij soe worden bedwonghen
 Dat wij gheyn goet en moghen doen.
 120 Nu bidden wij den gods soen,
 Onsen lieuen sceppere,
 Dat hi ons, arme sondere,
 Die ontslapen sijn in sonden,
 Dat hij ons wille senden
 125 Sijne ghenade die ons wecke,
 Ende ons dat oughe ontdecke
 Des herten van bynnen,
 Dat wij sien moghen *ende* kennen
 Den wech der waerheide
 130 Die ons ten liechte* leide
 Vut der duysternissen,
 Mit der ghedenckenissen
 Der ouerster Coninghinnen^o,
 Ende wij der gods mynnen
 135 Moeten alsoe ghenyeten*
 Ende ons nyet en moet verdrieten
 Dat wij daer om weruen,⁺
 Dat wij slapende nyet en steruen;
 Voer die vreyselike^o noet

+3^r+3^v

140 Behoede ons god die ons geboet*.

- God doet hon* groot eer
 Dien belieft sijne leer,
 Ende die sij* gherne verstaen
 Ende mitten werken nae gaen,
 145 Denen gheuet hij sijn rike
 Ende vroude* ewelike,
 Die hi alleyne mach gheuen
 Den ghenen die doechdelike leuen
 Nae den rechten ghebode,
 150 Die salighe, die sich in* gode
 Oetmoedich willen maken
 Ende gheysteliken waken
 Beide dach ende nacht.
 Des was allet* wale bedacht
 155 Die voele* heilighe man
 Daer ich dese reden aff began,
 Die genadighe sinte Seruaes,
 Die eyn gewaer* bisscop was,
 Die vast hielde gods gebodt;
 160 Want hem onse here godt
 Tsjinen dienste hadde verkoren
 Ende hij voele* hoge was gheboren
 Van sinte marien kunne*
 Ende om die ewighe wunne*^{o+}
 165 Ter werelt douchde* onghemach
 Ende gods woert meysterlike* sprach
 Ende mitten werken toende
 Dat hij mitter herten meende
 Beide stille ende ouerluyt.
 170 Nu bidden wij den goids druyt*.
 Den menich sondaer roept ane,
 Dat hi den ghewaren* god vermane*
 Doer sijn grondelose genade
 Dat hij mich nyet en versmade
 175 Doer eynghe mijnre misdaet
 Ende doen mich hulpe ende raet
 Ende moete mich gracie gheuen
 Dat ich sinte Seruaes leuen

+4^r

- Alsoe moet beduden
 180 Den ongheleerden luden
 Alst god ende sinte seruaes beteme*,
 Ende hijt genadelike verneme*
 Want ich eyn sondich mensche ben,
 Sonder macht *ende* sonder sen
 185 Ongheleert *ende* ongherecht*.
 Daer om bidde ich den gods knecht,
 Den werden* ende den gheerden,
 Den wijsen ende den gheleerden,
 Dat hi mijn voerspreke* sy te gode,
 190 Want hij eyn ghetrouwe bode^o
 Hier in eertrike was,
 Der goede sinte Seruaes,⁺
 Dat hi mich volleyste* doe
 Ende helpe mich daer toe,
 195 Die heilighe predickere,
 Mich armen sondere,
 Dat ich dit moete volbringhen
 Ter eeren gods sonderlinghen.

+4^v

- Nu verneemt voert meer
 200 Van desen heilighen heer
 Wie edelike hi gheboren was,
 Die oetmoedighe sinte Seruaes
 Des en soelen wij nyet vergheten;
 Want hij heuet beseeten
 205 Gods rike ten ewen.
 Inden ioedschen Ewen^o*
 Waren twee gesusteren hier te voren,
 Edel ende wael gheboren
 Kuyssche *ende* wael getogen^o*,
 210 Als ons getughen, dats ongeloghen,
 Die die boeke hebben gelesen
 Dat sij nyet edelre en mochen wesen
 Noch reynre van haren lyue,
 Gheboren van edelen wijue
 215 Ende van edelen ioedschen manne.
 Die eyne suster die hiet Anne
 Ende was onser vrouwen moeder,

- Sinte marien der goeder
 Die *Jhesum* onsen heer droech,
 220 Daer aff te spreken is ghenoech⁺
 Want menghe ziele daer by ghenas. +5^r
 Die ander suster sy was
 Gheheyten Esmeria.
 Van haer staet gescreuen da
 225 Dat sij hadde eyne dochter *ende* eynen sone.
 Van dien sall ich te weten doen
 Als ich daer aue vant geset:
 Dat was Elyud ende Elysabeth
 Die moeder was sinte Johannes^o
 230 Baptista, des heiligen mannes,
 Die onsen heer doufde*
 Ende voele vast in hem geloufde,
 Wies moeder was die Elsebe^o.
 Nu suldi verneemen mee:
 235 Si ghedroech den gods druyt*
 Ende haer broeder Elyut^o
 Hadde eynen sone hiet Emyu^o.
 Van dien sullen wij segghen nu^o:
 Des* sone was sijnte Seruaes
 240 Die gode lieff is ende was.
 Alsulck was sijn gheslechte.
 Nu merct dit wel te rechte
 Mijne reden ende mijn woert.
 Men vint aldus bescreuen voert
 245 Dat sijn vader woenende was
 Int lant van grieken, als ich las.
 Nu willich mich daer toe gheuen⁺
 Voert te segghen van sijnen leuen. +5^v
 Sijn leven dat was gode bequame*^o,
 250 Heilich ende sonder blame,
 Ende was van onser vrouwen geslechten^o
 Gheboren: vut der lynien rechte
 Was hij neue ons lieuen heren^o,
 Als ons die boecke leeren,
 255 *Ende* sijnre moeder sinte marien.
 Inden^o lande van ermenyen
 Was wonachtich die vader sijn^o;
 Godfruchtich was hi, dat was ansijn*.

- Daer nae dede ouch dit heilich kint
 260 Mit sijnen werken ommer sent*
 Dat hij gode bekande*.
 Dien van ermenyen lande
 Was hij te troost gheboren
 Ende den heiligen gheist eyn vat vercoren;
 265 Dat liet hij wael erschijnen*.
 Hi was dien van Ermijnen
 Teynen spiegel ghegheuen;
 Die doechdelike wolden leuen
 Naer rechten wijsdome
 270 Dien was hi eyne bloeme
 Ende eyn leydesterre,
 Want hi luchtete* verre
 Ane menghen goeden dinghen
 Die hij wel conste volbrenghen,+
 275 Daer aff dat der heilige man
 Groten loff ende eer gewan,
 Dien god all daer ghesande
 Tot salicheiden alle den lande.

+6^r

- Verhoert noch eyn scone dinck,
 280 Wie der heilige jonghelinck^o
 Op wies in sijnre ioechde
 Mit mengerhande doechde.
 Hij hadde tot gode luste
 Ende keerde sich ane dat beste,
 285 Nyet nae den werrentliken* roem
 Maer nae den waren wijsdome,
 Mit voele goeden synnen.
 Hi begonde seer te mynnen
 God den ouersten sceppere
 290 Ende hadde herde *ommere*^o*
 Alle eertschen rijckdome^o.
 Doer den ewighen rome*
 Soe liet hij maghe *ende* lant,
 Stat, erue ende ghewant*.
 295 Dat was sijne salicheit *ende* sijn heyl.
 Hi dachte ane dat ordeyl

- Daer wij alle moeten comen.
 Hi hadde te rechte waer genomen
 Want hi was gode ghehoersam.
- 300 Doen hi die waerheit vernam
 Ende hi dat wiste te rechte
 Dat hi vanden edelen geslachte⁺
 Onser vrouwen was geboren
- 305 Doen waert hij vuyrich ende vroe*;
 Ende die gods mynne hulp daer toe
 Want onse here god, die goede,
 Hadden* in sijnre hoede.
 Ane sijne ghenade hi sich beuall.
- 310 Hij hulp hem volbrengchen all
 Die doecht, der hi sich onderwant.
 Doer hoem* ruymde hij sijn lant:
 Hi voer van Ermenyen
 In dat lant van Zurien^o
- 315 Te iherusalem sijn bedeuert,
 Daer god ghemartielijt waert.
- Doen hem god daer hadde bracht**
 Doen bleyff hi daer wonacht*
 Doer liefde ende doer mynne
- 320 Van gheisteliken synne.
 Hij hielt* sich doe, sent hij daer quam,
 Als gode van hiemel wale ghetam*,
 Mit goeder kuyscheide^o
 Ende mit rechten arbeide,
- 325 Mit vasten ende mit waken
 Ende mit doechden te volmaken,
 Mit kerckgange ende mit ghebede,
 Dat hij wel^o vlyteliken dede,
 Mit sijnen psalter dien hij las,
- 330 Daer hi gestadich ane was;
 Ende oeffende eyn wel reyne leuen⁺
 Den gheyst hadde hoem god ghegeuen,
 Dien hi teynen heer hadde vercoren;
 Dat hij van adel was geboren

+6^v+7^r

- 335 Daer vinck* hij voele rechte nae.
 Soe langhe diende hi gode dae
 Dat men begonde te merken*
 Aen sijnen goeden werken
 Ende men in doechden proefde
- 340 Die seden die hij oefde*
 Te iherusalem in die heilige stat;
 Want hem die patriarcke bat
 Dat hij doer gode dede
 Eyne dinck, des hij hoem bede,
- 345 Ende doer sinte marien,
 Dat hij heme liete wijen
 Ende woerde eyn selich priester.
 Dat ryet hoem der meyster
 Decke* spade ende vroe.
- 350 Soe langhe sprack hij hoem toe
 Dat heme int herte quam
 Dat hij heme waert gehoersam
 Ende die heilige orden ontfinck
 Die hem salichlike verghinck.
- 355 **Doen** aldus der heilighe man
 Alle sijne ordenen ghewan
 Ende hi diende gode sterke
 Ende hoem der patriarke
 Te priester ghewijede
- 360 Ende hij heme ghebenediede,⁺
 Doen meerrede^o sijn arbeyt
 Ende luterde* sijne gherechticheit
 Beide nacht ende dach.
 Eyns goeden seden hij plach,
- 365 Der edel sinte Seruaes,
 Die gode lieff is *ende* was,
 Dat hi en at noch en dranck
 Als hij die misse sanck
 Werdelike, als heme wale ghetam*.
- 370 Als hij ons heren lichame nam,
 Ons heren vleysche ende sijn bloet,
 Dat dede die heilighe man doer goet*

+7^v

Dat hij inden seluen dach
 Gheyne ander spijsse te nutten en plach
 375 Ter eeren gods lichame
 Ende sijnen heilighen name.

Ich en segghe uch* nyet voerwaer
 Wie langhe off wie mennich jaer
 Dat der goede sinte Seruaes
 380 Te Jherusalem° wonachtig was
 Ende daer alomme inden lande³⁸¹
 Eer heme god den enghel sande,³⁸²
 Ich en weyt ouer wie lanck.
 Eyns daechs hij die misse sanck
 385 Ende hij stont in sijnen gebede
 All die wile dat hij die stille* dede°.
 Der enghel gods all daer quam
 Ende seide hoem dan hij wale vernam
 Stille ende nyet ouerluyt:†
 390 ‘Seruacius’, sprack hi, ‘gods druyt,
 Ich come vanden ghewarighen gode
 En(de)° ben hier tot dich sijn bode.
 Mich heuet der werelt heylant
 Doer goet hier tot dich ghesant.
 395 Du salt leysten* sijn ghebot.
 Dich ontbuyt* der warighe godt
 Dattu salt varen in gallia.
 Du salt busschop werden dae.
 God wilt dattu daer vares
 400 Ende dae die keerstenheit verwares*,
 Dattu sijne woert daer breydes
 Ende dijnen sterfdach daer verbeydes.’

†8r

Doen sprack der heilige man:
 ‘Heer, ich en weyt noch ich en can
 405 Weder den weech noch die lant.’

381 l.: ... dar ...

382 l.: ... den ...

- Der enghel andworde te hant:
 ‘Onse heer sall dich wale bewaren.
 Ich sall mit dich daer henen varen
 Ende sal dich daer heenen leyden.
 410 Du en salt nyet langhe beyden.
 Dat ontbiet* dich die gods sone.
 Du moghes vroliken aen goen.
 Dich en derff* der weech nyet duncken swaer.
 Daer heuet bij nae .VIJ. jaer^o
 415 Eyn busdom gheweest meysterloes.⁴¹⁵
 Du bist der gheen dien god verkoes⁴¹⁶
 Want hem dijn dienst belieuet wale.⁺
 Sinte seruaes antwoerde nae dien:
 ‘Ich leyste* gherne sijn gebodt.
 420 Gheloeft sijn^o onse here godt
 Ommermeer sonder eynde
 Soe waer dat* hij mich seynde*.’

+8^v

- Die heilighe gods ergheuen***
 Hi mercte voele euen*
 425 Dat hem der enghel toe sprack.
 Eyn deyl ontsach* hijt onghemack;
 Ten anderen male was hij des vroe
 Dat hem god erscheyn alsoe
 Dat hij hem te dienste dochte.
 430 Soe hij alre baldste* mochte
 Soe hieff hij sich ane die vaert.
 Der enghel sijn gheleyde waert,
 Die hem wel goet gheleyde dede.
 Te sinte iacobs voer hij sijne ghebiede^o
 435 Die heilige sinte Seruacius
 In galissien te sijnen huys
 Ende soechte sijne genade da.
 Van danne voer hi te gallia
 Dat nu is lutteringhen.
 440 Al daer soe moesten^o bringhen
 Der inghel diene* leyde
 Ende god diene bereyde*,

415 l.: ...rlos.

416 l.: ...kos.

- Den hi decke* ghenade bat.
Te tongheren in die stat
- 445 Daer quam die goede sinte Seruaes⁺
Daer dat busscopdome was +9^r
Groet ende rike,
Ende hadde wel yamerlike
Ghestanden* doen wel V I J jaer^o
- 450 Sonder busscop, dat is waer,
Dattet gherechten meyster nye en gewan.
Want god den heiligen man⁴⁵²
Seruacium daer sande⁴⁵³
Tot salicheiden inden lande.⁴⁵⁴
- 455 Dat wolde onse heer Jhesus^{o455}
Dat der heilighe Seruacius⁴⁵⁶
Daer quam alsoe verre;⁴⁵⁷
Want dat buscopdome erre*⁴⁵⁸
Soe langhe hadde ghewesen.⁴⁵⁹
- 460 Die die vite* hebben ghelesen⁴⁶⁰
Sij weten dat wel voerwaer⁴⁶¹
Dat allen die .VIJ. jaer⁴⁶²
Ten eynde waren gheganghen.⁴⁶³
Den luden^o moeste verlanghen*,
- 465 Die daer sonder busscop waren;
Want sijs ongherne ontbaren*
Die daer waren ghehoersam.
Nu mercket rechte wie dat quam;
Des suldi sonder twijuel sijn.
- 470 Der busscop sinte valentijn
Die des busscopdoms daer te voren plach*
Die mercte wale ende sach
Dat hem sijn alder* seer dwanck*.
Hi was onmechtich^o ende cranck*,⁺
- 475 Die heilighe man ende der guede. +9^v
Hij was des te moede
Dat hij den staff leechde*
Opten altaer ende seechde*

452 I.: ... got ... en heiligen m...

453 I.: ... dare (s)ande.

454 I.: te salden ...

455 I.: Dat wolde unse her(e

456 I.: ... heilege Seruatius.

457 I.: ... uerre.

458 I.: want dat (b)...

459 I.: So lange hadde gew(e)...

460 I.: ... te hebben gelesen.

461 I.: S... wale uerwar.

462 I.: dat ... iar.

463 I.: Ten ende waren g...

- Voer den luden openbaer⁴⁷⁹
 480 Dat hi verbannen waer,⁴⁸⁰
 Diene daer aff neeme.⁴⁸¹
 Maer* die daer toe gheteme*⁴⁸²
 Ende alsoe lieff waer gode⁴⁸³
 Dat hem der enghel, sijn boede,⁴⁸⁴
 485 Seluer gheue mit sijnre hant.⁴⁸⁵
 Doen ghinck die meer* ouer alt lant.⁴⁸⁶
 Het waert condich wijff ende man⁴⁸⁷
 Dat sinte valentijn den ban⁴⁸⁸
 Ghedaen hadde den staue.⁴⁸⁹
 490 Des en doersten* nyemant aue⁴⁹⁰
 Nemen vanden altaer, daer hi lach.
 Des stont dat busdom menghen dach
 Sonder busscop^o heerde loes*
 Dat nye egheynen* dae en koes.
 495 Doent god nyet langher en woude dolen*,⁴⁹⁵
 Dien alle dinck es onuerholen,⁴⁹⁶
 Doen sande hi sinte seruaes daer⁴⁹⁷
 Dat hi der keerstenheit neeme waer⁴⁹⁸
 Want hi daer toe well ghetam*.⁴⁹⁹
 500 Des daichs doen hij in tongheren quam,⁵⁰⁰
 Der goede sinte Seruaes,
 Grote Concilie dae was.
 Doen hoem god daer sande,
 Doen was van menghen lande⁺
 505 Der lude vele versament da. +10^r
 Doen hiet die stadt Octauia,
 Want der Coninck hiet Octauiaen
 Den doe dat lant was onderdaen
 Ende die stat ghehoersam.

- 479 I.: ...are.
 480 I.: dat ue(r)bannen ...
 481 I.: ... dar aue na(m)e.
 482 I.: me... tame.
 483 I.: Ende so lief ...
 484 I.: (d)at heme der engel ...
 485 I.: ... (e)lue geue bit siner ...
 486 I.: ... nc di mare ouer al...
 487 I.: (H)et geurisgen wif ...
 488 I.: ... (t)sente Valentin den ...
 489 I.: ... hadde den staue.
 490 I.: des ...
 495 I.: ...de dolen.
 496 I.: deme alle dinc sin unuerholen.
 497 I.: Du sander sente Seruase dare.
 498 I.: dat her der cristenheide neme ware.
 499 I.: Want he der tu wale getam.
 500 I.: des dages du he in tungren quam.

- 510 Doen sinte Seruaes daer in quam,
 Doen waren daer comen wijden*
 Vanden lande in allen sijden
 Busscoppen ende Canoncken^o,
 Abden ende^o monicken,
- 515 Marckgreuen ende hertoghen
 Waren tsamen daar ghetoghen,
 Greuen ende vryen,
 In dat monster sinte maryen,
 Burgher ende dienstman,
- 520 Ende dat ghemeyne volck nochtan
 Des was daer voele te samen comen.
 Sij hadden menghen raet ghenomen
 Waer men eynen busscop neeme,⁵²³
 Alsulken deme wale gheteme*⁵²⁴
- 525 Der keerstenheit ende gode.⁵²⁵
 Vanden groten gebode⁵²⁶
 Die daer ouer was ghedaen⁵²⁷
 Soe en dorstes nyemant dae bestaen.⁵²⁸
 Sij haddent menghen dach ghedreuen*⁵²⁹
- 530 Ende was noch ongheeyndt bleuen.
 Het was hon allen ontfochten*
 Dat sijs nyet volkomen* en mochten
 Mit alle haren wijsdome,
 Waer bi dat dat busdome
- 535 Gheysteliken vader nye en ghewan.⁺
 Des was daer mennich rouwich man
 Ende mennich wijff onvroe
 Want hon qualijck stont alsoe;
 Maer die valsche ende die domme
- 540 Dien was daer luttel omme;
 Maer gods vriende, die getrouwe,
 Die haddens groten rouwe
 Dat sij wale schijn* daden.
 Den ghenadighen god sij baden,
- 545 Haren lieuen sceppere,
 Want hijs wale mechtich were,

+10^v523 l.: War *men* einen biscop neme.

524 l.: suliken de wale geteme.

525 l.: Der kirstenheide ende gode.

526 l.: uan den groten gebode.

527 l.: Dat dar ouer was gedan.

528 l.: so ne durste niman da bestan.

529 l.: Si haddent ma...

- Dat hij haer noet bekende
 Ende eynen busscop daer sende,
 Alsulken die hon wale beteme*
 550 Ende den volke te rechte queme⁵⁵⁰
 Ende der heiligher kerken dochte*,⁵⁵¹
 Want hijt wale doen mochte,⁵⁵²
 Dat hijse wolde beraden*.⁵⁵³
 Doen sy gode dus daer om baden⁵⁵⁴
 555 Ende dats daer grote noet was⁵⁵⁵
 Doen quam die goede sinte Seruaes⁵⁵⁶
 Inden monster* als eyn pelgrijn,
 Die haer busscop soude zijn,
 Dien god daer hadde gesant,
 560 Des gheeert is alle dit lant.

- Doen hij inden monster* ghinck
 Nyemant hem dae en ontfinck,
 Want hem daer nyemant en kande
 Off waeromme datten god daer sande.⁺
 565 Doen^o hij inden monster quam
 Dede hij als heme wale betam.
 Hij ghinck aen eyne sijde
 Ende las sijne ghetijde.
 Sijne venyen* hi decke soechte
 570 Want god^o sijns gheruechte*.
 Hij viel neder aenden Estrich*.
 Sijn ghebet was gheystelijch.
 Doen hij in sijnen ghebede lach
 Aldaer dat volck toe sach,
 575 Alle die des namen waer,
 Ende waert den volck schijnbaer^{o*576}
 Doen quam der heilich enghel daer
 Schijnende als die sonne claer⁵⁷⁸
 Dien god daer hadde ghesant.⁵⁷⁹
 580 Hij hueffen* op mitter hant⁵⁸⁰

+11^r

- 550 l.: ... volke rechte quame.
 551 l.: Ende der heileger kirken dochte.
 552 l.: want het wale gedun mochte.
 553 l.: Dat hese wolde beraden.
 554 l.: dusi gode durmbe baden.
 555 l.: Ende hats da mi...(e)l not was.
 556 l.: du ...
 576 l.: din luden schinbare.
 578 l.: ... sonne clare.
 579 l.: Den got dare hadde gesant.
 580 l.: he huf op bitter hant.

- Seruacium den gheheeren*,⁵⁸¹
 Dat dede hem god ter eeren.⁵⁸²
 Der enghel langher nyet en beyde.⁵⁸³
 Totten altaer hijne leyde.⁵⁸⁴
 585 Hij nam den busscop staff;
 Sinte Seruaes dat hijne gaff.
 Die lude die dat saghen,
 Nyemant en derff* des vraghen,
 Sij en haddens groot wonder,
 590 Eyn yghelijck bysonder,
 Dat sij die teyken mochten sien
 Die god selue liet gheschien
 Doer sinte Seruaes wille.⁺
 Sij sweghen alle stille
 595 Alsoe langhe went* dat erghinck*
 Dat sinte Seruaes den staff ontfinck.

+11^v

- D**oen dat gheschiet was, te hant
 Der enghel hi verswant*
 Ende voer daer gode wale ghetam*,
 600 Mit des* ghebode hij daer quam,
 Die en* ghesent hadde daer.
 Doen des dat volck waert ghewaer
 Dat der enghel danne* was
 Ende der goede sinte Seruaes
 605 Behalden hadde den staff
 Den hem der heilich enghel gaff,⁶⁰⁶
 Die haer busscop solde wesen,⁶⁰⁷
 Ende sij mit hem souden genesen*,⁶⁰⁸
 Die priesters mitten leeken⁶⁰⁹
 610 Die ghesien hadden die teeken,⁶¹⁰
 Die waren all te samen vro:⁶¹¹
 Den sanck hoeuen* sij voele hoe*,⁶¹²
 Gode gauen sij den loff⁶¹³

- 581 l.: *Servatium* den geheren.
 582 l.: dat dede hene got te eren.
 583 l.: Der engel nine (b)...idde.
 584 l.: ten altare ...
 606 l.: ... heile(g) bode gaf.
 607 l.: Ende de here ...op solde wesen.
 608 l.: en si bit heme wol genesen.
 609 l.: Di papen bitten leiken.
 610 l.: ... esien hadden die teiken.
 611 l.: Di waren ... samen vro.
 612 l.: den sanc huven si uele ...
 613 l.: Gode gauen si den lof.

- Ende ontvinghen haren busscoff.⁶¹⁴
 615 Vroliken sij songhen⁶¹⁵
 Doen sij te heme dronghen.⁶¹⁶
 Sij vielen heme te voeten,⁶¹⁷
 Guetlijcken* sij hem grueten,⁶¹⁸
 Alle eer sij hoem daden,⁶¹⁹
 620 Den ghewaren* god sij baden,⁶²⁰
 Diene hon te trooste* hadde ghegheuen,⁺⁶²¹
 Dat hijne hon* langhe liete leuen.⁶²²

+12^r

- Doen dat was erganghen*⁶²³
 Dat sij hadden ontfanghen⁶²⁴
 625 Haren busscop, als hon wale ghetam*,⁶²⁵
 Die hon van gods haluen quam,⁶²⁶
 Als ghi hier voer hebt vernomen⁶²⁷
 Die ander die daer waren comen,
 Die busscoppen die hij daer vant
 630 Die god eer daer hadde ghesant,
 Wijse ende gheleerde
 Die gheordende* en(de)^o die bekeerde,
 Te busschop sij heme wijeden,
 Den gods ghebenedieden,
 635 Den gheisteliken heerde*,
 Die alle die gheneerde*⁶³⁶
 Die nae sijnen rade wolden leuen.⁶³⁷
 Hem en doerste nyemant gheuen⁶³⁸
 Dat busscopdom noch den staff⁶³⁹
 640 Dan alsen hoem der enghel gaff.⁶⁴⁰

Doen der goede sinte Seruaes⁶⁴¹
 Ghewijet ende ghegherwet* was⁶⁴²

- 614 l.: *ende* entfin... heren biscop.
 615 l.: vrolike si sungen.
 616 l.: da si te heme drungen.
 617 l.: Si uilen heme te vuten.
 618 l.: gutlike sine gruten.
 619 l.: Al ere si heme daden.
 620 l.: den gewaren gode si baden.
 621 l.: Den hen te troste hadden gegeuen.
 622 l.: dat hene hen lange lite leuen.
 623 l.: Du dat was ergangen.
 624 l.: dat si hadden ontfangen.
 625 l.: Heren biscop alse hen wale getam.
 626 l.: de hen uan godes haluen quam.
 627 l.: Als ier da uore haddet uerno...
 636 l.: ... alle di genirde.
 637 l.: Di na si(n)en rad ...den leuen.
 638 l.: heme ne dorste nima(n) geuen.
 639 l.: Dat bischdume nogten (s)...
 640 l.: dan alsen heme der engel gaf.
 641 l.: Du der gude sente Seruas.
 642 l.: get... ende gegerwet was.

- Totten gods woerde⁶⁴³
 Als daer toe ghehoerde,⁶⁴⁴
 645 Soe dede god sijnre teyken eyn⁶⁴⁵
 Daer sijne godheit ane erscheyn,⁶⁴⁶
 Die menghe myrakel hevet ghedoen*.⁶⁴⁷
 Doen hi ten predickstoel ghinck stoen*,⁶⁴⁸
 Sinte seruaes^o die goede,⁺⁶⁴⁹
 650 Mit gheisteliken moede⁶⁵⁰ +12^v
 Ende hij predicken solde -⁶⁵¹
 Wat soe hij spreken wolde⁶⁵²
 Dat sande hem god te monde,⁶⁵³
 Die egheyne sprake en conde⁶⁵⁴
 655 Anders dan griexsche alleyne.⁶⁵⁵
 Ander sprake alleyne^{o656}
 En conde hij spreken noch verstaen.⁶⁵⁷
 Des ghetrooten god saen.
 Die teyken die god dede
 660 Doer sinte Seruaes te dier stede
 Die suldi te rechte mercken.
 Int midden vander kerken
 Dede hij op sijnen mont;
 Doen veruulden god ter stont
 665 Mitten heilighen gheiste
 Ende dede hem volleyste*
 Mit synnen ende mit woerden:
 Alle die hoem spreken hoerden
 Vernamen allet dat hij sprack.
 670 Dat was hon salicheit ende ghemack
 Ende eyne voele scone meer*.
 Wannen dat der menssche weer
 Off van welkerhande tonghe,
 Beide oude ende ionghe,
 675 Dutsche walsche off latijn,
 Sij vernamen alle die reden sijn.

- 643 I.: Tut den g... worde.
 644 I.: alse dar tu gehorde.
 645 I.: (D? ... god siner teiken ein.
 646 I.: da sine gotheit ane erschein.
 647 I.: De uele manech heuet gedan.
 648 I.: du he ten lechtere ginc stan.
 649 I.: Sente Seruas der gude.
 650 I.: bit geistliken mude.
 651 I.: Ende he predeken solde.
 652 I.: wat so he spreken wolde.
 653 I.: Dat sande heme got te munde.
 654 I.: de negeine sprake ne kunde.
 655 I.: Mer grix eine.
 656 I.: ander sprake negeine.
 657 I.: Ne kunde he gespreken ...

- Dat wolde god alsoe maken.⁺
 Eyn yeghelijck nae sijnre spraken
 Vernamen sijt bysonder. +13^r
- 680 Dit hadde hon allen wonder -
 In ebreuschen, in dietschen,
 In walschen ende in vriesschen,
 Als ich seide hier te voren,
 Soe wannen dat sij waren geboren,
- 685 Van beheym off van Ongheren^{o*}
 Dat dede god in tongheren
 Ter^o eeren sijnen holden
 Dien hij verhoeghen wolde.
 God van hiemelrike
- 690 Dede daer bescheidelike
 Sinte Seruaes groet eer,
 Dat wij nye en vernamen meer
 Meer^o dan vanden aspostelen hier beuoren
 Die hij sich seluer hadde vercoren,
- 695 Onse heer ihesus cristus:
 Doen sij waren in eyn huys
 Sent dat hij gemartilijt waert
 Ende nae sijnre hiemeluaert,
 Doen sij waren in sorghen
- 700 Ende sich hadden verborghen
 In eynen huse, daer onse heer
 Mit sijnen jongheren gheheer*
 Dat auontmale hielt, dats waer,
 Tot dat sij cortelijck daer naer
- 705 Den heilighen gheyst ontfinghen
 Ende vut den huse ghynghen⁺
 Koenlike in gods vreden - +13^v
 Doen vernamen sij alle haer reden
 Die sij* spreken hoerden.
- 710 Dat dede god inden woerden
 Dat men mochte merken
 Dat hijse woude ghesterken
 Ende hijs wale gheweldich was^o.
 Dat hi den goeden sinte Seruaes
- 715 Dede die selue ghenade
 - Want hij was sijn gherechte bode -
 Die wijle dat der goede man

- Dat messe ghewede* hadde an
 Ende gods woerde daer sprack,
 720 Dat hem des nyet en gebrack
 Si en vernament alle gemeyne
 Beide^o groot ende cleyne
 Die lude die hi leerde.
 Ende als hij sich danne keerde
 725 Tot werentliken dinghen
 Soe en woldes god nyet ghehinghen,
 Diet daer te voren hadde ghedoen:
 Soe en mochts nyemant nyet verstoen^o;
 Die sijne woert vernamen eer
 730 Sij en constens verstaen nyet meer.

- Doen god den heilighen man
 Alsoe te vorderen* began
 Beide spade ende vroe,
 Doen keerder^o sijnen den daer toe:
 735 Voele wijsliken hijt vernam⁺
 Dat hoem van goids genaden quam. +14^r
 Hij meercte voele euene*
 Dat hijt in desen leuene
 Verdienen nyet en mochte te vollen.
 740 Doch soe was hij onbewollen*:
 Reyne, sonder sonde
 Gaff hij daer aff orconde
 Mit sijnen goeden werken.
 Hij was eyn kempe* der heiliger kerken
 745 Ende was aen sijn ambacht*
 Reyne, kuyssche ende ernstacht*.
 Soe wie des gheruechte*
 Dat hij hulpe ane hoem soechte,
 Ghetruwelike hij hon ryet.
 750 Hij en at gheyns daechs nyet
 Weder en at noch en dranck,
 Als hij die misse sanck
 Ende gods lichame ontfinck:
 Dien dach eerde hij ende beghinck*
 755 Sonder eyngherhande spijse,
 Die heilighe man ende die wijse.

- Aenden sede was hij vast:
 Hij en liet doer lieuen gast
 Off doer grote siecheit.
- 760 Doer god leyt* hij den arbeit.
 Gheistelike waren sijne seden.
 Der heilighe gheist was daer mede.
 Dat waert ane sijnen werken schijn*⁺
 Anders en hadt nyet moghen sijn. +14^v
- 765 **D**en teghen wordighen riken
 En wolde hij nyet wijken:
 Denen* was hi haert ende vast
 Want hi en ontsachse nyet eyn bast.
 Hi was sacht den armen
- 770 Ende lietse sich ontfermen.
 Mynnentlike hijse guetede^o,
 Haren kommer hij hon buetede*.
 Die bedruefde die troeste hi,
 Die gheuanghen die verloeste hi,
- 775 Die sieke die ghenerder*,
 Gheyns onrechts en gherder*.
- D**oen men dit wijde vernam
 Groet volck tot hoem quam,
 Totten heilighen grieke.
- 780 Die lasersche* *ende* die sieke,
 Die stomme *ende* die blynden
 Daer sijne mochten vynden
 Die hoem soechten mit trouwen
 Die ghetroester haers rouwen;
- 785 Denen gaff hi sprake *ende* liecht,
 Die grote heer van maestricht,
 Die heilighe predickere.
 Soe wat ouel dattet were
 Dat den luden deerde,
- 790 Mit gode dat hijse ghenerde*,
 Sij waren douff off lam.⁺
 Voele hem derre* toe quam +15^r
 Inden seluen stonden

Die daer waren ghebonden
 795 Mitten ouelen gheyste.
 Des dede hon god volleyste*
 Dat hijse gansseliken trooste
 Ende haers rouwen erlooste.
 Die edel noethulpere
 800 Hij was dae voele meere*,
 Als hij noch is voele wide,
 In dien seluen tijde
 Spieghel der gods holden^o*.
 Die die zielen gheneeren* wolden
 805 Ende goeder wercken plaghen
 Ende op sijne werken saghen
 Sij en woerden nyet erre*.
 Hij was haer morghen sterre
 Ende hare alre leyder^o
 810 Onder die verleyder
 Die inden seluen iaren
 Sere gheweldich waren,
 Die die kerken te* braken
 Ende ihesum wederspraken
 815 Mit mengherhande heresien*
 Ende der reynre maget sinte marien
 Versmaden daer sij mochten,
 Daer sterkelike teghen vochten
 Die heilighe gods holden*⁺
 820 Die gherne stercken wolden
 Ende vesten die keerstenheit.
 Des leden sij dekke arbeit;
 Des der goede sinte Seruaes
 Eyn sterck houftman was
 825 Als dekke wale bescheyn*.
 Sinte Jheronimus wasser eyn.
 Hij woende by iherusalem
 In die stat van bethleem,
 In affrike sinte Augustijn
 830 Ende van toers sinte mertijn
 Ende sinte ambrosius van meylaen
 Die god was wel onderdaen,
 Van pictouwen sinte hilaris
 Ende der goede sinte amasis

+15^v

- 835 Ende der heilighe Theophilus
 Ende der heilighe Crisostimus^o,
 Dat waren die gesellen
 Die nyemant en conste gheuellen
 Noch mit gheynen dinghen
 840 Vander waerheit ghebringhen*
 Noch haers geloeuen weder reden*
 Daer sij decke arbeit om deden.

- Tongheren was in derre tijt
 Groot lanck ende wijt,
 845 Voele meerder ende voele ryker
 Ende stont vele vredeliker.
 Daer bynnen woenden groet heer*.+
 Die sommighe segghen dat dat meer
 In dien tiden daer ghinghe
 850 Ende dat lant daer all om vyinghe.
 Maer des en weit ich nyet voerwaer
 Oft was inden seluen iaer
 Dat die stadt hadde groten roem.
 In deyne side ghinck eyne flume,
 855 Die Jeker, die noch daer gheit.
 Dat inder alder vyten steyt
 Des soelen wij voele achter laten
 Want des is bouen maten.

+16^r

- Bennen tongheren die wijde
 860 Waren in dien tide
 Twee endetseuentich sameninghen
 Die gods loff lasen ende songhen,
 Ende driehondert Capellen^o -
 Dit hoerde ich voerwaer tellen -
 865 Daer men gods dienste in dede
 Mit sanghe ende mit ghebede.
 Die wijle dat sij wale daden
 Soe waren sij wale beraden
 Ende haer stat stont wale in eeren
 870 Tot dat sij begonsten te verkeren^o*
 Ende sij* der viant vererrede*

- Die sij van gode verrede.
 Den leyden* helle* waerde*
 Denen toemde* seer harde
- 875 Dat der guede sinte Seruaes⁺
 Soe vaste in gods dienste was +16^v
 Ende god soe menghen mensche dede
 Genade doer sijne bede
 In sinte Seruaes eer;
- 880 Dat benijde hij herde seer
 Want hij benijde alrehande goet.
 Soe wie gherne wale doet
 Dien laecht* hij nacht *ende* dach
 Soe wat hon hynderen mach.
- 885 Des en liet hij ouch doe nyet.
 Dien van tongheren dat hij ryet
 Dat sij sinte Seruaes woerden gram
Ende woerden gode ongehoersam.
 Der viant hulpe^o schenden*
- 890 Ter mesdaet ende ten sonden*
 Dat* sij hoem woerden ghehaet^o*.
 Sij en wisten selue om wat
 Dat sij goits ane hoem vergaten^o.
 Te samen sij ghesaten
- 895 Ende der viant mit hon
 Die hon den raet gaff *ende* den sen
 Dat sij gods gebot te braken.
 Sij dachten ende sij spraken:
 Wij sijn bedroeghen seer:
- 900 Onse busdome heuet sijne eer
 Ane desen vreemden man verloren
 Die hij* busscop is vercoren^o.
 Eyn ellendich arme man
 Die onser spraken nyet en kan⁺
- 905 Die onse lant nyet en berichtet +17^r
 Noch slote noch burghe en stichtet
 Noch hoeff en wilt halden,
 Wat heerscapien mocht hij walden,
 Eyn arme wandellere,
- 910 Hoem is alsoe meere*
 Dat menten schelde als menten loue.
 Hij en wilt nommer comen te houe.

- Hij wilt altoes alleyne wesen
 Ende altoes in sijnen boeken lesen.
- 915 Hij en wilt nyet heerlijk* leuen
 Noch nyets nyet doer eer gheuen.
 Wie* mochten yemant mynnen?
 All dat hij mach ghewynnen
 Dat gheeft hij armen luden.
- 920 Wat wonders mochte dat duden
 Off dat langhe soude weeren*?
 Wij mochten sijns wale ontberen
 Want hij en vroemt* ons nyet eyn blat.
 Wij willenten verdryuen vuter stat.
- 925 Dat en doen wij *nommer* te vroe.
 Soe langhe sprack hon der viant toe
 Dat sijne vuter stat verdreuen
 Ende gode onghoersam bleuen.
 Dat hon der viant dat gheriet
- 930 Dat en was doer haer goet nyet:
 Hij gheeft gherne boesen raet.
 Doch en mochten sij die daet⁺
 Mit hem nyet volbrengen
 Want god^o en wouds nyet ghehenghen -
- 935 Dat suldi weten sonder waen -
 Als hij daer te voren hadde ghedaen
 Van Job^o, den gheduldighen,
 Dien nyemant en mochte beschuldighen
 Van egheynre^o onstede*
- 940 Soe wat dat men hem dede.
 Doen god des ghestade*
 Den viant dat hij hem schade,
 Die god was voele ghehoersam;
 Doen heme die duuel aff nam
- 945 Sijn ghesonde ende sijn goet
 Soe ghestadich was sijn moet
 Dat hi doer allen die scolde*
 Niet twijuelen en wolde.
 Soe en dede ouch sinte Seruaes
- 950 Want sijn gheloeue stedich* was.

+17^v

- Doen die ongherechte,**
 Die waren des viants knechte,
 Des waren woerden in eyn*,
 Der enghel sinte Seruaes erscheyn.
 955 Hij geboet den heilighen manne
 Dat hi voer van danne
 All daer hij noch is, te Triecht,
 In eynen dall scoen ende liecht,
 Effen ende wael ghedaen
 960 Daer twee water tsamen gaen,⁺
 Eyn groot ende eyn cleyne,
 Claer, schoen *ende* reyne.
 Dats die Jeker ende die mase.
 Beide te* korne ende te* grase
 965 Es die stadt wale ghelegghen
 Ende te schepen in voele wegghen,
 In visschen* ende in ghewilden*
 Ende in goeden ghevylden*
 Der bester coren eerden°
 970 Die ye mochte ghewerden.
 Des steyt die stat te maten*
 Aen eynre ghemeynre straten
 Van Inghelant° in ongheren*
 Voer Colne° *ende* voer tongheren
 975 Ende alsoe dies ghelijck
 Van Sassen in vrancrijck
 Ende mit scepe die des pleghen
 Te denemerken *ende* te norwegghen.
 Die weghe versamenen sich all dae.
 980 Des is die stadt daer nae
 Gheheiten Traiectum.
 Daer sande god Seruacium.

+18^r

- Doen sinte Seruaes die goede**
 Mit gheisteliken moede
 985 Des enghels boetscap vernam
 Die hoem van gods wegghen quam,
 Dien hij decke ghenade bat,
 Doen ruymde hij tongheren die stat

- Mit eyn deyll sijnre holden*⁺
- 990 Die hem volghen wolden +18^v
 Ende hem waren ghehoersam.
 Als hij doen te Triecht^o quam
 Die ghenadighe sinte Seruaes
 Die god alre liefste was,
- 995 Daer was hij alsoe gherne.
 Daer hadde sinte materne
 Eyne Capelle^o doen werken*.
 Daer bleyff hij by der kerken
 All dae sijn monster nu^o steyt,
- 1000 Daer noch die strate voer gheyt.
 Vanden heiligen vader sinte materne
 Wille ich uch segghen gherne
 Cortelike eyne waerheit
 Want hij eerstwerff die cristenheit
- 1005 In gallia stichtede
 Ende die busscopdome berichtede*,
 Colne ende tryere,
 In sinte peters eer
 Ende tongheren in sinte marien namen.
- 1010 Die drie berichtede hij al tsamen
 Mennich jaer *ende* menghen dach.
 Doen hij der alle drie plach*
 Doen was sijne ghewoenheit
 Als hij daer in tusschen reynt
- 1015 Van Colne tot Octauia^o,
 Soe bleyff hij onderwijlen dae
 Te triecht voer den berghe.
 Daer nam hij herberghe.
 Want hi deckwijle voer die vaert,⁺
- 1020 Hi vercreych dat daer gemaect waert +19^r
 Eyne kerke *ende* ghevryet*
 Ende den apostelen ghewijet^o.
- Doen buwede^o* sinte Seruacius**
 Bi dat ghewijede gods huys
- 1025 Herberghe ende eyne celle
 Ende eyne cleeyne Capelle^o
 Ende eyne cluse daer hij in lach,

- Daer hij nacht ende dach
 Gode diende mit trouwen
- 1030 Ende sinte marien onser vrouwen,
 Inder seluer eynode*.
 Hij nam sijn armoede
 Herde verduldlike.
 Hij wolde gods rijke
- 1035 Daer mede erweruen
 Als het queme aent steruen
 Dat god heme hulpe dede.
 Hij was stedich* ane sijnen gebede.
 Des hadde° gheruym* ende stade*.
- 1040 Heme rouwede luttel der scade
 Dat hij van tongheren was verdreuen.
 Hij hielt sich ane dat reyne leuen
 Als hoem der heilighe gheyst gheriet.
 Hem en stont sijn herte nyet
- 1045 Tot werrentliken* roeme.
 Hij en wolde sijn busdome
 Doch nyet mit allen begheuen,
 Maer hij berichte* alle sijn leuen
 In eyns busscops staet.⁺
- 1050 Den waren gode hij decke baet +19^v
 Voer die van Octaue
 Dat hij hon vergaue
 Dat onrecht ende die misdaet
 Dat sij veronwerden* sijnen raet.
- 1055 Aldus was der gods knecht
 In sijnen dienst voele gherecht
 Dat hij des nyet en vergat.
 Hem luste des te bat
 Dat hij goids ghenade soechte
- 1060 Want hij was uut den gheruechte
 Ende vuten ghedranghe.
 Dat heerde* hij alsoe langhe,
 Den gheysteliken arbeyt,
 Dat heme god sijne verholentheit
- 1065 Liet verneemen teynre stont.
 Dat dede hij sijnen vrienden kont

- Alsoe balde* als hijt hadde vernomen:
 Dat Attela° soude comen
 Der hunen coninck, die heere,
 1070 Eyn heyden errere*,
 Mit groter heer cracht,
 Die altoes teghen gode vacht;
 Dat god des ghestaden wolde°
 Dat hij gheyselen solde
 1075 Die ongherechte keerstenheit
 Doer* der lude boesheit
 Dat was ouer alle gallia,
 Tongheren ende ouch anderswae*+
 Die waren onghehoersam. +20^r
 1080 Doen dat der heilighe man vernam,
 Sinte Seruaes, die ghetrouwe,
 Doen hadde hijs groten rouwe.
 Sijne boden hij doen sande
 Mit brieuen achter* lande
 1085 Om den anxte *ende* doer die noet.
 Den heilighen luden hijt ontboet,
 Den goeden ende den gherechten,
 Dat sij daeromme dechten*
 Ende haer ghebet daden
 1090 Ende vlyteliken baden
 Haren god ende sceppere
 Oft in sijnre ghenaden were
 Dat hijse beschermen wolde
 Ende hij hon sijne holde*
 1095 Ghenadelike liet ghewynnen
 In die eer sijnre mynnen.
- Doen sinte Seruaes, die gherechte**
 Die getrouwe gods knechte,
 Vermaent hadde alsoe
 1100 Doen woerden sijs alle vroe
 Wijde achter lande
 Daer hij sijne boden sande,
 Sinte Seruaes die goede.
 Doen waert hon des te moede*
 1105 Doen sij die reden vernamen

- Dat sij alle te gader quamen
 Gode te eeren ende te roeme⁺
 Ende ouch den busdome +20^v
 Te troys dat hiet doen treckaes.
- 1110 Daer quam die goede sinte Seruaes
 Ende teghen* hoem in goids namen
 Die heilige busscopen alle quamen
 Die doe waren in gallia
 Ouer verre ende ouer na
- 1115 Beide dutschen ende walen.
 Ich en weyt nyet recht der talen*
 Wie mennich busscop dat daer waer,
 Monicken ende clusenaer,
 Voersten ende heeren
- 1120 Die myndere mitten meeren,
 Gheleerde ende ongheleerde,
 Werrentlike* ende bekeerde*
 Derre quam soe voele te samen
 Die ghedoupt waren in *Christus*^o namen.
- 1125 Daer was wael mennich man
 Die nyet en wist nochtan
 Wat beduden soude die vaert
 Tot dat hon gheseyt waert
 Armen ende riken
- 1130 Hon allen euen ghelike^o
 Die daer doer god waren comen.
 Doen sij die meer hadden vernomen
 Die meer die alsoe starck^o* was
 Die hon seide sinte Seruaes,
- 1135 Die heilige *ende* die getrouwe,
 Doen hadden sijs groten rouwe
Ende waren in sorghen
 Beyde auont ende morghen⁺
 Ende vroeck ende spade. +21^r
- 1140 Doen woerden sij des te rade,
 Beide arme ende rike,
 Dat van hon allen eyn yeghelike
 Vast^o weruen solden
 Om te vercrijghen gods hulde
- 1145 Openbaer ende stille
 Ende des vleysches boesen wille

- Vanden herten solde snijden
 Ende solden voert meer vermyden
 Alle sondelike seden
 1150 Ende eeren gode daer mede
 Ende kuysschelike leuen,
 Dat hon god woude vergheuen
 Haer sonden ende haer mesdaet.
 Daer nae vonden sij in haren raet
 1155 Als hon der sen quam van gode
 Dat sij te romen eynen bode
 Tot sinte peter wouden seynden
 Off hij mochte weder* wenden
 Gods gramscap ende sijnen toren.
 1160 Daer toe waert sinte Seruaes vercoren,
 Die heilighe ende die mere,
 Dat hijs bode weer.
 Want der goede sinte Seruaes
 Der alre eerste was
 1165 Den der hunen^o heer vaert
 Van gods wegghen condich* waert
 Ende dient god liet verstaen,
 Soe docht hon allen goet ghedaen⁺
 Den heren die daer waren comen
 1170 Diet van gods wegghen hadden^o vernomen,
 Dat hi die boetscap dede
 Ende gode genade bede
 Voer die ander alle gemeyne.
 Sy wisten hoem soe reyne
 1175 Dat sij te dien stonden
 Gheynen man en vonden
 Die bat daer toe gheteme
 Ende den god bat verneme*
 Dan sinte Seruaes mit namen.
 1180 Des baden sijt hoem alle te samen
 Wel ghenadelike,
 Beide arme ende rijke.

+21^v

- Doen aldus die roemsche vaert
 Op sinte Seruaes gheleyt waert
 1185 Ende daer toe was vercoren

- Doen hadde hijs wel gerne ontboren*
 Nyet doer* sijnen arbeyt*
 Maer doer* der lude boesheit
 Die moeste werden ghewroken.
 1190 Dat voer was gesproken
 Dat dacht hij dat moeste wesen
 Dat sij nyet en mochten genesen*
 Noch werden gheheylet
 Die daer waren verdeylet*
 1195 Ten vreseliken valle.
 Maer doen sijs baden alle
 Die gheystelike ghenote
 Die cleyne ende die grote⁺
 Dat sijs nyet en wouden ontbereren*
 1200 Doe en woude hijs nyet langher weeren^o.
 Hi was wijslike bedacht
 Ende sprack: 'ich doens mijne macht
 Soe ich alre beste can
 Maer hi* is mennich heilich man
 1205 Die beter weer daer toe.
 God onne* mich dat icht soe wale ghedoe
 Mit salicheit ende mit synne
 Maer doch eer ichs beghinne
 Dat ich mich ghereyde ane die vaert
 1210 Soe moet dat bussdom sijn verwaert*
 Te Colne^o bij den Rijne^o.
 Dat hiet doe agrippijne.
 Doen was eyn boese busscop da
 Ende was gheheiten Effrata^o
 1215 Die onrechts* gheloeuen was.
 Van denen sprack sinte Seruaes:
 'Ich wille ommer* soe lange letten*
 Tot dat wij heme ontsetten
 Die soe valsche is vtermaten.
 1220 Solde icken achter mich laten
 Wercken sijne boesheit
 Soe verloer ich alle mijnen arbeit.
 Nu ghij wilt dat ich sij bode
 Soe weert dompheit dat ich gode
 1225 Ende sinte peter yet voele bade
 Off ich alsoe ouel dade

+22^r

- Dat ich sulck onrecht wolde sparen.⁺
 Ich wille alre eerst daer varen
 Ende den droeghenaer* verdrijuen. +22^v
- 1230 Hi en sall nyet busscop blyuen
 Die den luden onrecht leert
 Ende die keerstenheit verkeert
 Alsoe voele als hijs mach ghedoen.
 Hij weder spreket ihesum
- 1235 Cristum filium dei
 Dat hij god nyet en sij
 Ende onser alre verloessere.
 Dat spreect der droeghenere
 Openbaer ende onuerholen^o.
- 1240 Dit en wilt god nyet meer gedolen*.
 Nyemant en sal sijnre sconen.
 Men sal hoem te rechte lonen
 Nae sijnen boesen werken,
 Die eyn viant is der kerken
- 1245 Ende die die valscheit breyt
 Daer hi dat volck mede verleyt
 Mit boeser heresien*.
 Solde hij by ons ghedijen
 Des mochten wij ons voer gode scamen.[?]
- 1250 Doen loefden* sijt alle te samen
 Dat men effraten verstiete
 Ende menten nyet meer en liete
 Dat busdom nyet langer verwaren*.
 Doen lieten sij sinte seruaes daer varen
- 1255 Den salighen gods holde*
 Ende mit hoem die hij wolde.⁺ +23^r
- D**oen dat alsoe ghesloten was
 Dat der gode sinte Seruaes
 Danne te Colne soude varen
- 1260 Mit eynre gheisteliker scaren
 Mit vierthiene^o ghesellen
 Die ich uch wille tellen
 Cortelike ende schier^o:
 Daer was eyn busscop van triere
- 1265 Der heilighe sinte maximijn,

Van arle sinte valentijn
 Ende van straesborch sinte Amant
 Eyn heilich busscop wale bekant
 Ende van spiere daer by

1270 Eyn heilich busscop, seet men my,
 Ende van wormtze sinte victoer^o
 Die beseten heeft den choer
 Des hiemels waerlike,
 Ende daer was vut vranckrijck

1275 Van riemen sinte dyostolus
 Die wael chierde sijn gods huys
 Ende van Sans sinte Seuerijn^o
 Die wale daer mede mochte sijn,
 Van azor sinte valeriaen,

1280 Van troys sinte Octaviaen,
 Van bacherach sinte Justijn
 Die gode wolde gehoersam sijn,
 Sinte Eligius van amiens,
 Sinte dyapotus van orliens^o.⁺

1285 Dit sijn der vierthiender^o namen
 Die alle voeren te samen.
 Die vijfthiende was sinte Seruaes
 Die honre alre leydsman was.

+23^v

Doen die gods holden*

1290 Quamen daer si wesen wolden
 Tot Colne, totter heiligher stat
 Daer sij* sinte Seruaes bat
 Om te verdrijven Effratam,
 Groet volck daer teghen* hem quam;

1295 Die priesterscap nyet alleyne
 Maer die voersten alle ghemeyne
 Ende ander volck vanden lande
 Daer sinte Seruaes nae sande,
 Dien des arbeyts nyet en verdroet.

1300 Die Consielie waert daer herde groot
 Vanden luden, doen sijt vernamen.
 Doen sij alle te samen quamen
 Ende namen haren raet
 Ende mercten die mesdaet,

- 1305 Beide arme ende rike,
Doen rieden die sommige sekerlike
Dat men Effraten gaue vrede*
Ende vername sijne rede
Die der bedriegher was.
- 1310 Dat wedersprack sinte Seruaes:
'Men saelt anders aen vaen.
Effrata es soe ghedaen,
Wolden wij beglynnen
Hoem aen te spreken mit mynnen⁺
- 1315 Ende vriendeliken hoem vledighen*, +24^r
Hij soude ons allen bedrieghen
Mit menghen valschen orconde
Doer te sterken die sonde
Ende onrechte beduden*,
- 1320 Dat hi die domme lude
Daer mede solde verkeren
Ende den scade ermeeren.
Wolden wij hoem ouch dvinghen
Tot cristeliken dinghen -
- 1325 Soe wale kenne ich sijnen aert,
Sijn boese herte is soe haert:
Hij soude schier maken toren*
Dat onsen arbeyt weer verloren.
Hi is van sulken moede:
- 1330 Mit ouele noch mit goede
En mochten wijs nyet bekeeren
Noch keersteliken gheleeren.
Hij spreekt ongheloeuighe woert.
Ende daer aff hebbich soe voele ghehoert:
- 1335 Hi en es gheyns vreden wert
Die rechten ewe* nyet en begheert
Noch egheynre caritaten,
Die der heiliger trynitaten
Niet en wilt gheloeuen
- 1340 Ende ihesum wilt beroeuen
Ende seet dat hij nyet god en sy
Ende wederspreect corpus domini.
Dat willich helpen wreken
Ende wille daer teghen spreken⁺
- 1345 Dat hij nyet busscop en sall sijn, +24^v

- Volghens^o mich die brueder mijn.⁷
 Noch seide voert sinte Seruaes
 Dien dat onrecht leyt was:
 ‘Desen valschen Effratam
 1350 Die cristus is onghehoersam
 Dien verdeyle* ich mit gods recht
 Want hi is des viants* knecht.
 Dien hij wale ghedienen* kan
 Es hij wijff ofte man,
 1355 Dien willich eruolghen*
 Ende wille hem sijn erbolghen*,
 Dien moghen wij wale tellen
 Van sijnen gesellen
 Ende mit hem sijn verstoten^o
 1360 Ende mitten vianden*, sijnen genoten,
 Die god van hiemelrijck verstiet
 Ende diese^o seer vallen liet
 In dat affgronde neder.⁷
 Doe en sprack daer nyemant weder*,
 1365 Teghen sinte Seruaes woert:
 Sij hadden alle wale gehoert
 Dat sijne reden gherecht was.
 Doen verwan* sinte Seruaes
 Mit gods hulpen alleyne
 1370 Dat die ander alle ghemeyne
 Des ouer eyn ghedroeghen*
 Mit gheisteliken gheuoeghen*
 Dat der boese droghenere
 Wale mit recht verordelt weer⁺
 1375 Van sijns selfs woerden:
 Doen sij dat ghehoerden +25^r
 Dat hij ihesum wedersprack
 Dat was hon allen onghemack.
- Also dat ghesproken was
 1380 Soe volleynde* sinte Seruaes
 Daeromme dat hij daer quam:
 Hij ontsat* Effratam
 Sijnre busscopliker eeren
 Mit ordel alle der heeren,

1385 Der busscoppen die doen waren dae
 Ende der andere heeren daer nae
 Mit armen ende mit riken.

Het was hon someliken
 Herde seer teghen den moet;

1390 Der gheloeue en was nyet goet.

Nu verneemt voert bat:
 Doen sij volbracht hadden^o dat
 Den ghewaren god sy baden
 Dat hijse wolde beraden

1395 Want hij alle herten kende,
 Dat hij hon eyenen busscop sende
 Sulken die heme beteme
 Ende den luden recht bequeme
 Ende die sij* conde gheweghen*.

1400 Ouch deden sij daer teghen
 Haer vasten ende haer vyere*.
 Des gheweechde* hon god schier⁺
 Mit vaderliker mynnen.

+25^v

Seruacius brachter hon ynne
 1405 Dat die goede sinte Seuerijn
 Haer busscop soude sijn
 Want onse heer alsoe wolde^o.
 Doen waert die gods holde*
 Erhauen* in die selue stat

1410 Dae Effratem was aff ghesat.

Alsoe doen dit was ghedaen
 Soe schiet die Consilie^o saen.
 Doen voer sinte Seruacius
 Weder te sijnen gods huys

1415 Te triecht, tot sijnre cellen.
 Ende sijne heilige gesellen
 Voer ellick totten synen
 Ende lieten sinte Seuerijne
 Te Colne aen sijne heerscap,

1420 Ane die gheistelike meysterscap;
 Dat hoem wale ghetam.
 Doen sinte seruaes heym *quam*
 Ende hij sijne saken daer beriet*

- Doe en lette* hij langher nyet:
 1425 Hij hueff sich schier ane die vaert
 Te romen daer hij ghehoecht* waert.
 Hi en woldes nyet laten
 Ende voer sijnre straten.
 Voer metze, doen hij daer quam
- 1430 Ende heme der busscop daer vernam,⁺
 Vrolike hij hoem teghen ghinck. +26^r
 Mit groter eeren hijne ontfinck
 Mit heiligher sameninghen* ghenoech
 Daer men hem intieghen droech
- 1435 Crucen ende heylichdoem.
 Der busscop leyden inden doem,
 Der heilighe sinte Auctoer,
 Op sinte Stephanus choer
 Ane die ghewijede stat.
- 1440 Inder mynnen gods hij hem bat
 Mit gheysteliken dinghen
 Dat hij die misse woude synghen.
- Sinte Seruaes dede sijne bede.
 All daer hi die misse dede
- 1445 Ende die heilighe woert sprack
 Soe quam der viant* ende brack
 Eynen balck ane dat monster*
 Hoghe bouen aen dat vynster.
 Daer nae werp hi den tram*,
- 1450 Seruacius deder eynen ram*,
 Doch en raeckte hij sijns nyet:
 God hij hueden ende beryet*
 Als hoem decke wale bescheyn*.
 Dat hout viel opten Elter* steyn
- 1455 Dat hij in twee stucken spleyt
 Maer* dat god den kelck beheylt
 Dat hi nyet en was gheuallen.
 Onder den volke mit allen
 Was die anxste voele groet⁺
- 1460 Doen dat tymmer* neder scoet: +26^v
 Soe vreyselijch was der slach
 Doen der boem daer neder lach

- Die soe groot was ende soe lanck.
 Onder den volck waert groet ghedranck
 1465 Doen dat gheuallen was ter neder.
 Sinte seruaes wencketse weder
 Ende hietse alle stille staen^o.
 Als dat ambacht was gedaen
 Ende hi gods lichame hadde genomen
 1470 Doen hiet hij naerder comen
 Den busscop sinte Auctoer^o
 Ende die heeren vanden choer.

- Die salighe sinte Seruaes**
 Die steyn die daer gebroken was
 1475 Dien liet hij hon bescouwen.
 Doen ghenoeet* hij sijnre trouwen*
 Ende goids genaden in derre stont.
 Sijnen vingher stack hi in sijnen mont,
 Mit sijnen speykelter* hijne natte^o*,
 1480 Den steyn hi te samen satte*
 All dae hij ghebroken was.
 Der goede sinte Seruaes
 Der sondaren verdynghere*
 Hi streyck mit sijnen vynghere
 1485 Dae der steyn was gespalden*.
 Hij liets gode ghewalden*
 Die sijn gebet te hant ontfinck:
 Die steyn weder te samen ghinck⁺
 Alsoe vast ende alsoe haert
 1490 Als hij ye daer te voren waert
 Meer* dan daer eyn teyken bleyff
 Daer hi mitten vyngher ouer streych.

+27^r

- Sinte Auctoer der busscop**
 Gode gaff hi den loff
 1495 Dat hi dit teyken woude doen
 Doer Sinte Seruacioen
 Ende het doer hem geschiet was.
 Doen sprack der goede sinte Seruaes:
 ‘Heer laet die reden staen

- 1500 Het heuet god doer* uch gedaen;
 Off uch genade van hem gesciet
 Die loff en besteyt mich nyet.[?]
 Ghetrouwe was die vrientscap
 Ende gheistelijck die broederscap
- 1505 Tusschen den twee heiligen mannen.
 Ende sinte Seruaes keerde danne*
 Ende sinte Auctor, der heer,
 Hi ghinck mit hoem verre
 Vut metze, dat was waer, -
- 1510 Der arbeyt en was hem nyet swaer -
 Mit anderen gods knechten
 Den ghetrouwen *ende* den gherechten
 Die hem volchden vuter stat
 Tot hi hon weder te keren bat
- 1515 *Ende* hietse gode beuolen sijn.
 Voer basel voer hij ouer Rijn^o,⁺
 Daer nam hi herberghe. +27^v
 Dus quam hi ouer dat gheberge
 Mit ons heren gheleyde
- 1520 Ende mit swaren arbeyde
 Beide spade ende vroe.
 Soe langhe dede hij daer toe
 Dat hij te romen bynnen quam
 All daer hi waert ghehoersam.
- 1525 Te Romen^o quam sinte Seruaes
 Alsoe dat^o hi all dae was
 Doen die lude die asschen* ontfinghen
 Ende die vasten aen ghinghen*,
 Ende bat voer die van gallia.
- 1530 Hij was voele ynnichlike da
 Mit groten oetmoede
 Mit alre slachten* goede
 Mit vasten ende mit venyen*
 Ende mit arbeide menighen,
- 1535 Mit waken ende mit gebede,
 Mit groten arbeide
 Dat die viertich daghe leden.
 Tot denen tijt hadde hij vermeden,

- Die ghetrouwe gods holde,
 1540 Dat hij nyet comen en wolde
 In sinte peters doeme,
 Dat en liet hij nyet doer roem*;
 Voele gheysteliken hijt aen vynck
 Want hij besoechte ende beghinck*⁺
- 1545 Clusen ende capellen, +28^r
 Monsteren* ende Cellen°,
 Alle die in romen waren.
 Totten ghewijeden altaren
 Ghinck hij ouer alle die stat;
- 1550 Den lieuen heilighen hi bat,
 Allen ende sonderlinghen,
 Dat sij heme hulpen dynghen*
 Aen den ouersten sceppere
 Oft sijne genaden weeren
- 1555 Dat hij bescheermde dat lant
 Van danne* waert hij daer ghesant°.
- D**es seluen iaers quaemt also
 Dat onser vrouwen aⁿnunciacio
 Opten goeden vridach ghelach,
 1560 Alsoe, als ich ghescreuen sach:
 Dat sij den gods sone ontfinck
 Ende men dat ambt* ouch beghinck*
 Dat *Christus*° ghemartilijt waert.
 Daer intieghen* hadde hij hem gespaert*
- 1565 Eer hi in sinte peters kerke quam
 Dien hij doch was ghehoersam,
 Der eerwerdighe sinte Seruaes.
 Want hij doch soe heilich was
 Soe was sijn ghelouue dat
- 1570 Dat hoem god des te bat
 Des daichs verhoren solde
 Des hi hoem bidden wolde.
- Alle dit hadde hi voerdacht.⁺
 Des nachts voer der middernacht +28^v
 1575 Quam hi voele stille

- Mit gheisteliken wille
 Sonder werrentliken* roem
 Voer sinte peters doem.
 Eer hi quam in die doer
- 1580 Sijne venye* soecte hij daer voer
 Decke op sijne blote knyen.
 Des en verdroet hoem noch nye:
 Langhe lach hi ane die stat.
 Sinte peter hij bat
- 1585 Dat hij sijn ghebet verneeme
 Eer hij in sijn monster* queme.
- Doen** hi des voele hadde ghedaen
 Ende hij inden monster* soude gaen
 Ende die doer ontsloten waert
- 1590 Doen volbrachte hij sijne vaert
 Mit voele goeder trouwen;
 Doen bat hij onser vrouwen,
 Der hiemelscher coninghinnen,
 Mit gheysteliker mynnen
- 1595 Dat sij heme hulpe dede
 Ende haren sone bede
 Voer die van gallia
 Want hij was honne bode da.
 Die heer van tongeren mit namen
- 1600 Bat den heiligen alle te samen
 Ende sinte peter den waren bode
 Dat hij sijn dyngher* waer te gode⁺
 Oft mit sijnen wille mochte wesen
 Dat hij die van tongheren liet ghenesen*
- 1605 Ende sijnre bedinghen roechte*.
 Sijne venye* hi decke soechte
 Voer sinte peters arcke*.
 Gode vleede* hij starcke,
 Die gods onderdane.
- 1610 Mit menghen heyten trane
 Waert heme sijn ansicht* nat.
 Alsoe langhe heerde* hij dat,
 Die heilighe sinte Seruaes,
 Dat hij alsoe vermuedt was

+29^r

- 1615 Onder waken *ende* vasten
 Dat sijn vleysche moest rasten:
 All daer hij gode aen riep
 In sijnen ghebede hij ontsliep,
 Die ghetrouwe meyster^o;
- 1620 Hi was eyn gherecht priester
 Voer gode ewelike
 Ende hier in eertrike.
 In sijnen slape daer hij lach
 Eyn schoen liecht dat hij sach
- 1625 All inden hiemelschen trone.
 In sijnen vysione
 Daer sach die gods holde
 Tghestoelte van golde,
 Duyr ende chiersam*
- 1630 Alsoet gode wale ghetam
 Diet wale mochte ghedoen.⁺
 Daer op sat der gods soen
 Die gheware* heylant;
 Te sijnre rechter hant
- 1635 Sinte maria onse vrouwe,
 Sijn moeder, die ghetrouwe
 Coninghinne in hiemelrike.
 Hij sach ontellike
 Der heilighen die voer gode staen
- 1640 Die hem lieuen dienst hadden gedaen,
 Onsen werden heylande.
 Sinte peter hi dae bekande
 Ende paulus sijnen huysghenoet
 Onder der scaren alsoe groot
- 1645 Der hi ghetellen nyet en mochte.
 (Den goeden sinte Seruaes hem dochte)^o
 Dat die twee heilige voersten
 Voer hoem nyet bidden en doersten
 Ende alsoe ghelijck deden
- 1650 Als off sij voer heme beden.
 Des en wolde god nyet horen.
 Hi keerde van hem sijne oren.
 Dat meercte sinte Seruaes^o
 Wie rouwich hi des was
- 1655 Dat sij alsoe keerden danne.

+29^v

- Sinte peter sach hij vast ane
 Mit ynnentliken moede.
 Dat hoem der heere goede
 Sinte peter die meere
 1660 Eyn goet voerspreech* weere
 Des en wolde god all nyet verstoen.⁺
 Maer daer was sinte Steffoen^o,
 Der martelaer reyne:
 Hi verkoende sich alleyne;
 1665 Gode hij vlyteliken bat
 Voer metze sijnre stat
 Dat hijse wolde beureden*
 Mitten volke van sijnre steden;
 Dat hij hem beurede sijnen doem
 1670 Doer sijne eer ende doer sijnen roem.
- D**at verhoerde onse heer ihesus:
 Hi bescheermde hem sijn Elter huys*
 Want daer ynne was sijn bloet
 Dat voele gheheer* was *ende* goet;
 1675 Doer dat beurede* hij hoem den choer
 Daer busscop was sinte Auctoer
 Die goede herde lieff was.
 Doen dit mercte sinte Seruaes
 Dat god sijne bede nyet en ontfinck,
 1680 Groten rouwe hem des ouer ghinck
 Dat hij mitten herten toende:
 Herde seer hij doen weende.
 God kande sijne trouwe
 Ende erbermdde sijnen rouwe
 1685 Want hij hem was ghehoersam^o.
 Sinte peter^o daer tot hoem quam
 Alsen god daer hadde gesant.
 Hij hoeffen* opp mitter hant
 Ende sprack hoem vriendeliken toe:
 1690 'Broeder Seruacius en doe
 Deser beden nyet meer;⁺
 Du moedes mich alte seer.
 Wat clopstu aen die verslaghen* doere?
 Daer is eyn vast grendel voer

+30^r+30^v

- 1695 Mit gods ordel geschoten.
 Si is soe vast besloten,
 Si en mach nyet werden op ghedaen*.
 Dat saltu wijslike verstaen.
 Du biddes voer die verwaten* diet.
- 1700 Des en wilt onse heer nyet,
 Onser alre verloessere.
 Die verdeylde* sondere
 Si en bestaen* nyet den gherechten,
 Den ghetrouwen gods knechten;
- 1705 Sij sijn herde ondersceiden.
 Du en salt den gods leyden*
 Niet langher alsoe by staen
 Als du tot noch heues gedaen
 Want sij moeten verderuen.
- 1710 Du en salt mit hon nyet steruen:
 Des en sal dich nyet gestaden*
 Onse heer, maer hij wilt dich saden
 Mitten hiemelschen brode.
 Leuende ende dode
- 1715 En moghen nyet te samen wesen.
 Die lude en moghen nyet genesen*
 Die du telles voer dijnen jongheren^o,
 Nameliken dien van tongheren,
 Die daden des viants raet.
- 1720 Dat gheruechte van hare mesdaet
 Dat is voer onsen heer comen.⁺
 Hij heuet hon te torne* vernomen:
 Dat moet sijn ghewroken.
 Het is van gode voersproken:
- 1725 Dat en mach nyemant ghekeren.
 Onse heer die wiltse besweeren*
 Op dat sij dese mesdaet arnen*.
 Daer voer moechstuse waernen*.[?]
- Sinte peter sprack euer* doe
- 1730 Den goeden sinte Seruaes toe:
 ‘Du en saltse nyet voerreden*:
 Die ghedaen sijn vut gods vreden
 Die moeten arnen* sijnen toren.

+31^r

- Du en salt nyet hebben verloren
 1735 Dijne weech noch dijnen arbeyt;
 Du biddes doer gherechticheit
 Voer dijn busdom ende voer dijn lant.⁷
 Eynen slotel gaf hi hem in die hant
 Van syluer die seltsem was.
- 1740 Dien behielt sinte Seruaes
 Teynen lyteiken* ende ghemerke*,
 Van hiemelschen ghewerke
 Dat nye man sulken en sach
 Noch nyemant gewercken en mach
- 1745 Mit mensscheliken synnen.
 Dat dede hij heme te mynnen;
 Sijnen arbeit hi hem daer mede galt*.
 Hij gaff hem die selue gewalt
 Die hem god hadde ghegeuen
- 1750 Ouer die dode ende ouer die leuen: -⁺
 Dat was ware orkonde -
 Dat hij bonde ende ontbonde
 Sondighe ende gherechte,
 Heeren ende knechte,
- 1755 Beide man ende wijff,
 Inden doot ende inden lijff*;
 Dat hijs gheweldich* weere,
 Seruacius die meere,
 Soe wie dat des gheroechte*
- 1760 Dat hij hulpe aen heme soechte
 Ende heme ghenade bede,
 Dat hij heme ghenade dede
 Van sijnen sonden
 Dat hi hem daer aff ontbonde -
- 1765 Die ghewalt* gaff hem die gods sone -
 Ende dies nyet en wouden doen,
 Soe wie verdiende synen toren,
 Dat hi beide hadde verloren
 Beide ziele ende lijff
- 1770 Het weer man off wijff,
 Sij en soechten sijne hulde*
 Ende beterden haer schulde°.

+31^v

- All daer ontfinck sinte Seruaes
 Die gaue, die soe goet was,
 1775 Te lone voer sijn ongemack.
 Sinte peter hem euer* toe sprack:
 ‘Reyne ziel, heilighe bode,
 Ich beuele dich den ghewaren* gode
 Die dich dijne ziele sall bewaren.’⁺
- 1780 Du salt in gallia weder varen. +32^r
 Mit arbeide saltu daer comen.
 Segghe dattu hij* heues vernomen
 Den goeden luden alle te samen
 Ende sinte Auctoer^o mit namen
- 1785 Ende anderen dijnen Jongheren,
 Den gherechten van tongheren,
 Die dijns raets willen pleghen^o.
 Dien saltu verdynghen* ende wegghen*:
 Hon mach wale* nae dich verlanghen.
- 1790 Du salt werden gheuangen
 Van den hunen, den boesen.
 God sall dich verloessen
 Dattuys ghehoecht* werden salt.
 Die ghenade ende die ghewalt*
- 1795 Die ich nu hebbe van gode
 Die hebbe du ouch, getrouwe bode.’
- Sinte Seruaes, die gheerde,
 Van romen hi doe keerde
 Doen hi sinte peters reden vernam.
- 1800 All daer hi onder wegghen quam
 Doen hi leyt* dat roemsche lant
 Der hunen coninck hi daer vant
 Mit eyne heer groot ende breyt.
 Daer leyt hij groten arbeyt:
- 1805 Die hunen die hem saghen
 Sij begonden heme te vraghen
 Wann* hi quame of waer hij wolde,
 Die ghetrouwe gods holde*,⁺
 Dat hij hon seechde dat waer.
- 1810 Dat en verstont hij nyet eyn haer. +32^v

- Sij spraken dat hij weer
 Eyn versprieder ende eyn drogheneer*.
 Sij sloeghenten ende stieten,
 Loeghenere dat sijne hieten
 1815 Te dien seluen stonden
 Ende vinghenten ende bonden.
 Hi en wist wes hij ontgalt*.
 Sij daden heme ghewalt*
 Dat* hi daer teghen nyet en vacht.
 1820 Alsoe hielden sijne ouer nacht
 Inder gheuanghenisse.
 Doen hij inden duysternisse
 Ghebonden lach ende gespannen
 Mitten heydenen mannen,
 1825 All daer hij lach inden gebede
 God van hiemelrike hem dede
 Ter eeren sijnre teyken eyn:
 Eyn liecht ouer hoem scheyn
 Voele groot van hiemelrike.
 1830 Dit sach men openbaerlike
 Noch claere* dan der sonnen schijn
 Off* het claere mochte sijn.

- Die gheene die daer by hem laghen
 Te wonder* sij dit ane saghen,
 1835 Des heydens coninx holden*
 Die hem daer hoeden solden;
 Groet wonder dat sij saghen,⁺
 Die daer des waken plaghen
 Ende des woerden ghewaer
 1840 Sij quamen alle te wonder daer^o.
 Die sinte seruaes dae eerde
 Ende sijnen loff vermeerde
 Dat was die ghewaere* gods sone
 Diet heme wale mochte doen^o,
 1845 Als hij dede daer beuoren
 Den heerden*, doen hi waert geboren,
 Die dat hiemelsche liecht saghen
 Des nachtes daer sij laghen
 En haer vee hoeden:

+33^r

- 1850 Sij loefden gode den goeden
 Die hon die vroude maecte cont.
 Alsoe dede god sent teynre stont
 Mit sinte Steffaen,
 Sijnen heilighen onderdaen,
 1855 Die den hiemel open sach
 Daer hij onder den steynen lach;
 Daer menten steynde *ende* werp*
 Sijn moet was gheistelijc *ende* scherp
 Dat scheyn wael in sijnen gebede.
 1860 Die selue god die dat dede
 Die mochte dit ouch wale ghedoen
 Ter eeren sinte Seruacium.

- Des morghens doen der dach
 Soe lyecht waert dat menten sach
 1865 Ende dat die lude vernamen,[†]
 Tot sinte Seruaes dat sij quamen
 Doer die selseme meer.
 Sij vraichden hoem wie hij weer.
 Sij seiden dat hi hon dede verstoen
 1870 Wie sijn gheloeue weer ghedoen.
 Der goede sinte Seruaes
 Hi seide hon dat hi keersten was.
 Dat was der heydene spot.
 Hi sprack: 'ich gheloeue in godt -
 1875 Des belye ich openbaer -
 Die daer is eyn sceppaer
 Des hiemels ende der eerden
 Ende die ons allen dede gewerden*,
 Die vander^o maget waert geboren,
 1880 Die allen heren is te voren*,[’]
 Sprack hij mit corten woerden.
 Die hunen die dat hoerden,
 Dat ongheloeuighe diet*,
 All en kanden sij gods nyet
 1885 Wijslike sij doch daden^o:
 Sinte Seruase dat sij baden,
 Den waren gods holde*,

†33^v

Dat hijse benedijen wolde.
 Gherne leyste* hij haer bede;
 1890 Die segheninghe ouer hon hi dede.

Doen hi dat hadde ghedaen
 Doen lieten sijne ledich* gaen.
 Als hi van hon ledich* waert
 Doen hoef hij sich ane die vaert.
 1895 Eer hi yet verre quam van danne
 Soe ghinck heme eyn slape ane,⁺
 Soe seer groot ende vtermaten
 Dat hij daer all bij der straten
 Om dae te rusten hi neder lach.
 1900 Voele heyt was doen der dach
 Doen der goede sint Seruaes
 By den weeghe ontslapen was.
 Vander locht quam eyn aer*
 Dien god selue sande daer
 1905 Mit breyden gheuedere.
 Hij bleyff daer sweyuende neder
 Ouer den bode reyne.
 Sijnen vloeghel den eyne
 Hielder intieghe* der sonnen:
 1910 God die woldes hoem gonnen
 Sinte Seruaes in dien tijde;
 Dander vloeghele in dander sijde
 Weyder* heme den wynt ane.
 Hij en voer nyet van danne:
 1915 Dat was gods wille.
 Hij hielt alsoe stille
 Als off hij daer weer gebonden.
 Doen quamen te dien stonden
 Der hunen boden daer^o gheuaren.
 1920 Sweyuen saghen sij daer den aren,
 Seruacius daer onder.
 Des hadden sij groot wonder
 Wie dat der man weer.
 Doen seyden sij dese meer
 1925 Attila haren coninghe.
 Doen hiet hijne voer hem brenghen

+34^r

Den heilighen pelgerijme⁺
God wolde dat dat wolde sijn.

+34^v

- D**ie boden voeren weder daer.
1930 Noch doe vonden sij den aer
Over sinte Seruaes sweuende.
Dat wolde god der leuende:
Anders en mocht nyet gheschien.
Het hadden lude genoeg ghesien
1935 Die hiemelsche teyken,
Die hem nyet en doersten wecken
Noch den are danne dryuen
Ende lietenen alsoe blyuen
Went* sij daer weder quamen
1940 Die sinte Seruaes benamen.
Die hem ghedient hadde al dae.
Den aer quamen sij soe nae
Dat hij sich danne maecte;
Ende doen sinte Seruaes ontwaecte
1945 Doen hieten sijne op staen
Ende tot haren heer gaen.
Des hadde hij wel^o gerne ontboren*.
Het was hem lieff off toren
Hi moeste daer keeren.
1950 Doen ghedachte hi der meeren
Die hem der apostel petrus
Beheyten* hadde in sijn gods huys
Dat die godes holde
Ghehoghet* wesen solde
1955 Onder den hunen, als hij doen waert.
Hij danckes gode *ende* ghinck daer waert.

Danne soe ghinck sint Seruaes⁺
Voer den Coninck daer hij was.
Daer waert hi wael ontfanghen.
1960 Doen hi daer quam gheganghen
Te wonder* sijne besaghen.
Sij begonden heme te vraghen
Mengherhande meere:

+35^r

- Wannen hi quame off wie hij weer
 1965 Ende wat gheloeuen dat hij pleghe,
 Dat* men by heme daer seghe
 Soe ghedaen wonder daer geschien^o,
 Als sij daer hadden ghesien.
 Hi sprack: 'ich ben eyn keersten man
 1970 Ende wille, ofs mich god gan,
 Gherne keerstelike leuen
 Ende mijne ziele weder gheuen
 Gode mijnen sceppere
 Die doer ons arme sondare
 1975 Vander maghet waert gheboren
 Ende verloeste die waren verloren
 Doer adams sonden.
 Men mochte uch voele orconden
 Van gode, woldijt verstoen:
 1980 Wat hij doer ons heeft gedaan,
 Der coninck van hiemelrike.[?]
 Doen spraken somelike*
 Die hunen al openbaer
 Dat der keersten god waer
 1985 Gheweldich ende almechtich,
 Beide genadich *ende* gherechtich.

- Attyla die Coninck^o rijck
 Hi wolde heymelike⁺
 Mit sinte Seruaes runen*^o.
 1990 Doen ruymden*^o hon die hunen.
 Doen seide hem sinte Seruaes
 Wie hi daer comen was,
 Waeromme en(de)^o doer welke reden,
 Doer ghenade ende doer vrede;
 1995 Wie hoem der hunen heer vaert
 Van gods haluen cont waert.
 Ouch seide hoem die gods bode
 Grote moghentheit van gode:
 Sijne ghenade ende sijne ghewalt;
 2000 Want hi was gheystelike soe balt*
 Dat hijt wale doerste ghedoen.
 Hij seide hoem vanden goids soen

+35^v

- Die ghenade ende den troost
 Dat hij alle die hadde verloest
 2005 Die hem volghen wolden
 Dat* sij nyet doeghen en solden
 Dat ewelijck onghemack.
 Soe voele hij hon toe sprack
 Die heilighe predickere:
 2010 Den heydenen errere*
 Dien wijsde hij ende leerde
 Went dat hijne bekeerde,
 Dat* hij doupe van hoem ontfinck
 Die hij boeslijck aue ghinck:
 2015 Want hij waert weder heyden
 Doen sij waren ghescheyden.

- Seruacius die gheheer*,
 Die heilighe predickere,⁺
 Als hi dit hadde ghedaen
 2020 Doen nam hij orloff saen
 Totten hunen houftmanne.
 Hij voer herde schier *van danne*
 Die gods onderdane.
 Doen hij quam doer tuskane
 2025 Ende doer lamparden
 Hij ijelde voele haerde.
 Sijnen rechten weech hij nam.
 Als hij vuten gheberchte quam
 Doen volchde hij der straten
 2030 Ende ghinck doer Elsaten^o
 Ende quam herde schier
 In dat busdome van spiere
 All daer god doer sijne bede
 Eyn voele scone teyken dede
 2035 Doer sinte Seruaes eer:
 Heme doerstede voele seer
 Want hij hadde gheganghen
 Eynen weech alsoe langhen
 Inder groter hytten;
 2040 Van moetheit ghinck hij sytten
 By den weghe aen eynre stat;

+36^r

- Gode vledē* hij ende bat,
 Seruacius die goede,
 Mit eyne diepen oetmoede
 2045 Dat hij doer sijne ghenadichede
 Heme hulpe ende bystant dede
 Als hi decke hadde ghedaen.⁺
 Daer en was waters nyrgen* traen*
 Weder* borne noch putte^{+36^v}
- 2050 Soe reyne noch soe nutte^o
 Dat hijt mochte drencken:
 Dat wolde god bedencken.
- Doen** sprac sinte Seruacius:
 ‘Ghenade mijns heer ihesus,
 2055 Du best eyn borne alles goets
 Ende best voel sachtē moets
 Ommer tot allen tijden;
 Vut dijnre heiliger sijden
 Vloyede ons water ende bloet
 2060 Dat teghen den^o ewigen doerst is goet
 Ende weder dat ewich onghemack.’
 Ende als hi die woert gesprack,
 Want hem der doerst daer toe dreyf,
 Voer sijne voete hij doe schreyff
 2065 Eyn cruce in dat dorre lant.
 Doen bracht god altehant
 Eynen borne die daer vut vloet
 Reyne, claer ende goet.
 Seruacius die goedertieren
 2070 Ghebenediede god om die ryuiere,
 Den goeden borne, die daer vut spranck.
 Doen loefde hij gode ende dranck
 Tot hij wale sijnen doerst versloech
 Want god sendes hem daer genoegh.
 2075 Die adere die was reyne
 Die daer vloet vut den steyne⁺
 Ende was claer ende calt^{+37^r}
 Die god mit sijnre ghewalt
 Seluer daer leyde.
 2080 Daer sich der borne breyde

- Ende die borne ouer die eerde ran -
 Dat weten wijff ende man -
 Daer wies voele goet Comijn°.
- 2085 Ende die goede sinte Seruaes°.
 Eyne weduwe die sieck was
 Ende mitten febres* beuanghen
 Die quam daer toe gheganghen
 Totten seluen borne te hant.
- 2090 Sinte Seruaese hij° daer vant
 Doer dien dat god hadde ghedaen
 Den boerne vut der eerden gaen
 Die selsem ende heilich was.
 Die vrouwe drancks *ende* sij ghenas
- 2095 Des ouels dat haer deerde.
 Doen sij* god gheneerde
 Sij gaff haer erue *ende* haer lant
 Sinte Seruaes altehant,
 Den heilighen Ewarde*°,
- 2100 Ende haer wijngarde
 Die hij heuet noch huden.
 Ende ander goede luyde
 Loefden hem ende eerden,
 Sijnen rijckdom hem vermeerden.
- 2105 **D**ie borne die was voele goet⁺
 Ende die beke ende die vloet
 Die vuten borne daer vloot: +37^v
 Voele lude derre ghenoot
 Ende dat vee dat daer dranck,
- 2110 Dat ongesont waes *ende* crank,
 Het waert gans *ende* ghenas.
 Dus waert gheeert sinte Seruaes.
 Eynen nap hem dinghel brochte
 Daer hij des borns mede drincken mochte
- 2115 Die noch in sijn monster es.
 Ende die vanden febres
 Sieck sijn ende onghesont
 Comen daer te mengher stont
 Ende begheeren mit groten vlijt

- 2120 Om der siecheit te werden quijt
 Ende dat sij mogen daer vut drencken
 Want sij dan te geneseen dencken
 Alst ouch deckwijle gheschiet, dats waer.
 Daer *omme* soe comen deckwijle daer
- 2125 Voele volcks van vrouwen *ende* van mannen.
 Te wormze voer sinte Seruaes *van* danne
 Daer hij voele goeder^o vriende vant:
 Dae was der busscop sint Amant
 Ende der heilige sinte victoer^o
- 2130 Ende van metze sinte Auctoer^o
Ende mennich ander goet man
 Die ich ghenoomen nyet en can
 Den welken die goede sinte Seruaes
 Voele ende seer wilkome was.
- 2135 Groet eer sij hem daden.⁺
 Doer god dat sij hem baden
 Beide oude ende jonghe
 Dat hij daer die misse songhe,
 Dat die godes holde
- 2140 Herde gherne doen wolde.
 God hij daer mit eerde.
 Die lude hij daer leerde
 Mitten gods woerden
 Die sij herde gherne hoerden.
- 2145 **Doen** hij die misse gesanck
 Doen was daer groet ghedranck
 Inden doem *ende* opten choer.
 Der busscop sinte Auctoer^o
 Sinte Seruaes hij doen bat
- 2150 Dat hij te metze inder stat
 Doer god mit heme voere.
 Des bemaender heme voel duere
 Ende voele oetmoedelike.
 Want die heeren van vranckrike
- 2155 Daer in teghen* hem laghen
 Diene voele gherne saghen,
 Die voerste* *ende* die beste -
 Doen gheloefder* hon int leste

+38^r

- Dat hij daer comen solde.
- 2160 Maer hij seide dat hij teerst wolde,
 Talre eerste, te Colen^o varen:
 Daer voer en woude hij nyet sparen*
 Weder *ommoede*^o* noch onghemack.
 Ende als hi dese woerde ghesprack
- 2165 Sinte Seruaes die gheheer*
 Hij en bleyff daer nyet langher^o meer.⁺
 Die voele gheistelike bode +38^v
 Hi beualse den ghewarighen gode.
 Doer sijne gheistelike seden
- 2170 Vut der stat volchden sij hem mede;
 Dat daden sij hem ter eeren
 Tot hij hon bat weder te keren^o.
 Die hem ghevolcht waren vut der stat
 Tot dat hij hon weder te keren bat,
- 2175 Sy scheyden van hoem^o mit rouwen,
 Mit onsten ende mit trouwen,
 Doen hijse moeste laten;
 Ende hij voer sijnre^o straten
 Te dale by den Rijne
- 2180 Tot sinte Seuerijne
 Die doen busscop was te Colene^o
 Daer quam hij alsoe verholen
 Des auonts alsoe spade
 Dat hij des waert te rade -
- 2185 Want hij mitten auont daer *quam* -
 Dat hij die herberghe doe nam
 Te Colen^o buten der stat.
 Eyn man dien hijs doe bat
 Hij wijsden in sijne schuere
- 2190 Buten der burgher muere -
 Want hi der houerde nyet en plach^o -
 Daer hij verduldichliken lach
 Ende daer toe herde oetmoedelike,
 Daer hij gode van hiemelrijck
- 2195 Mit herten ghenade bat:
 Des waert gheheylicht die stat.⁺ +39^r

- Seruacius die werde
 Ghinck ligghen op die eerde,
 Die heilighe predickare,
 2200 Wie moede dat hij ware
 Daer te voren menghen dach.
 Hi diende gode all daer hi lach
 Inder armer houft stede
 Daer god eyn scoen teyken dede
 2205 Ter eeren sijnen holden:
 Eynen suyll van golde
 Heerlijch ende duyre,
 Gloyende van vuyre
 Die liet god daer ghewerden*
 2210 Die neder vander eerden
 Op totten hiemel ghinck
 Daer god sijn ghebet ontfinck.
 Dat waert daer ane wale schijn*.
 Der busscop sinte Seuerijn
 2215 Hi was des werdich dat hij dat sach.
 Nu suldi hoeren wes hij plach.
 Hij was gheistelijck bedacht:
 Hi ghinck wel gherne mitter nacht
 Heymelijck ende verholene
 2220 Doer doecht achter colene
 Ten monsteren* ouer all die stat.
 Den goeden heilighen hij bat
 Eynen yeghelyken sonderlinghen
 Dat sij hem hulpen dinghen
 2225 Te anxte* vander vreysen.⁺
 Weduwen ende weysen
 Die troeste hi ende beriet.
 Der armen en vergat hi nyet:
 Hi gaf hon spijse ende ghewant*.
 2230 Hi ghinck gherne daer hijse vant
 Ende totten onghesonden.
 Alsoe dede hi tien stonden
 Daer die goede sinte Seruaes
 Doe daer bi gheherbercht was
 2235 Ende in sijnen ghebede lach.

+39^v

- Den suyll hij ouer hem sach
 Die all vuyrich scheyn.
 Nochtan en saecht honre gheyn
 Sijnre Cappellane°
- 2240 Noch sijnre onderdane
 Die daer mit heme waren
 Eert hon god woude openbaren
 Doer sinte Seuerijns bede
 Dien hij decke ghenade dede.
- 2245 Die heilighe sinte Seuerijn
 Hij sprack totten ghesellen sijn
 Ende begonste hon te vraghen
 Off sij des nyet en saghen.
 Sij seiden, sij en saghens nyet.
- 2250 Der heer bat hon *ende* ryet°
 Sijnen gesellen allen
 Dat sij neder wolden vallen
Ende haer venyen* soeken
 Dat god haers woude roeken*⁺
- 2255 Ende dat sij mochten syen +40^r
 Die teyken die god liet gheschien°
 Doer sinte seruaes ter seluer stede.
 Sij laghen neder in haren gebede,
 Haer sonden sij belyeden.
- 2260 Te dien seluen tijden
 Dat sij sich op richden
 Ende vander eerden lichden
 Daer sij in haren ghebede laghen,
 Die calomme dat sij saghen
- 2265 Gloyende alle gemeyne
 Die sinte Seuerijn alleyne
 Van gods ghenaden eer sach
 Ouer sinte Seruaes daer hij lach.
 Sent dat sinte Seuerijn°
- 2270 Ende die ghesellen sijn
 Des liechtes woerden daer ghewaer,
 Sij ijlden voele balde daer
 Te versoeken* die meer.
 Sij waenden dat daer weer

2275 Vander werelt yemant geuaren,
Somige die van heiligen leuen waren
Oft somighe van ons heren boden:
Dat die zielen op voeren te gode.

Doen sij tot der stede quamen
2280 Ende sij den heilighen *man vernamen*,
Den heiligen busscop sinte Seruaes,
Die al dae gheherbercht was,
Die daer lach in sijnen gebede⁺
Ende dat god doer sijnen wille dede

+40^v

2285 Dat hijne eerde alsoe,
Doen waren sij des alle vroe.
Si vielen hem te voeten,
Gheystelic dat sijne groeten,
Sij hietenen willecomen sijn.

2290 Doen vraechde hem sinte Seuerijn,
Die reyne goede holde,
Doer welker hande* scholde
Dat hij daer bleuen weer
Die edel gods dienere

2295 Dat hij te heme nyet en was comen
Ende sijne herberghe dae hadde genomen.

Doen sprack die goede sinte Seruaes:

‘Daeromme dat ich moede was
Ende was ouch eyn deyll spade
2300 Daeromme was ich des te rade.’
Die heilighe sinte Seuerijn,
Dat* die stat* gheeert soude sijn
Daer die goede sinte Seruaes
Van gods haluen^o gheeert was,
2305 Hij dede maken daer ter stede
Eyn gods huys, dat is waerheide.
Die Capelle^o hij vriede*,
In goids eeren dat hijse wiede
Dien hij mynde ende voerte*.
2310 Hij hietse die hiemelsche porte
Dat* hij dat teyken daer ghesach

- Doen sinte Seruaes daer lach
 Ende god ghenade bat.⁺
 Hij hadde ouch in die selue stat
- 2315 Die inghelen hoeren synghen
 Mit vroeliken dinghen:
 Doen ghestoruen was sinte mertijn^o
 Doen hoerde sinte Seuerijn
 Der enghelen stemme,
- 2320 Doen die edele gemme*,
 Die ziele, op gheuoert waert
 Ten hiemele die saleghe^o vaert
 Daer sij voele gherne voer;
 Want in die stat te toer
- 2325 Sinte mertijn was verscheyden.
 Vanden twee openbaringhen beyde
 Mach die stat wale geeert sijn;
 Dat bedacht sinte Seuerijn^o.
 Seder dat sinte Seruaes
- 2330 Alsoe daer gheeert was
 Te Colne^o bij den rijne
 Ende hij sinte Seuerijne
 Ghesejde dat hij wolde,
 Sijnen ghetruwen holde,
- 2335 Die hem vrolijck ontfinck
 Ende hij die gods huuse beghinck,
 Sent voer hij voele schiere
 Van Colen^o tot triere
 Tot sinte maximijne,
- 2340 Totten lieuen vriende sijne
 Die doen busscop was daer.
 Sinte seruaes seide, dat is waer,⁺
 Dat hij van romen waer comen
- 2345 Der waerheit en versweych hij nyet.
 Allen den volke hij doen riet
 Mit sconen woerden *ende* mit soeten
 Dat sij gode wolden boeten
 Haer sonden ende haer misdaet.
- 2350 Mit trouwen gaff hij hon den raet
 Wijuen ende mannen.
 Te metze voer hij van danne.

+41^r+41^v

- Doen hij te metze quam althant
 Hi teghen* hem dae ghesament vant
 2355 Die voersten van vrancrike
 Die wel° oetmoedelike
 In teghen* heme ghinghen.
 Mit eeren sij hem ontfinghen
 Te metze inder stede.
 2360 Gods dienste hi daer dede:
 Alre dienste gheheerste*
 Denen dede hij alre eerste.
 Ende als hij daer toe vinck
 Ende ten altaer ghinck
 2365 Ende hij die misse began,
 Ander verwe hij ghewan
 Ane sijnen anghesichte:
 God heefden daer verlicht°.
 Vervult° mitten heiligen gheist.
 2370 Des die lude alre meyst
 Aen hoem woerden ghewaer.⁺
 Onder die oughen waert hij soe claer
 Als eyn gloyende yser.
 Sterker ende wijser
 2375 Was die heilighe predicare,
 Dat onmogelike te seggen waer,
 Vanden heiligen gheyste.
 Hij dede heme volleyste*
 Tot allen goeden dinghen
 2380 Ende helpse hem volbringhen.
 Ane god stont alle sijn ghedanck.
 Doen hij die misse volsanck
 Die heilighe sinte Seruaes
 Dat volck dat daer versament was
 2385 Beide arme ende° rike
 Die heeren van vranckrike
 Ende van anderen landen
 Die hem tot Romen sanden
 Die vraechden om nuwe meer*:
 2390 Wie hij comen weer;
 Dat hij hon seide den troost
 Off sij yet solden sijn verloest,
 Dat hijt hon liet verstaen;

+42^r

- Want hij doch hadde ghedaen
 2395 Daer om harde^o groten arbeit.
 Doen seide hij hon die waerheit:
 Wie hij van romen waer comen
 Ende wat hij daer hadde vernomen.
 Beide groet ende cleyne
 2400 Hij vermaendese alle gemeyne
 Mit gheisteliken synne
 Doer die gods mynne⁺
 Ende doer haers self salicheit
 Dat ionge ende alde sich maecten gereyt
 2405 Ende haers selues gheroechten*
 Ende ane gode genade soechten
 Ende verdienden sijne hulde
 Dat* hij hon sachten* wolde
 Den slach die hon nekende was;
 2410 Dat riet hon sinte seruaes.
- Voele hij hon toe sprack:
 Dat wedermoet *ende* dat onghemack
 Te vrouden al verghinghe
 Dat men doer god ontfinghe
 2415 Mit verduldicheiden.
 Men moet mit arbeiden
 Ghewennen hiemelrike,
 Sprack hij ghetruwelike,
 Want dat is ouch mit rechte:
 2420 Die salighe gods knechte
 Doechden mennich onghemach
 Dat men hon dede *ende* sprach;
 Sij lietens gode ghewalden.
 Des bleuen sij behalden
 2425 Ende sijn te hiemelrijch geuaren.
 Sij vleden* gode sonder sparen
 Ende baden hem mit oetmoedichede
 Dat hi getruwelijck voer hon bede.
 Sinte Seruaes dat scone liecht
 2430 Hi sprack: ‘eyn yegelijck doen^o sijn biecht
 Ende ontfaet vwe^o boete,
 Dat uch god verloessen moete,

+42^v

- Hebt rouwe vwer mesdaet⁺
 Van dien dat ghij beganghen haet
- 2435 Op dat ghij gods hulde erwerft* +43^r
 Ende vwe ziele mit gode erft,
 Beide man ende wijff,
 Off ghij verliest vwe lijff*;
 Dat god der zielen walde*
- 2440 Dat hijse ewelijck behalde
 Ende hijse ghenadelijck versye*
 Wat soe den lyue gheschie.
- Nae deser reden schier
 Die sinte Seruaes nu al hier
- 2445 Den volke hadde ghedaen
 Soe scheiden sich* die heren saen
 Mit herde rouwighen moede.
 Seruacius die goede
 Beualse gode den hoechsten
- 2450 Dat hijse wolde ghetrooten*
 Totten ewighen leuen.
 Die heilighe gods ergheuen*
 Hi hadde die waerheit vernomen
 Dat die hunen solden comen,
- 2455 Der heyden coninck van ongheren*.
 Daer waren ouch derre van tongheren
 Die alre best waren gheboren
 Ende alre werdichste vutuercoren;
 Der was dae comen eyn groet deyl
- 2460 Want sij verwracht* hadden haer heyll
 Ende daer toe die gods hulde.
 Doen berouwede hoem die sculde
 Dat sij sinte seruaes verstieten
 Want sij moestens mesnyeten*⁺
- 2465 Dat sij hem woerden onghehoersam. +43^v
 Des waren sij hon allen gram.
 Ghenade sij doen baden
 Van allen haren misdaden
 Seruacius den reynen.
- 2470 Sij begonden seer te weynen,
 Sij vielen hem te voeten

- Dat hijse ontvinghe te boeten.
 Weynende sprakense ouerluyt:
 ‘Ghenade heer, gods druyt
 2475 Gheff ons troost ende raet.
 Ons rouwet onse mesdaet.
 Der heiligher keerstenheit bode,
 Wes onse verdyngher tot gode
 Als wij dich betruwen.
 2480 Wij hebbens groten rouwe
 Dat wij dich ouel hieten*.
 Nu laet ons dijns ghenyeten*,
 Dijnre gheysteliker kinde.
 Die du lates in elleynde
 2485 Doen du ruymdes onse lant.
 Nu dich god weder heuet gesant,
 Vaer daer weder noch hen
 Ende troest haren droeuen sen,
 Den gods meecheden reynen
 2490 Die seer nae dich weynen,
 Die heilighe cloester vrouwen
 Die soe yamerliken schrouwen*.
 Clusenerre ende moneken,
 Broedere *ende* canoneken,
 2495 Weduwen ende weysen⁺
 Die sijn in groter vreyesen
 Sent dat sij dijns ontboren
 Ende des ontschuldich woren.
 Lait dich ontfermen hare claghen
 2500 Die mit nachte *ende* mit daghe
 Nae dich groten rouwe dolen*
 Want si dich alle sijn beuolen.
 Des dich, heer, ghedencken sall
 Wie dich der enghel ons beuall
 2505 Te tongheren: doen hij dich den staff
 Mit sijnre heiligher hant gaff
 Doen gaff hij dich ons in hoeden
 Dat lieff was alle den goeden
Ende warens alle vroe,
 2510 Al bedroech ons der viant alsoe
 Dat wij dijn gebodt braken
 Ende wij dich ouel spraken.

+44^r

- Doen wij dich leide daden
 Doen woerden wij verraden.
 2515 Dat rouwet ons noch hude.
 Het waren bouse lude
 Diet rieden ende brouwen*.
 Het es hon ouch berouwen.
 Ende wi willent gherne bueten
 2520 Op dat wij ghenyeten mueten
 Dijnre gherechticheide
 Dattu wilste wesen onse geleyde
 Ende onse ghetrouwe bode
 Totten almechtighen gode,
 2525 Ende ons helpen verdinghen*
 Dat hij des wille ghehenghen⁺
 Dat wij moeten ghenesen*
 Ende ons ghenadich wesen.
 Heer, doer dijne ghenade
 2530 En wille nyet versmaden
 Die bede vanden armen:
 Laetse dich ontfermen.
 Com tot hon ende sech* sij* doch
 Want du best haer busscop noch,
 2535 Haer gheystelike heerde*,
 Soe wie datse* der viant errede*
 Dat sij versmaden dijn gebodt.
 Nu doet dit, heer, doer godt
 Ende ontfanckse te bueten
 2540 Die dich vallen te voeten
 Ende dijne ghenade soeken,
 Der saltu gheroeken*
 Welck soe haer mesdaet sij:
 Den rouwe is die ghenade bij.
 2545 Du salt ons, heer, gheneeren*
 Doer dijne ghenade, der wij begheren.
 Dat sall dich god ane gheweghen*
 Want wij hebben hij* ghelegghen
 Dijns verbeiden menghen dach.
 2550 Off dat ommer wesen mach
 Doer die godes mynne,
 Soe vaer mit ons hynne
 Tot dijne stat van tongheren,

+44^v

- Tot dijnen armen jongeren,
 2555 Ende gheff den somigen dijnen troost.
 En moghen sij nyet werden verloest,⁺
 Gheeff heme gheysteliken raet: +45^r
 Hon rouwet haer mesdaet.
 Offt* dijne ghenade sij, dat doe.[?]
- 2560 Soe voele spraken sij daer toe
 Den gods onderdanen
 Mit herteliken tranen
 Tot dat hij des te rade waert
 Dat hij hon geloefde* die vaert.
- 2565 Van metze voer doe sinte Seruaes
 Te tongheren daer hi busscop was:
 All was hij vuter stadt verdreuen
 Hij was daer gheystelike vader bleuen.
 Ende als hij daer nae* quam
- 2570 Dat ment in die stat vernam
 Die gheistelike huysghenoete
 Sij haddens vroude groot
 Ende die leken warens ouch vroe
 Want het stont* hon doen alsoe
- 2575 Sij waenden sijns ghenyeten*.
 Gode sij doen behieten*
 Dat sij hem ghehoersam wolden wesen
 Off* sij mochten ghenesen
 Vanden vreyseliken valle.
- 2580 Dat gheloefden* sij doen alle.
 Leider, dat was te spade.
 Sij woerden des te rade
 Dat sijne wale ontvinghen.
 Tegen heme dat sij ghingen
- 2585 Vut der stat herde verre.
 Sij ontvinghen hem mit gheere⁺
 Beide arme *ende* daer toe rijke +45^v
 Herde oetmoedelike.
- H**eerlijck was dat ontfanck*
 2590 Ende die scare die was lanck

- Daer sij den heer ontvinghen.
 Ghetoghentlijck* sij ghingen
 Twee ende twee mit voeghen*;
 Die heilighen sij droeghen,
 2595 Die heilighe gods bruyde
 Ende ander goede lude,
 Abden ende monycken,
 Proesten clercken ende Canonycken
 Ende die leke lude daer nae
 2600 Der voele was versament dae
 Van alle denen busscopdome°,
 Eerstwerff mitten heylichdome
 Ontvinghen sijne scone
 Mit groter processione
 2605 Alst hoem wael ghetam.
 Ende as hij tot hen quam,
 Seruacius die werde,
 Doen vielense op die eerde
 Den werden heer te voeten.
 2610 Mynlike dat sijne gueten
 Beide groet ende cleyne,
 Sij riepen alle ghemeyne
 Ten heilighen predickere
 Dat hij willecomen were;
 2615 Alle die vergaderinghen⁺
 All weynende dat sij songhen
 Mit luder stemmen: osanna.
 Doen was vroude *ende* yamer* da.

+46^r

- Seruacius den reynen
 2620 Ontfermde seer haer weynen.
 Hij en mochtse nyet ghetroesten.
 Doen keerde hij sich int oesten:
 Hij dede sijn ghebet tot gode
 Die ghetrouwe heilighe bode.
 2625 Als hij dat hadde ghedaen
 Hiet hijse alle op staen
 Die in haren ghebede laghen
 Ende diene gherne saghen
 Gode ende den heilighen hij doe neych.

- 2630 Van yamer* hij doen stille sweych
 Want hij mit egheynen dinghen
 Sijne woert en mochte vut bringhen.
 Hij nette* sijne wanghen
 Ende sijnen baert langhen
- 2635 Mit menghen heyten trane.
 Ende sijne onderdane,
 Tot hem spraken sij ouer luyt:
 ‘Heer vader, gods druyt,
 Ende onse gheystelike heerde*,
- 2640 Wat waest dat dich errede*
 Dattu ons heues ghelaten
 Soe langhe vtermaten
 In rouwen ende in vreesen,
 Dijne ellendige weysen,[†]
- 2645 Die onberaden waren +46^v
 Ende ongherne dijns ontbaren
 Ende den dijn torne leyt was.’
 Doen andwoerde sinte seruaes
 Hij sprack: ‘voele lieue kint,
- 2650 Ich hebbe doer vren wille sent
 Gheleden mennich onghemach,
 Sent dat ich uch nye en sach,
 Grote sorghe ende menghe pijnje
 Ende menghen arbeyt, dats anschijne,
- 2655 Ende all doer vr salicheit
 Hebbich ghedoecht mennich leyt
 Op dat ich uch behalden mochte;
 Sinte peter ich versoechte
 Tot Romen te sijnen graue
- 2660 Barvoet mit^o scherpe* ende mit staue;
 Ich vlede ende ich bat
 Voer uch ende voer vwe stat
 Mit ghebede sonderlinghen
 Dat hij mich hulpe verdynghen
- 2665 Dat uch god liete ghenesen.
 Dat en mochte leyder nyet wesen,
 Sprack der heilighe heere,
 Want sterker was ende meer
 Vr onrecht ende vr boesheit
- 2670 Dan mijn gebet *ende* mijnen arbeyt:

- Des en wolde god mijne bede
 Nyet hoeren die ich voer uch dede.
 Hij sprack: 'lieue vrunde mijn,
 Des en mach ander raet sijn;
 2675 Dat god wilt, dat moet gheschien.
 Nu sall ich uch der waerheit ghien*⁺
 Dat ich uch tot noch hebbe verholen: +47^r
 Der enghel hadde mich uch beuoelen
 Dat ich vrs gheysteliken soude pleghen
 2680 Ende uch ten hiemel solde gheweghen*.
 Dat hadde ich gherne ghedaen.
 Ghi en woldes leyder nyet verstaen
 Ende verhoeret* mijnen raet.
 Die sonden ende die ander mesdaet -
 2685 Sprack die heilige bode -
 Die is comen voer gode
 Ende es voer gode ghewroeghet*
 Ende heuet uch ontfoeghet*
 Daer ghij eerst waert gheheylet.
 2690 Vwe stadt is nu verdeylet*
 Ende heeft haren rechten name verloren
 Ende moet arnen* gods toren.
 Des hebbe ich groten rouwe',
 Sprack die gods ghetrouwe.
- 2695 Noch sprack die heilige man:
 'Ich en mach uch noch in* kan
 Anders nyet ghetroesten.
 Vermanet* gode den hoechsten
 Mit luterliken* synnen
 2700 Sijnre vaderliker mynnen -
 Want hij doer uch waert geboren -
 Dat hij sijnen groten toren
 Ghenadeliken stille
 Doer sijnre moeder wille
 2705 Ende doer den dienst den sij hem dede
 Ende doer alle sijnre heilighen bede;
 Soe wie dat mitten lyue ergae*⁺
 Dat hij die ziele ontfae, +47^v
 Die ghenadighe ende die soete,

- 2710 Dat hij haers ontfermen moete
 Ende hijse laet genesen^o.
 Die stat moet verloren wesen;
 Derre en mach nyemant verdynghen:
 God en willes nyet ghehenghen.
- 2715 Hij wiltse te storen*
 Om dat ghij mich nyet en woudt hoeren
 Noch gheyn van sijnen holden
 Die daer om bidden wolden.
 Daer om soe suldy sijn ghewes
- 2720 Dat die stat verdeylt* es
 Doer der lude mesdaet.
 Daer teghen en es gheyn raet,
 Dat sall wael werden schijn*;
 Sij moet ergherende* sijn:
- 2725 Went* aen den doemels* dach
 En verwynt sij nyet den gods slach',
 Sprack die heilighe priester.
 'Sinte peter, mijn meyster,
 Hij heeft mich die gewalt ghegheuen:
- 2730 Wilt ghij keerstelike leuen
 Beide wijff ende man,
 Weme* soe des god gan
 Dat hij mijns raets wille pleghen,
 Dien mach ich helpen ende weggen*⁺
- 2735 Ende dien mach ich verdynghen +48^r
 End^o voer gode bryngghen;
 Des ben ich coene ende balt*:
 Allen die selue ghewalt
 Die sinte peter heeft van gode
- 2740 Die gheeft mich die gods bode
 Dat ich bonde ende ontbonde
 Mit sulken orkonde*
 Als ich wale betoenen mach.'
 Daer allen dat volck toe sach
- 2745 Den sloetel hij ontdeckte*,
 Die hant hij vut reckte
 Soe hij hoechste mochte gheryken.
 'Siet', sprack hi, 'dit eest waer teyken,
 Heeren ende vrouwen.'
- 2750 Den slotel liet hij hon scouwen

Van hiemelschen ghewerke
 Te bijspele* ende te ghemerke
 Dien hoem sinte peter gaff
 Doen hij soechte sijn woert^o graff
 2755 Te Romen^o, te sijnen huys.
 Doen sprack sinte Seruacius:
 ‘Voele lieue vriende mijn,
 Deser reden suldi ghewes sijn.’

Daer nae sprack der ghetruwe bode:
 2760 ‘Dat mich sinte peter van gode
 Gheboden heuet ende beuolen
 Dat sij uch allen onverhoelen*,⁺
 Mannen ende wijuen:
 Ich en mach hier nyet blyuen:
 2765 God en wilt mich hier nyet laten.
 Ich moet varen mijnte straten -
 Sprack die goede sinte Seruaes -
 Triecht*, daer ich hier voermaels was,
 Te mijnre armer cellen.
 2770 Mit mijnen mede ghesellen
 Sal ich daer waert wenden
 Ende al daer sal ich eynden
 Ende verwandelen dit leuen.
 Dan sall mijn lichame werden ghegeuen
 2775 Mijnre moeder weder, der eerden,
 Ende ich sall daer verhoecht werden.’

+48^v

Noch sprack euer* die gods druyt*
 Totten luden ouer luyt:
 ‘Mijne voele lieue luyde,
 2780 Ghij en syet mich achter huyde*
 In deser tijt^o nommermeer.’
 Doen weynden sij voele seer:
 Groet yamer* doen daer was
 Doen die heilighe sinte Seruaes
 2785 Die vreyselike mare
 Seide alsoe openbare

- Den luden alle ghemeyne;
 Doen was daer rouwe *ende* weynen
Ende schreyen *ende* claghen
- 2790 Suchten *ende* hantslaghen;
 Mit rouwen quelden sij haer lijff.
 Daer en mochte man noch wijff⁺
 Gheynre maten ghepleghen*.
- 2795 Vut haren ougen ane dat gewaet.
 Des en was doe ander raet,
 Sij moesten weynen doer die noet
 Want sij ontsaghen die doot
 Die voele vreyselike es.
- 2800 Des waren sij alle ghewes
 Dat sij nyet en mochten ghenesen
Ende dat haer stat te stoert* solde wesen
 Ommermeer sonder eynde
 Doer der lude sonde.
- 2805 Ich wane in alle eertrike
 Des groten yamers* ghelike
 Nye man en sach, dat daer was.
 Seer weynde sinte Seruaes
Ende allen die daer waren
- 2810 Moesten soe mesbaren,
 Die rike mitten armen,
 Dat gode mochte ontfermen
Ende der maghet sinte marien.
 Soe grotelijck was haer schreyen
- 2815 Dat haer gheruecht voer gode quam
Ende hijt ghenadelike vernam
 Vanden gheenen dies hadden rouwe
 Mit luterliken* trouwen.
 Doent ouch soe voele gestillet was
- 2820 Dat spreken mochte sinte Seruaes
Ende men hem hoeren mochte
Ende dat hoem tijt dochte,⁺
 Hij sprack tot synen yongheren,
 Den rouwighen van tongheren.
- 2825 Hij sprack: 'voele lieue vriende mijn,

+49^r+49^v

- En latet uch nyet leyt sijn
 Des ich uch bidde doer goet
 Dat ich ouch wille dat ghij doet
 Doer vrs selfs salicheit
 2830 Ende doer alle den arbeit
 Den ich doer uch ye ghedede,
 Soe doet* mich nu eyne bede.'^o
- Doen sij dit van hem hoerden**
 Sij konden cume* gheandworden
 2835 Van yamer ende van rouwen
 Sinte Seruaes, den ghetrouwen,
 Den gods onderdanen;
 Maer mit heyten tranen
 Die vut haren oughen vielen neder
 2840 Soe antwoerden sij hem weder.
 Doen sprack dat rouwighe diet*:
 'Heer, du en salste ons bidden nyet.
 Ghebiede dat dijn wille es
 Soe helpen wij dich alle des',
 2845 Spraken sij doen ouerluyt.
 Doen antworde hon die gods druyt:
 'Ich bidde uch doer den gods sone
 Dat ghij gherne moghet doen
 Doer den ewighe roem*:
 2850 Dat voele werdighe heylichdoem*
 Dat hij* is in deser stat -⁺
 Want ich uch nye soe voele en bat -
 Dat laet mich voeren hynne
 Doer die godes mynne
 2855 Dat* dat behouden blyue -
 Dat uch in desen lyue
 Ende ter zielen moet vromen -
 Off die hunnen der comen
 Dat sijs nyet en venden
 2860 Ende gode daer ane nyet en scenden:
 Helpt mich^o dat icht behoude.'
 Doen spraken ionghe ende oude,
 Beide mynder ende meere:
 'Heilighe busscop, lieue heere,

+50^r

2865 Dat dijn wille is, dat doe;
Daer helpen wij dich alle toe.'

Doen aldus die heilighe man
Den orloff van hon ghewan,
Aen die van tongheren der stat,

2870 Dat sij hon° daden dat hij hon bat
Ende sij hem woerden gehoersam -
Dat heilichdom* hij doen nam,
Dat werdighe ghebeyne
Vanden busscoppen reyne

2875 Die daer beuoren* waren:
Rechte leeraren,
Die heilige ende die werde,
Die daer laghen inder eerden,
Die nam die godes holde;

2880 Ende ouch die daer in golde
Ende in syluer waren beslaghen,+
Die deder alle danne draghen:
Den heiligen busscop sinte valentijn,

+50^v

2885 Sinte metropole, sinte marcelle
Sinte florente°, haer gheselle,
Ende eynen sinte martijne
Ende eynen sinte maximijne
Ende ander duybaer heylichdome

2890 Dat hij daer vant inden doeme
Des ontellike voele was,
Dat nam die goede sinte Seruaes;
Crucen ende zierheit
Ende alsoe ghedane rijcheit

2895 Als ten busscopdome ghetam,
Mit orloue hij dat mit hem nam.

Doen sinte Seruaes die werde
Mit allen sijnen gheuerde*
Van tongheren keerde,

2900 Den ghewaren* god hij eerde
Den hij almechtich kande:

- Hij hoeff op sijne hande
 Ende sprack: heer heylant,
 Du sandes mich hier int lant;
 2905 Des en berouwede ich mich nye.
 Du haddes mich beuolen hij
 Dit busdome, des ich hij plach,
 Dat ich beschermen nyet en mach
 Ende moet dijn ghebodt dolen⁺
 2910 Dattu mich hij haddes beuolen. +51^r
 Ghewalt ende lude
 Die beuelen^o ich dich hude
 Op dijne genade in dijne ghewalt.
 Du wetes wattu doen salt.
 2915 Dat dijn wille sij dat doe.
 Ende keer dijne ghenade daer toe:
 Neeme die zielen in dijnen vrede.
 Sus* yamerlike was sijne rede
- Doen des ander raet en was**
 2920 Ende der goede sinte Seruaes
 Moeste varen van danne,
 Van wijuen ende van manne
 Waert daer der rouwe voele groot -
 Des hon nyet en verdroot -
 2925 Ende weynden voele seer
 Ende spraken: ‘vader ende heer,
 Ontferme dich dijnre kinden
 Die hier blyuen in ellenden
 Wat douch ons onse leuen
 2930 Sent dat du ons wilste begheuen.
 Wij stonden alle te dijnen ghebode.’
 Haer hande hoeuen sij op te gode
 Ghenade sij hem baden -
 Datse doen te spade daden -
 2935 Sij schruwen* ende sij riepen,
 Nae sinte Seruase sij liepen
 In beyden sijden teghen
 Beide in straten ende in weggen;
 Die ouden mitten ionghen⁺
 2940 Aen hoem sit vaste dronghen; +51^v

All dae sijne ghevynghen
 Aen hoem sij vaste hynghen
 Ende kusten sijne ghewant
 Sijne voete ende sijne^o hant,
 2945 Sij hieldenen mitten beynen.
 Groetlijck was haer weynen
 Dat doch al te vergheefs was
 Want der goede sinte Seruaes
 Moest varen sijnre straten;
 2950 Des en mocht hij nyet laten
 Noch doer haer weynen noch doer haer clagen.
 Dat heyldom dede hij danne draghen
 Ende dat ornament dat hij daer vant
 Ende sijn ghegherwe* ende sijn ghewant
 2955 Daer hij mede woude werden
 Bestadet* toe der eerden.

Hij^o keerde doe danne balde.
 Des waren ionghe ende alde*
 Rouwich ende verbolghen
 2960 Die hoem nyet en mochten volghen.
 Die crancke ghebuere*
 Die clommen op die muere
 Ende op die hoeghe toerne
 Des* sijnen* saghen gherne.
 2965 Ende die heilighe sinte Seruaes
 Ghinck tot dat hij moede was.
 Soe quam hij teynre scoenre stede
 Daer hem god groet eer dede⁺
 Diet wale vermochte te doen.
 2970 Die heilige man hij wolde roen*,
 Die gewarighe gods holde:
 All daer hij sitten solde
 Sint seruaes die werde,
 Doen hueff* sich op die eerde
 2975 Teghen heme wel hoe*.
 Des waren herde vroe
 Alle sijne vaert ghenote.
 Doer dat wonder groet
 Vervroude* sich sinte seruaes mit namen

+52^r

- 2980 Ende die andere alle te samen
 Leeken ende papen
 Want die eerde waart ghescapen*
 Recht als eyn bedde
 Dat men ghemaect hedde:
- 2985 Gods cracht men daer sach.
 Doen sinte Seruaes daer op lach,
 Die heilighe ende die gheeerde,
 Daer hij sijn houft keerde
 Daer hoechde* sich die wase*,
- 2990 Die ressche* mitten grase,
 Als oft eyn poelwe weer
 Daer sint Seruaes die heer
 Sijn houft aen leende*,
 Den god ghenade sende.
- 2995 Aen die ghehoechde eerde
 Daer sinte Seruaes die weerde
 Sijne raste ane nam -
 Van gods ghenaden dattet quam -⁺
 Daer wiessen bloemen ende gras
- 3000 Wie wale* dattet wynter was. +52^v
 Daeromme sprack der goids druyt
 Totten luden ouer luyt:
 ‘Alle lieue vrient mijn,
 Men mach gherne onderdaen sijn
- 3005 Onsen heere gode hier bouen
 Want hij is wale te louen,
 Die gheweldighe ende die gherechte,
 Die sijne arme knechte
 Bereydet ende versiet
- 3010 Dat hoem sulck goet van hem gheschiet,
 Dat hij hon gheuet sulck ghemack.’
 Van reynen herten hij dat sprack^o:
 God hi is ghenadich *ende* goet:
 Die hoem lieuen dienst doet
- 3015 Het wordet hem wale vergouden
 Hij gheuet sijnen houden*
 Die vroude nae den rouwe;
 Die hem sijn ghetrouwe
 Die ghenyeten sijnre guede;
- 3020 Nae haren armoede

Gheeft hij hon die rijcheit
Ende ghemaeck nae den arbeyt.’

Daer nae sprack der heilige man:
 ‘Die salighe, diet ghemercken can!

3025 Men mach in menghen synnen

Gods heerscapie bekennen⁺

Sijne genade ende sijne gewalt.

Ghij siet wale wie der wynter kalt

Die eerde bevroret*

+53^r

3030 *Ende* haer vrocht te storet*

Ende te wryuet* ende verkeert,

Ende als hij dan henne veert

Ende der somer aen gheyt

Dien alle die werelt gherne ontfeyt*

3035 *Ende* daer toe alle creatueren

Eyn yegelijck nae sijnre natueren

Verhoghen sich *ende* verurouwen*.

Allen die gode ghetrouwen

Ende doer hem lijden arbeit

3040 Dien gheeft hij grote rijcheit,

Woninghe in hiemelrijck

Ende vroude ewelijck

Die *ommer* sonder eynde duert:

Hi is sot die des nyet en gheert.’*

3045 Als der heer dit ghesprack

Doen lach hi neder doer ghemack.

Hi en ruste doch nyet langhe dae:

Te triecht keerde hij daer nae.

Heme volchde eyn grote scare

3050 Die doer* goet waren comen dare,

Maer die valsche *ende* die bose

Die doer* spot roekelose

Van tongheren mede liepen

Die bleuen ligghen *ende* sliepen

3055 Soe langhe went* sijnt Seruaes

Alsoe verre van hon was

Dat si en wisten waer hij quam.⁺

+53^v

- Sij waren onghehoersam,
 Dat ongheloeuighe diet;
- 3060 Derre en roechte hij nyet
 Sinte Seruaes die werde.
 Die stat ende die eerde
 Die daer was woerden soe hoe,
 Die is ye sent noch alsoe
- 3065 Als men wale ghesien macht,
 Ende sall bis ane den doemsdach
 Wesen ledich ende vry.
 Daer en woent nyemant by
 Die sij eere* off seye*
- 3070 Off sichte* offte meye*:
 Doer goet laten sij dat.
 Erde mense noch bat
 Het weer seer wael gedoen:
 Daer mochte wale eyn kerke stoen.
- 3075 **Doen** der goede sinte Seruaes
 Te triecht aldus comen was
 Ende hadde theylichdom daer bracht -
 Hi was voele wale bedacht -
 Eyne crocht dede hij werken
- 3080 Inder ghewijeder kerken
 Als hem van god quam der sen.
 Dat heyldom leechde* hij daer in^o
 Daert herde wale behalden was.
 Dat berichte* all sinte Seruaes,
- 3085 Die gods ghebenediede.
 Daer nae in corten tijde
 Van gods wegghen hij vernam
 Dat dat eynde sijns leuens quam.⁺
 Dat keerde* hij in gheduldicheit
- 3090 Want hem god voer sijne arbeit
 Den goeden loen soude gheuen
 Ende hij dit ellendich leuen
 Cortelijck verwandelen* soude.
 Dat ontboet* hij dien hij woude.

+54^r

- 3095 **Doent** sijne vriende vernamen
 Tot heme dat sij doen quamen,
 Die gods dyenaer *ende* sijne knechte,
 Des seluen daechs rechte
 Doen der gods holde
- 3100 Den loen ontfanghen soude
 Die heme in hiemelrijck was ghereyt.
 Sijnen lichameliken arbeit
 En doerste* hij doen claghen nyet.
 Die lude leerde hij *ende* beriett
- 3105 Vele ghetruwelike
 Wie sij goids rijke
 Souden moghen erweruen*
 Ende haer ziele gheeruen*
 In dat ewighe ghemack*.
- 3110 Doen hij dus predicte *ende* sprack
 Daer was groot ghedranck;
Ende als hij die misse ghesanck
 Ter eeren den almechtighen gode
 Doen stont der enghel, sijn bode,
- 3115 In denen seluen tijde
 Beneuen^o sijnre sijden
 Tot sijnre rechter hant
 Ende maecte hem sijn eynde bekant⁺
 Dat hij wijseliken vernam.
- 3120 Van gods ghenaden hem dat quam.
 Hij was gheystelijck bedacht:
 Die vroude vermeerde sijne macht,
 Sijns rouwen hij vergat,
 Sijne woerde luden des te bat,
- 3125 Van gode sprack hij scone
 Den dach bis aen die noene.
 Des sij god ghebenediet.
 Recht aen der seluer tijt
 Dat god aen den cruce verschiet* -
- 3130 Als men in sijne hystorie siet -
 Soe verschiet die heilige man,
 Als ich uch wale gesegghen can
 Ende icht ouch wale betughen mach:

+54^v

Te meye op den derthiensten dach
 3135 Soe verschiet die goids gheerde;
 Totten ghewarighen gode hi keerde
 Herte, oughen ende moet.
 Reyne, kuyssche ende goet
 Nam die heilighe man^o.

3140 Te triecht vanden hiemel quam
 Eyn liecht alsoe ontellike claer
 Als oft eyn blyxem waer,
 Alsoe ouer* wonnentlijch*,
 Doen hij voer te hiemelrijch

3145 Die ziele die des werdich was^o:
 Doen waert versaedt sinte Seruaes
 Van dies sijn herte ye gheerde.
 Dat hiemelsche liecht dat werde*
 Wale drie vren vanden daghe.⁺

3150 Daer was vroude ende claghe. +55^r
 Die sieken die dat vernamen,
 Die doer* goetdoen daer quamen,
 Die vonden daer hulpe ende troost^o
 Ende woerden alle verloest^o

3155 Alle des ouels; dat was waer,
 Dat ich derr segghen openbaer
 Want ich wale die waerheit weyt
 Dat ichs ghetughe hebbe ghereyt.

Doen der goede sinte Seruaes
 3160 Van eertrike dus gescheiden was
 Mitten liechte clare,
 Sijne vriende die daer waren
 Versament in goids namen
 Die hielden sijnen lichame,
 3165 Den heilighen ende den werden,
 Seuen daghe bouen der eerden
 Ende groeuenten ane den achden dach.
 Voele scone teyken men daer sach,
 Voele duere gauen men dae gaff
 3170 Doen hij gheleecht waert in sijn graff,
 Die heilighe ende die reyne,
 Ende by hem dat ghebeyne*

- Dat hij van Tongheren^o bracht.
 God sijns wale bedacht.
- 3175 Ende sijre ghesellen:
 Eyn duere decksele van pellen*
 Leechde der enghel ouer hon^o
 Dat was eyn teyken, ichs seker ben,⁺
 Sijns groten gheystelijckes leuen
- 3180 Dat hij daer om dus was verheuen. +55^v
- D**ie teyken waren loefsam.
 Doen men die meer vernam
 Doen quamen voele lude daer,
 Menghe heerlike scaer,
- 3185 Doer ghenade ende doer goet
 Als het huden daechs noch doet.
 Alle die des gheroechten*
 Dat sij daer ghenade soechten
 Ghenade sij daer vonden.
- 3190 Daer dede god inden stonden
 Mennich teyken *ende* ouch sent:
 Waren sij stomp* off blent
 Off douff, sieck off lam,
 Soe wie dat doen daer *quam*
- 3195 Mit goeden gantsen gheloeue,
 Rasende ende doeue*,
 Die quamen by sinte Seruaes graff -
 God hon haer ghesonde* gaff,
 Die alsoe waren beraden
- 3200 Dat sijs mit trouwen baden.
 Salich was sijn eynde ende sijn leuen^o.
 Bidden wij god dat hij ons gheuen^o
 Sulke gracie ende sulke lere -
 Die den heilighen predickere
- 3205 Seruacium hier sande
 Van iherusalem vuten heiligen lande⁺
 Sinen volck in^o lutteringhen -
 Dat hij des wille ghehinghen -
 Want der goede sinte Seruaes
- 3210 Sijn neue ende dienstman was +56^r

- Ende ons heeren reyne bode -
 Dat hij onse voerspreke* sij voer gode,
 Den Coninck van hiemelrike,
 Dat hij ons ghenadelike
 3215 Bedencken wille *ende* bescouwen;
 Dat wij sinte Seruaes trouwen
 Soe voele ghenyeten moeten
 Ende onse sonden soe gheboeten
Ende alsoe beteren onse leuen
 3220 Dat ons god moet gheuen
 Sijne hulde ende sijn rike
 Ende vroude* ewelike
 Mit sijnen ghehoersamen.
 Dat gheschie ons allen! Amen!
- 3225 Nu bidden wij den reynen bode,
 Sinte seruaes, dat hij te gode
 Wille bidden ynnentlike
 Voer sijnen dyenaer heynrike
 Die sijn leuen in Rymen^o dichte
 3230 Ende den sen alsoe verlichte
 Ende den leeken luden leerde
Ende gode daer mede eerde -
 Dien hij teynen heer hadde vercoren
 Menghen dach daer beuoren*:⁺
 3235 Daer om dat hijt te lieuer dede^o; +56^v
Ende ouch doer der Gravinnen^o bede
 Van loen, sijnre lieuer vrouwen,
 Dies hoem bat mit trouwen
 Doer mynne want des luste haer;
 3240 Ende her hessel der Custenaer*^o
 Dies heme vliteliken bat
 Ende sinte Seruaes houft stat
 Zyerde ende ernsteliken eerde
 Ende sijnen sen daer toe keerde
 3245 Soe hijt best mochte ghedoen.
 Nu loens hoem der gods soen^o,
 Alle dies hem baden
Ende hulpe daer toe daden,
 Ende allen dient^o lieff was

3250 Dien moet god ende sinte seruaes
Verloessen ende ontbenden
Van allen haren sonden
Ende moet hare zielen gheuen
Ruste ende ewich leuen. Amen.

Tweede boek

- Hebdi nu wale vernomen
 Wie* der heer is triccht* comen,
 Die heilige sinte Seruaes,
 Ende wie gedaen* sijn leuen was
 5 Ende wie dat hi eyn eynde nam,
 Nu verneemt wiet daer nae quam.
 Doen dat gheschiet was althant,
 Die hunen voeren doer die lant⁺
 Mit heercracht alsoe beraden*
 10 Dat sij groten scade daden. +57^r
 Attila ende die sijne^o
 Sij besatten* agrippijne
 Dat Collen^o sent ghenant waert.
 Doen quamen daer ane der vaert*
 15 Die Elfdusent^o meechede*
 Die god daer ghewechede*.
 Die versloeghense alle ghemeyne,
 Sij en spaerdenter egheyne,
 Allen dat sij daer vonden.
 20 Sij te stoerden* ouch nae dien stonden
 Tongheren, die meere*.
 Wie rijck* dat sij weere,
 Sij moeste ommer* verstuert wesen.
 Sij en lieten nyemant ghenesen*
 25 Der keersten die sy vynghen;
 Groot jamer* sij beghinghen
 Ane wijue ende ane manne.
 Te metze voeren sij van danne
 Soe sijs best consten gheramen*.
 30 Te metze sij doen quamen
 Die coninck mit sijnen knechten

- Opten paeschauont rechte.
 Metze dat sij doen besaten^o.
 Des ontsaghen sij sich vtermaten
 35 Die daer waren bynnen.
 Sij en mochtens doch nijet ghewynnen,
 Des heydenen Conincks holden*
 Wie gherne dat sij wolden.
 Wennen die heerlike veste.⁺
 40 Doen bedachten sij sich int leste,
 Doen hon des leghers* verdroet:
 Des was haer torne voele groot
 Beide vroeche *ende* spade
 Sij woerden des te rade
 45 Dat sij rumen* wolden.
 Doen sij danne varen solden
 Die ouele nae ghebeuren
 Doen vielen der stat mueren,
 Poerten ende toerne.
 50 Dat saghen die hunen gherne.

+57^v

- D**oen die muere laghen ter neder
 Doe en sat* sich daer nyement weder,
 Egheyn keersten, ter weere.
 Doen voer dat heyden heere.
 55 In die stat balde
Ende sloeghen jonghe *ende* alde.
 Doen sij ghewonnen die ouerhant^o
 Daer en bleyff nyet onuerbrant
 Sonder sinte steffens huys:
 60 Dat behoede seluer jhesus^o
 Want sinte stephanus bloet
 Was daer bynnen behoet
 Ter eeren sinte Steffaen^o.
 Men sachen opten choer staen
 65 Daer hi tfuyr werde
Ende den choer daer mit gheneerde*.

Doen metze dus verstoert waert
 Te riemes namen sij haer vaert.

- Sij woesten dat hon was gheleghen*;⁺
- 70 Wat sijs vonden onderweghen +58^r
 Dat roufden sij ende namen.
 Doen sij te riemes quamen
 Toe den seluen stonden
 Den duuel sij daer vonden
- 75 Die ghenant is sathan.
 Dien saghen sij op die porte staen.
 Der hunen hij daer beyde,
 In die stat hijse leyde
 Te dien seluen stonden.
- 80 Sij versloeghent all dat sij daer vonden
 Man, wijff ende kint,
 Sij en spaerden nyemant sent
 Want haer wille voert ghinck.
 Die martilie* van hon ontfinck
- 85 Die heilighe Sinte Nychaes^o
 Die doen daer busscop was
 Ende eyne maghet, hiet entropia,
 Die waert mit hoem verslaghen dae.
- Doen sij dae den seghe namen**
- 90 Te troys sij daer nae quamen.
 Doen sij daer quamen voren
 Doen stont daer bouen den mueren
 Die busscop sinte lupus,
 Bouen die porte in eyn waeckhuys*.
- 95 Doen Attila daer toe reynt
 Ghewapent mit scaren breyt,
 Mit scaren ongherechten^o,
 Die den gods knechten⁺
 Daden mennich onghemach - +58^v
- 100 Lupus den coninck toe sprach
 Den ouelen manne toe:
 Heer wat koninck bistu
 Dattu die keerstene vaes*
 Ende vanghes ende slaes
- 105 Ende soe te woestes* onse lant?
 Doen antwoerde die coninck te hant:
 ‘Ich ben attila, gods vleghel*,

- Ende sijn gheysel ende sleghel*.
 Wie bistu? Waer toe vraechs duys?’
 110 Doen antworde hem sinte lupus,
 Eyn heylich busscop *ende* gherecht,
 Hij sprack: ‘ich ben eyn gods knecht
 Ende ben ihesum onderdaen.’
 ‘Soe mocht dich wale mijne gheysel slaen,’
 115 Sprack attila die^o bodelinghes son;
 ‘Doen^o mich de porten op doen
 Soe laet ich dich huden syen,
 Wiltu der waerheit ghien*,
 Wie der gods vleghel kan
 120 Derschen* wijff ende man.’

- Der busscop leystede* sijne bede:**
 Die poerte men hem op* dede
 Hi liet den Coninck^o in riden.
 Doen waert daer te dien tijden
 125 Soe duyster ouer alle die stat
 In allen eynden - voerwaer wet* dat -
 Dat men daer bynnen nyet en sach^o.⁺
 Daer buten waest scoen dach,
 Daer bynnen doncker als die nacht.
 130 Dat dede god mit sijnre cracht
 Diet herde wael doen mocht.
 Den hunen, hon docht
 In beiden siden der straten
 Soe duyster vtermaten
 135 Vanden groten duysternisse
 Dat sij waenden - des sijt ghewisse -
 Dattet waren hoghe mueren.
 Vuter stadt sij voeren
 Als sy daer in quamen
 140 Dat sij daer nyet en namen
 Noch daer nyet en mochten ghescaden:
 God en wouds nyet ghestaden*;
 Het behuede der gods soen
 Doer eer sinte lupoen
 145 Ende doer des heilighen mans bede
 Die hij decke tot gode dede.

+59^r

- Attila voer van danne
 Toe hant mit sijnen mannen.
 Die stadt lieten sij staen
 150 Der god ghenade hadde ghedaen
 Voer den Coninck heiden.
 Doen waert dat heer gesceyden
 In voele menghen* synnen*
 Daer sij yet moechten ghewynnen
 155 Daer sij sich mit generden*.
 Sij branden ende sij heerden*,
 Nyemant sij en verdroeghen*,
 Sij quelden *ende* sij sloeghen⁺
 Beide man ende wijff,
 160 Seer quelden sij hon den lijff,
 Die gods vermalendiede;
 Heilighe lude ende ghewijede
 Die hadden sij alsoe *ommeere*^{o*}
 Also oft beesten weeren;
 165 Sij sloeghense *ende* worpen
 Inden ghore* achter dorpen;
 Sij verwoesten^o alt lant,
 Sij en lieten nyet ongebrant
 Sonder triecht daer sinte Seruaes
 170 Die helighe man begrauen was:
 Dat bescheermde onse heer ihesus;
Ende te metze dat gods huys
 Dat sij onuerbrant lieten staen:
 Dat bescheermde sinte steffaen;
 175 *Ende* troys die stat
 Die sinte lupus gode verbat*:
 Des moesten sij ghenyeten*
 Dat sijt mit vreden lieten;
 Dat was ane* haren danck
 180 Went*^o sij god daer toe dwanck.

+59^v

Die hunen waren doe balt*
 Want sij hadden die ghewalt
 Dat sij voele quaets daden.

- Sij waren alsoe beraden*
- 185 Dat gheweldelijck sij mit scharen
 Ouer alle die werelt wolden varen
 Ende alle die werelt woude dwinghen.
 Des en woude god nyet ghehenghen*
 Diet wale weren mochte^o.⁺
- 190 Doent heme tijt dochte +60^r
 Doen hadde hijs schier wandel* ghedoen
 Als ghi hier nae sult verstoen
 Ende als ich uch wale ghesegghen can:
 Het hadde der Coninck karleman
- 195 Ghesament volcks ende coninck puppijn
 Daer was mit hoem, der sone sijn,
 Ende voert alle gemeynlijck
 Die voersten van vrancrike
 Die sich satten* ter were
- 200 Mitten alre meysten* heere
 Dat sij doen gheleysten* mochten.
 Weder* die hunen sij vochten
 Daer mennich man den lijff verloes.
 Die hunen bleuen segheloes.
- 205 **D**er hunen was doe eyn groot ghetall
 Die doe verslaghen woerden all
 Ende ter doot ghebracht mit slaghen:
 Des en hoerde ich nye gheclaghen.
 God dien gaff men die eer.
- 210 Doen waert daer vnedert seer
 Attelens ouermoet.
 Het en was nye doer sijn goet
 Dat hij ye* soe hoghe^o gheclam*
 Want hijs eyn quaet eynde nam;
- 215 Want edt* compt decke alsoe:
 Die sich verheffet alte hoe*
 Hij valt decke onsachte neder.
 Nu neemen wij onse reden weder
 Ende segghen die waerheit.
- 220 Doen was die heilighe keerstenheit^{o+} +60^v
 Ghecrent* ouer alle gallia.
 Voele langhe duerde dit daer na,

- Nae der hunnen heer vaert,
 Dat nye te Tongheren^o en waert
 225 Eynich busscop ghecoren
 Sent dat der gods toren
 Soe haert ouer hon gheganghen was.
 Dat selue datter doe ghenas*
 Achter den lande wijde
 230 Die waren in denen tijde -
 Busscoppen ende gheleerde,
 Gheordende ende bekeerde,
 Keersten priesters ende leeraer -
 En doersten openbaer
 235 In die werelt nyet wesen;
 Want sij en mochten nyet ghenesen*
 Doer die ongherechte diet*:
 Sij en lietense mit vreden nyet
 Ende sloeghense ende woesten*
 240 Dat sij sich berghen moesten
 In dat eynode* ende in die holen;
 Sij moesten armoede dolen*
 Mit dage ende mit nachte -
 Want^o dat god bedachte
 245 Dat hem begonde te erbermen
 Dat yamer vanden armen.

- D**oen des gode dochte tijt,
 Die ommer sij gebenedijt,
 Te troest* hij doen sande
 250 Den luden vanden lande
 In dat busdom van Tongheren⁺
 Den meysterloesen jongheren.
 Die thouft waren der kerken
 Sij begonsten doen te merken
 255 Dat die goede sinte Seruaes
 In groter werdicheiden* was
 Ende sterckte die keerstenheit
 Ende dat hem god sijnen arbeit
 Te romen soe wale vergalt
 260 Doen hem sinte peter^o die ghewalt
 Mitten slotel doen gaff.

+61^r

- Sij begonsten te versoeken* sijn graff,
 Sijn gods huys sij eerden,
 Haren vlijt sij daer toe keerden:
 265 Mit trouwen sij dat daden.
 Sinte Seruaes dat sij baden,
 Den heilighen voersprekere,
 Dat hij haer bode were
 Te gode van hiemelrike
 270 Dat hij ghenadelike
 Haer noet bekende
 Ende vrede onder hon sende
 Want hijt wale vermochte te doen.
 Sij baden sinte Seruacium
 275 Dat hijs bode* weer
 Tot gode onsen lieuen heer
 Dat hij doer gods ontfermicheit
 Stillen woude haer grote leyt.

- Doen sij des begonden**
 280 Doen was te dien stonden
 Groet volck te triecht comen⁺
 Want sij hadden vernomen*
 Sinte Seruaes hoechtijde.
 Doen quamen sij verre *ende* wijde
 285 Ouer verre ende ouer nae.
 Sij dienden sinte Seruaes al dae
 Mit groten oetmoede,
 Mit alrehande goede,
 Mit menghen goeden ghewerke*
 290 Mede te zieren sijne kerke,
 Mit waken ende mit ghebede.
 Eyn schoon teyken doen god dede
 Diet wale vermochte te doen,
 Hij eerde sinte Seruacium;
 295 Doen waert verhoecht sinte Seruaes:
 Des auonts doent bedemet* was
Ende verganghen was der dach
 Gods ghewalt* men doe sach:
 In die kerke te Triecht^o
 300 Daer scheyn eyn scoen hiemels liecht

+61^v

- Vreyselijck ende claer
 Meerre dan die sonne waer
 Den blixeme ghelijck.
 Doen woude god sekerlike
 305 Sinte Seruaese gesterken.
 Doer dat daeck vander kerken
 Scheynt oft waer doer tghelas.
 Eynre suylen edt* ghelijck was
 Gloyende van viere.
 310 Dat liecht was herde diere*.
 Daer scheyn die grote gods macht:
 Dat liecht duerde alle die nacht⁺
 Dat men wale daer af ghesach
 Went des morghens op den dach
 315 Vroech te mettentijde
 Doen die ghebenedijde
 God van hiemel wolde
 Eren sijnen holde
 Seruacium den werden.
 320 Dat liecht scheyn van der eerde
 Op totten hiemel hoe*.
 Des waren alle te samen vroe
 Die keerstene die dat saghen
 Die in haren ghebede dae laghen
 325 Off stonden off saten;
 Haers rouwen sij vergaten,
 Gheystelike sij sich ghetroesten,
 Sij loefden gode den hoechsten
 Mit ymmen* ende mit sanghe
 330 Allen die nacht langhe
 Dat sij nyet en sliepen.
 Gode sij aen riepen,
 Sij baden sinte Seruacium
 Dat hij haer boetscap woude doen
 335 Ende voer gode brynghen
 Ende hij hon woude verdynghen*,
 Die ghenadighe sinte Seruaes,
 Die des voer gode werdich was
 Dat hijne alsoe eerde
 340 Ende sijnen loff ermeerde*,
 Alsullich teyken doer hem dede.

+62^r

- Doen verhoerde god haer bede⁺
 Voele ghenadelike:
 Hij sande in eertrike +62^v
 345 Vroude* ghenade ende vrede.
 Doen ghinck die nyemaer *ende* die rede
 Achter lande wijde
 Dat god in dien tijde
 Sinte seruaes dus grotelijck eerde.
 350 Mennich mensche sich doe bekeerde.
- D**at die goede sinte Seruaes
 Aldus seer gheeert was,
 Dat benijde der boese gheyst
 Die des quaets sich vrouwet meyst,
 355 Die den heiligen man Job^o bekoerde
 Doen hij heme te stoerde*
 Sijn ghesonde ende sijn goet;
 Maer sijnen stadighen moet
 En mochte hij nyet vererren*
 360 Noch ter zielen ghewerren*.
 Hij woude ouch sinte Seruaese *schaden*.
 Des en woude god nyet gestaden*
 Anders dan hij dat dack
 Van sinte Seruaes monster brack,
 365 Vander holtenre* kerken,
 Die hoem^o daden werken*
 Die burgher ende die dyenstman*.
 Die ontdecte* Sathan.
 Dat daeck werp hij ter neder.
 370 Eert ghedeckt waert weder
 Soe was leden mennich dach.
 Scone teyken men dae sach^{o+}
 Op sinte seruaes graff: +63^r
 Al was dat daeck gheuallen aff
 375 God bescermet daer bouen.
 Des is hij wale te louen
 Dat hijs soe goede waer nam
 Dat daer ynne nyet en quam
 Des reghens eynich traen*.
 380 Des liet ment onghedeckt staen.

- Dat° god daer mede wolde
 Sterken sijnen holde
 Dat was al openbaer.
 Des ghinck die nyemaer
 385 Achter lande verre *ende* wijde
 Doen viel inden seluen tijde
 Eyn znee° eyselijck *ende* groot
 Des menghen armen man verdroet:
 Hi lach meer dan knydes hoe.
 390 Doen bescheermde god alsoe
 Sinte seruaes sijn graff
 Daer hij dat liecht ouer gaff:
 Daer op en viell des snees nyet*.
 Dat woude god diet beriet
 395 Dat men des morghens wale sach
 Wie hoghe dat der snee lach
 Inden lande ouer all
 Ouer berch *ende* ouer dall
 Sonder ane die stat* alleyne
 400 Daer der busscop reyne
 Ter eerden bestaet* was,
 Die salighe sinte Seruaes,+
 Doer den welken dat god dede
 Dat teyken ane der seluer stede*
 405 Ende ander te mengher tijt.
 Des moet god sijn ghebenedijt.

+63^v

- H**et en is mich nyet wale cont
 Hoe langhe dat dit lant sto(nt)°
 In dolinghen*, des neemt goem,
 410 Ende dat tot denen busdome
 Egheyn busscop en waert vercoren
 Dat sinte Seruaes hadde daer te voren.
 Het was gheuorstet* *ende* ghespaert*
 Soe langhe dat eyne consilie waert
 415 Te orliens, dat wolde god;
 Dat was sijn wille *ende* sijn gebot
 Dat ment beriet *ende* began.
 Daer quam mennich heilich man
 Doer trouwe *ende* doer gherechticheit.

420 Des die heilighe keerstenheit
 Soe seer was verstoert
 Als ghij hier voer hebt ghehoert.
 Sij woerden des te rade
 Wat men best daer mit dade

425 Nae soe ghedanen dinghen;
 Sy spraken sonderlynghen,
 Die meystere mitten jongheren,
 Om dat busdome van tongheren
 Dat langhe sonder busscop was

430 Dae der goede sinte Seruaes
 Voertijts danne was verdreuen.
 Des waest onberaden bleuen.⁺
 Dat was eyn alte boesen raet
 Ende eyne grote misdaet

+64^r

435 Die ane hem was ghedaen.
 Soe en doerstes nyemant daer bestaen
 Die daer busscop wolde sijn,
 Dat daer langhe was anschijn*.

Doen sij god woude vereynen

440 Doen sande* hon god alle gemeyne,
 Den heiligen luden in haren moet,
 Dat hon allen dochte goet,
 Te triecht, daer sinte Seruaes
 Ter eerden bestaet* was,

445 Dat al daer dat busdom^o weer;
 Want heme die tongherere
 Doer haer boesheit verdreuen
 Dien hon god hadde ghegheuen
 Ende hon te trooste was ghegheuen^o

450 Ende die hon te troost was comen;
 Dat sij sich seluen hadden benomen
 Die busscoplike heerlijkheit,
 Ende triecht hadde die werdicheit
 Daer sinte Seruaes gebeynte lach

455 Ende daer men gods teyken sach.
 Dat dae^o der stoele waer
 Dat waert openbaer
 Ghekondicht^o ouer alle den hoff*.

- Doen koes men eynen busscoff
 460 Daer nye egheyn en was te voren.⁺
 Daer waert teynen busscop ghecoren
 Agriculus, eyn heylich man,
 Dies daer alre eerst began. +64^v
- Doen dat busdom waert beuolen**
 465 Den heilighen man agricolen
 Dient god woude gheuen
 Doen berichte hijt alle sijn leuen.
 Die keerken dat hij stichtede;
 Dat busdom hij berichtede*
 470 Mit keersteliken werken;
 Inden dienst der heiliger kerken
 Leyt* hij gherne den arbeit.
 Hi was inder werdicheit*
 Dat hij dat monster* deckede weder
 475 Daert dake aff was gheuallen neder
 Ende vervuylt ende verloren,
 Dat nyemant daer te voeren
 Nyemant en deckte voer hij daer *quam*
 Want hoem die eer wale betam.
- 480 Noe° agricolum° ghewan
 Dat busdom eyn° heilich man
 Die was gheheiten maximijn;
 Des mochte god gheloeft sijn.
 Nae hem was desumatus
 485 Ende nae heme resumatus
 Ende daer nae eyn, hiet supplicijn
 Ende eyn, quyrillus, die naecome* sijn
 Die busscop was ten gods huys,⁺
 Nae hem quam Eutherius° +65^r
- 490 Ende falco daer nae.
 Sent waren busscoppen dae
 Eucharius ende domiciane
 Die gode waren onderdane;
 Daer nae quam sinte monulf
 495 Ende nae hem sinte Gondulff°,

- Die heilighe *ende* die meere,
 Dat* lanck te segghen weere
 Van hare werdicheide
 Ende all mitter waerheide,
 500 Als men in hare legenden siet.
 Wij en moghens alle gheseggen nyet.
 Ouch en sal ment all nyet laten:
 Wij soelen nae der maten
 Der reden* rueren* eyn deel:
 505 Sinte monulff^o hadde^o gheheel*
 Tot gheisteliken werken;
 Hi stichtede die eerste kerke
 Die te ludick ye* gemaect waert;
 Want hij decke voer die vaert
 510 Tusschen triecht *ende* dynant.
 Daer was sijne erue *ende* sijn lant.
 Heerscap *ende* rijckdom,
 Dat gaff hi al sinte Seruacium
 Dien hijs wale gonde.
 515 Doen hij mochte *ende* conde
 Soe vermeerde hij heme sijne rijcheit.⁺
 Eyns daechs doen hij daer leyt*
 Tusschen triecht *ende* dynant,
 Onderweghen hij daer vant
 520 Eyne cleyne ghehochte*
 Dat heme scone dochte,
 Dat ghehochte hiet legia.
 Die heer dede maken da
 Eyne kerke *ende* vryen*,
 525 Beureden* *ende* wijen
 Den gods onderdanen
 Sinte Cosme^o *ende* damianen,
 Dat beriet monulf die gods knecht.
 Seder waert sinte lambrecht
 530 Ghemartelt ane der seluer stede*.
 Daer waert die stat* geheylicht mede
 Mit sijnen heilighen bloede.
 Dat vergalt hem god der goede.
 Die heilighe sinte monulphus
 535 Berichtede wale sijn gods huys.
 Des heeft hij loen *ende* danck.

+65^v

- Het waer te segghen alte lanck
 Die goede werck die hij beghinck*
 Des hij van gode den loen ontfinck.
- 540 Dat wij hebben wael vernomen -
 Ende sijne heilighe nae comen°
 Perpetuus ende Euergijs°
 Heilighe busscopen ende wijs
 Sinte amant ende sinte Johan°⁺
- 545 Ende sinte Remakele, eyn heilich *man*, +66^r
 Ende die heilighe sinte theodart
 Die ouch ghemartielijt waert,
 Die heilighe ende die meere,
 Ende ouch die mertelere,
- 550 Die werdighe sinte lambrecht
 Ende nae hoem sinte hubrecht
 Die dat busdom van triecht *nam**.
 Dat was der leste die daer *quam*°.
- Daer nae ouer mennich iaer**
- 555 Ich en weyt wie lange, dats waer,
 Dat sinte Seruaes waert erhauen*
 Te triecht daer hi was begrauen
 Als ich die waerheit vernam.
 Nu hoert wie dat daer toe quam
- 560 Dat hij doen erhauen waert:
 Karle hadde eyn heer vaert
 Ghemaect mit goeden staden*
 Op die heyden die heme daden
 Wedermoet* ende onghemack,
- 565 Des hij sich deckwijle op hon wrack
 Dattet hem dede stade*,
 Dat sij namen groten schade
 In storme ende in strijde.
 Des quam hij teyden tijde
- 570 In eyne verueerlike noet
 Ende in groter vreyden vander doot,
 Want hij was in eyn lant
 Daer hi der heydene voele vant⁺
 Soe onghetallijck bouen maten.
- 575 Hij en mochtet doch nyet laten, +66^v

Hij en settede sich ter weere.
 Ende dat heydensche heere
 Des was vtermaten vele
 Dat* mit hon ghinck vuten spele*
 580 Ende dat hij sorghe *ende* anxte ghewan:
 Die heyden hadden wale .XX. man
 Altoes teghen eynen den sijnen.
 Doen wolde god laten schijnen
 Sijne godlijke macht:
 585 Karle daer den seghe vacht*
 Soe datten god verloeste
 Ende die keersten vertroeste.
 Daer toe help hem sinte Seruaes
 Des hoechijt dat des daechs was.

590 **Doen karle die coninck rijck**
 Herde oetmoedelike
 Des daichs in gods dienste dede
 Sijne offerande ende sijne ghebede
 Ter eeren gods *ende* sijnen druyt*,
 595 Soe gheboet hij ouerluyt
 Den kerstenen alle ghemeyne
 Dat sij den busscop reyne
 Loefden ende eerden
 Ende haren vlijte daer toe keerden
 600 Dat sij heme eer daden,
 Des waren sij saen beraden⁺
 Want hon des noet was.
 Ende die goede sinte Seruaes
 Van gode hadde die ghewalt
 605 Dat hijt hon wale vergalt
 Want sij den seghe namen
 Ende mit eeren danne quamen.

Doen coninck karle *ende* sijne man
 Den seghe dae alsoe ghewan
 610 Daer hem god dede ghenade
 Doen waert hij des te rade
 Dat hij sijne boden sande

+67^r

- In vranckrijke tot sijnen lande.
 Doe hem god loeste vuter noet
 615 Den busscoppen hijt ontboet*
 Clercken ende gheleerden,
 Abden ende bekeerden.
 Mit goeden trouwen hij dat dede
 Ende bat hon mit soeter bede,
 620 Den heren van vranckrike,
 Ende ontboet* hon vriendelike
 Wie dat heme erganghen* was,
 Datten god ende sinte seruaes
 Vuter sorghen verloeste
 625 Ende ghenadeliken trooste.
 Hij ontboet* hon sijne holde
 Op dat hon god gheuen wolde
 Ter zielen dat ewich liecht,
 Dat sij voeren te triecht
 630 Ende sinte Seruaes den werden
 Verhieuen vuter eerden⁺
 Ende hoechden* ende eerden
 Ende sijnen loff vermeerden
 Want hoem die eer wale betam^o
 635 Ende hij heme te hulpen quam
 Doen hoem des noet was;
 Want hem der goede sinte seruaes
 Vuter sorghen verloeste
 Wijseliken hijt bedachte.
 640 Dat karle gheboden* hadde soe
 Des waren die keersten voele vroe.

+67^v

- Doen ghinck die nyemaer
 Achter* lande openbaer
 In mengher stat, daer ment vernam.
 645 Doen die meer volquam*
 In vranckrike tot parijs
 Doen voer^o eyn busscop, hiet willegijs,
 Willich tot allen goede:
 Hij was des te moede*
 650 Dat hij wolde varen* daer
 Te triecht ende neemen waer

- Die gheystelike voerste*
 Off yet daer gheborste*
 Dat der kerken messtonde*,
 655 Dat hijs sich onderwonde
 Ende hijt beteren dede.
 Doen voer die busscop ter stede
 Te sinte seruaes mitter vaert
 Ende erwerff* dat dae gemaect waert⁺
 660 Eyn kostelike Cyborye*
 Doer die ewighe glorie.
 Dat chierde die gods holde
 Mit syluer ende mit golde;
 Daer aen was memmich edel steyn;
 665 Dat werck luchde* ende scheyn
 Alsoe liecht ende alsoe claer
 Als oft eyn spiegel waer
 Bouen sinte Seruaes graff,
 Dies hoem goeden raet gaff.
 670 Dat wolde god ende sinte Seruaes.
 Doen die busscop willigis dae was
 Gods wille hij vernam:
 Eyn alt man tot hem quam
 In sijnen vysione
 675 Tot hem sprack hij scone:
 ‘Verneeme mich’, sprack hi, ‘gods knecht,
 Het sall dich duncken onrecht
 Dat sinte Seruaes die werde
 Ligghet onder die eerde
 680 Aldus langhe hij* te triecht,
 Die soe claer is ende soe liecht
 Voer gode in hiemelrike.
 Dat segghe ich dy ghewaerlike.

+68^r

- Willigis die gherechte**
 685 Ende^o sinte hubrechte
 Die busscop was inder stat
 Raet ende hulpe hij hem bat.⁺
 Des was sinte hubrecht vroe
 Wanttet hem ouch alsoe
 690 Teynen tijde voer* quam*.

+68^v

Doen hijt ouch van hoem vernam
 Doen beuyelt hem des te bat.
 Den luden gheboet hij dat,
 Dat sij sich reynichden daer teghen,
 695 Dat* sij* godt° moeste gheweghen*
 Ende daer toe wolde gheraden.
 Sijn ghebod sij doen daden.

Doen men die meer vernam
 Groot volck te triecht quam
 700 Beide wijff ende man.
 Gheystelijck mens began
 Soe men godlijckste* mochte.
 Sinte Seruaes men doe sochte
 Mit groter oetmoede
 705 Ende mit groten goede.
 Sij deden mit deuocien° ende mit ynnicheiden
 Tot gode waert haer ghebede;
 Sij loefden gode langhe
 Mit ynnen ende mit sanghe
 710 Die sij vroliken aen hoeuen.
 Syn graff sij ontgroeuen
 Daer sinte Seruaes eerst was begrauen,
 Daer° en sinte monulf hadde erhauen*.
 Des en wisten sij nyet doch,
 715 Sij waenden dat hij daer laghe noch,+
 Die grote heer sinte Seruaes.
 Voele scone die stat* was:
 Sij was ghestuelt* bynnen
 Voele scoen in vier synnen*,
 720 Als men wale doe ghesach,
 Daer dat heilichdom op lach
 Dat van tongheren was comen,
 Dat sinte Seruaes hadde ghenomen,
 Die ghewaer* gods holde,
 725 Cassen mitten golde
 Ende mit siluer beslaghen
 Die hi danne dede draghen.

+69^r

- I**nden midden saghen sij staen
 Eynen sarck* wael ghedaen
 730 Van marberen steyne.
 Sij waenden dat die reyne
 Seruacius laghe daer ynne.
 Mit gheysteliken synne
 Sij vroudens* sich alle te samen.
 735 Sij droeghenten danne in gods namen,
 Sij sattenten all openbaer
 Bij den hoghen altaer,
 Die ghetrouwe gods dienst man°.
 Sij en besaghens nyet nochtan
 740 Noch en sattens opten altaer nyet
 Des hon die vrese nyet en ryet;
 Sij waren alsoe beraden
 Dat sij gods dienste eer* daden,
 Alre ambachte* gheheerste*.⁺
 745 Sij offerden talre eerste
 Ons heeren vleysche ende sijn bloet. +69^v
 Haer gheloeue was soe goet
 Dat sijt alsoe aen vynghen.
 Doen sij daer toe ghynghen
 750 Ende ontdekten dien sarcke
 Sij vleeden gode starke
 Te dien seluen stonden°.
 Doen sij daer nyet en vonden
 Seruacium den reynen
 755 Doen was daer groot weynen
 Ende yamer vtermaten.
 Dat en consten sij nyet ghelaten.
 Seer sij sich mestroosten,
 Sij claechdent gode den hoechsten
 760 Arme ende rijke.
 Sij waenden sekerlijke
 Dat sinte° Seruaes die meere
 Hon dae ghestolen weere.

- D**ie rouwe ghinck hon voele na*.
 765 Doen was groten yamer da.

- Beide man ende wijff
 Mit rouwen quelden sij haer lijff,
 Des men waele gheloeuen mach.
 Sij vasten alle den dach
- 770 Mit yamer ende mit rouwen,
 Mit onsteliker* trouwen.
 Groten yamer sij maecten;
 Alle die nacht sij waecten⁺
 Doen ander lude sliepen^o. +70^r
- 775 Gode sij decke aen riepen
 Die rouwighe van maestricht.
 Sij hadden haers herten liecht
 Ende haer vroude verloren
 Die sij hadden daer te voren.
- 780 Mit yamer waecten sij ouer macht^{o*}
 Wale tot ouer myddernacht.
 Omtrent des eersten hanen crayt*
 Doen vondense eyne goeden raet,
 Sinte Seruaes holden:
- 785 Dat sijne soeken solden
 In eyne andere stede*.
 God wolde dat men dat dede
 Inden seluen gods huys
 Daer hem sinte monulphus
- 790 Gheleyt hadden ende beuolen*.
 Dat was hon allen doen verholen.
 Eer sij dat vernamen
 Ten graue sij doen quamen.
 Haer gebet sij spraken.
- 795 Doen sij dat graff op braken
 Doen quam eyne soete gore*
 Om dat graff ende daer voere,
 Die soeter was verre
 Dan wierouck *ende* myrre,
- 800 Noch balsame noch aloe -
 Sullich roke en waert* nye mee^o -⁺
 Noch muskus noch ander cruyt +70^v
 En gaff soe goeden roeck nye vut
 Als vut sijnen graue quam.
- 805 Ende als dat volck dat vernam
 Desen roecke alsoe goet

- Des ghewonnen sij hoghen* moet*,
 Die reyne gods holden.
 Doen° sij dae hoeghen* solden,
 810 Seruacius den gods (bode)°,
 Haer hande hoeuen sij te gode
 Sij loefden heme *ende* eerden;
 Haer ghebet sij vermeerden
 Beide stille ende ouerluyt
 815 Doen sij den heiligen goits° druyt
 Sinte Seruaes vonden
 In eyn pellen* ghewonden
 Ende in lijnwade.
 Sy woerden des te rade
 820 Dat sij hem naerre quamen.
 Van sijnder boerst dat sij namen
 Eyn cruce van goeden golde
 Dat lach opten gods holde.
- Te dien seluen stonden
 825 Onder sijn houft sij vonden
 Eyn monstrancie*, was roet gout.
 Die eerde hij doer* die schout,
 Die heilighe busscop sinte Seruaes,
 Want* des heilighen houts° daer in was⁺
 830 Vanden cruce vrone*.
 Hij lach voele scone
 Die gods gebenediede.
 Te sijnre rechter sijden
 Lach der busscop staff
 835 *Ende* ane dander sijde dat hoem gaff
 Sinte peter, doen hij te romen was,
 Den sloetel, dien hij gaff sinte Seruaes,
 Van hiemelschen ghewerke
 Die noch is in sijnre kerken,
 840 Des is gheeert alle dit lant.
 Cassen men doe bi hem vant
 Daer in was kostelike heilichdome
 Daer mede gheziert waert* sijn doeme.

+71^r

- Eer sijne hoeuen* vut den graue
 845 Soe namen sij den pellen aue
 Dien hem der warighe* god gaff
 Doen hij ghelacht* waert int graff -
 Dien sij doe wale erkanden -
 Dien die enghele mit haren handen
 850 Ouer den lichame leyden
 Doen hij was verscheyden
 Van henen* in eynre saligher vaert,
 Doen hij dae gheleecht waert.
 Dat saghen doen alle toe samen
 855 Die daer ghinghen *ende* quamen.
 Van gods ghenaden dattet quam.
 Doen men dat *zudarium** aff nam
 Dat op sijn ansicht lach,
 Sijn anschijn men doen sach[†]
 860 Der claere sonnen ghelijch
 Dat dochte hon wonderlijch
 Allen den gheenen diet saghen.
 Des en derff nyemant vragen
 Waeromme dattet waer.
 865 Sijn ansicht was soe ouer claer
 Als die sonne omtrent middach,
 Dat* men nyet wale daer teghen en sach;
 Men en mochten nyet aen gesien.
 Sij vielen neder op haer knyen
 870 Die eerde dat sij kusten
 Mit gheisteliker lusten
 Die sij inden herten droeghen;
 Voer haer boerste sij doen sloeghen
 Die gods onderdane;
 875 Mit menghen heiten trane
 Soe netten* sij haer ghewant.
 Sij spraken: 'heer heylant,
 Die dich te rechte besiet,
 Du en schijnes doot nyet:
 880 Du bist nae den vleysche doot,
 Maer die god die dich geboet*
 Die mochte dich wale gheuen

†71^v

Opuerstentennisse* ende leuen.
 Saltu nu, heer, opuerstaen*°?
 885 Die ghelijck bistu wale ghedaen.’

Sij lietens gode gewalden*
 Ende wouden op halden*
 Den heilighen lichame
 In ons heren *christus*° name⁺
 890 Ende in sijnen vrede. +72^r
 Doen woerden alle sijne lede
 Als eyn gloyende yser heyt -
 Des men die waerheit wale weyt -
 Dat welck dat ligt inden colen
 895 Dat en mochten sij nyet verdolen*:
 Sy moesten den lichame laten staen
 Doen sijne vonden soe ghedaen.
 Des waert groot haer rouwe
 Ende haer yamer euen nouwe*.
 900 Sij vreysden* sich sonder mate
 Went* datse die prelaten
 Gheysteliken troosten.
 Sij loefden gode den hoechsten
 Mit herten ende mit tonghen;
 905 Scone psalmen dat sij songhen
 Daer men gode mede vleet*:
 Dat vers dat daer geschreuen steet
 Dat spreect: ‘exurge domine’.
 Hon was sachte ende wee,
 910 Sij waren rouwich ende vroe.
 Het spreect in dutschen alsoe
 ‘Stant op, heer,
 Ende en slape nyet meer°.’

Schier* nae den woerde,
 915 Doen sij god verhoerde -
 Die grote hytte die verghinck.
 Des ment gheistelike aen vynck
 Als men mit rechte solde doen.
 Doen leyde men sinte Seruacium

- 920 Sijne heilige gebeyne⁺
 In eyn sylueren vat reyne +72^v
 Dat buten was van golde,
 Den waren gods holde
 Die alre eeren wert was.
- 925 Doen waert ghehoget* Sinte Seruaes.
 Soe heilich was der goede man:
 Doen men hem te roeren began
 Soe soeten gore van hem quam
 Dat nye man sullichs en vernam,
- 930 Noch balsam noch cynamomijn*.
 Des moet god gheloeft sijn
 Onser alre sceppare.
 Doen scheyn eyn liecht claer
 Ouer den monster bynnen
- 935 Ende buten in allen synnen*,
 Dat onghewoenliken dochte
 Den luden - alst wale mochte -
 Die daer omtrent waren.
 Sij loefden gode twaren,
- 940 Alst gheyn wonder en was.
 Dus waert verhaen sinte Seruaes
 Inden sconen somertijde,
 Die gods ghebenediede,
 Septimo ydus junij.
- 945 Wildi weten wanneer dat sy?
 In bramaent* opten seuensten dach.
 Voele scoenre teyken men doe sach.
- Doen die goede sinte Seruaes**
 Aldus doen verheuen was
- 950 Mit eeren als hoem wale betam*⁺
 Ende dat die teyken vernam +73^r
 Karole die coninck rike,
 Doen ontfinck hijt blidelike.
 Gode gaff hij den loff.
- 955 Te triecht sprack hij eynen hof*
 Saen* te paesschen daer na.
 Sinte Seruaes diende hij da
 Mit gheysteliken moede.

- Dae gheschieden teyken goede,
 960 Dat dede god mit synre macht:
 Inden seluen paeschnacht
 Die wijle dat men die lessen* las
 Eyn seer sieck man die ghenas
 Die langhe was ghehaertscaert*
 965 God help haer° dat sij gaende waert
 Ende eyne ander was houellecht*°
 Denen waert der rugghe recht
 Dat was goits° gerichte
 Eyn man° die sieck was vander ghichte
 970 Ende was verlaemt ende quall -
 Hi lach daer inden hospitaell -
 Die ghenas op die selue stonde;
 Ende eyne ander was ghebonden
 Mit twee kettenen, daer hij lach,
 975 Daer men groten yamer ane sach
 Beide spade ende vroe:
 Hij was beseeten daer toe
 Mitten ouelen gheyste;
 Dat was dat alre meyste.
 980 Dien verloeste god *ende* sinte Seruaes,
 Daer grote vroude aff was.†

†73^v

- K**aerle die coninck goede
 Hi was in bliden moede
 Doen god die Teyken° daer dede
 985 Daer die menschen ter seluer stede
 Mede waren gheneesen.
 Die vite* deden° hij sich leesen
 Van sinte Seruaes die dae° was
 Hij hoerde sij gherne, dat mense las,
 990 Doer liefde ende doer mynne;
 Hij mercte* sij ane* mit synne;
 Het was hem sachte ende ghemack
 Als hij hoerde dat men sprack
 Van sinte Seruaes leuen.
 995 Hij mercte* voele euen*
 Die goede werck die hij beghinck;
 Dien loen dien hij ontfinck

Dat conde hi voele wael verstaen.
 Hi liet in sijn herte gaen
 1000 Ende was des voele vroe
 Dat hij verhaen was alsoe.
 Aen hoem hadde hi goeden troost,
 Des hij heme voer tijts hadde verloost
 Vanden heyden, doen hij vacht;
 1005 Des was hij heme dienstacht*
 Daer nae went* in sijnen doot°,
 Went* hij hem verloeste vuter noet.

Als kaerle doen verschiet*
 Daer nae quam dat deensche dyet*
 1010 In dat lant mit ghewalt,
 Des *mēn*nich herde seer ontgalt†
 Daer in lutteringhen
 Daer sijt mochten bedwynghen
 Tusschen die mase ende den Rijn.

†74^r

1015 Des en mocht ander raet sijn
 Dat lant hadden sij all veruochten.
 Des sij ghenyeten mochten
 Dat roefden sij ende namen,
 Doen sij te triecht quamen
 1020 Daer die goede synte Seruaes
 Verhaen ende gheeert was.
 Ende dat werde heylichdome
 Dat doen was in sijnen doeme
 Dat wouden sij int vuyr verbernen,
 1025 Daer sinte Seruaes was bynnen
 Die sich wale heerlijk wrack.
 Mit ledderen clommen sij opt daeck,
 Sij ontstaken die kerke
 Mit vuyre ende mit werke*
 1030 Mit droeghen houte *ende* mit stroe.
 Des woerden sij voele onvroe
 Want die somighe woerden verbrant,
 Sij selue ende haer ghewant*,
 Van haers selfs vuyre.
 1035 Sij becochtent herde duyre
 Dat sij die kerke ane staken.

- Den hals die somighe braken
 Die onsachte sneefden.
 Aen den muer die somighe cleefden.°
- 1040 Die men qualijck sach gebaren*⁺
 Als off sij onghehuer* waren. +74^v
 Dat dede god der leuende.
 Die sobighe bleuen cleuende
 Aen dat daeck mitten handen
- 1045 Tot dat sij sich bekanden*.
 Die alsoe waren beraden*
 Dat sij god ghenade baden
 Ende sanctus Seruacium
 Dien hij ghenade wolde doen,
- 1050 Denen vergaff* hij sijnen toren.
 Dander bleuen alle verloren.
 Alsoe wrack sich sinte Seruaes.
 Lodewijch die coninck was°,
 Hi was coninck karles sone.
- 1055 Van hem willich uch cont doene
 Eyne reden cortelike:
 Hij hadde vranckrike
 Dat hij mochte bedwinghen°
 Ende daer toe alle lutteringhen;
- 1060 Sijn rijck ghinck bis* aen den Rijn.
 Ende lodewijch die sone sijn,
 Die ghecroende ende ghewijede,
 Hij hadde hoff* in dien tijde
 In dien keersdaghen te Coelen
- 1065 Openbaer ende onuerhoelen;
 Sijn hoechtide dat was heerlijk.
 Doen quam daer hertoech heynrijch
 Van Sassen, des conincks maech,
 Den hij gherne dae sach⁺
- 1070 Want hij was rijck ende weert; +75^r
 Hij droech den Coninck sijn sweert
 Beide te monster ende te houe°.
 Die voerste was in groten loue;
 Hij condt heerliken ende wael doen
- 1075 Mit coninckliken loen
 Ende mit heerliken dinghen:
 Hij gaff hem lutteringhen

Te leen van sijnre hant^o,
 Dat heerscap* ende dat goede lant
 1080 Vander masen tot opden Rijn.
 Hij hielt hem dat wale schijn*
 Dat hij was sijn lieue neue:
 Herde heerlijk was die gaue.
 Die ontfinck hij danckbaerlike.
 1085 Het was dien van vranckrike
 Te groten danck ghedoen
 Dat hijt van heme wolde ontfoen.

Dat leen dat was heerlijk.
 Doen quam der hertoech heynrijch
 1090 Te triecht schier daer nae.
 Hij hadde sijnen hoff al dae.
 Sijne hertochdom hij dae besat^o,
 Dat was des landes houft stat.
 Die heeren hij doen besande*
 1095 Ende die heeren vanden lande,
 Die gherne tot hem quamen
 Doen si die reden vernamen.⁺
 Dat lant deder in sijnen eyt,
 Al waest den somighen leyt
 1100 Het waert hem all gehoersam.
 Ich en weyt wie* dat sent quam
 Dat die van vranckrijck
 Daden alsoe boeslike
 Dat sij in eyn ghedroeghen*
 1105 Ende haren coninck versloeghen,
 Lodewijch karles sone -
 Wie* mochten sij qualiker ghedoen -
 Die haer heer was gheboren.
 Dat was leyt ende toren
 1110 Den hertoghe heynrike.
 Hij dede wael die ghelijke*
 Mit torentliken dinghen.
 Hij ontfinck alle lutteringhen
 Vander roemscher cronen
 1115 Vanden rijne totter sonen^o
 Te toerne den karlinghen.

+75^v

Sy moetens ghehinghen
 Want sij en condens nyet ghekeren.
 Nochtan en wolde hijs nyet ontberen.

- 1120 Dat stont hon lasterlike
 Want het tot honnen rike
 Ghehoersam was daer beuoren*;
 Dat hadden sij doen verloren.

- Die selue hertoch heynrike**
 1125 Hij was vroet *ende* louelike.
 Sent dat hij te triecht *quam*⁺
 Ende die werdicheit vernam
 Van sinte Seruaes, die daer lach,
 Dat hijs hoerde ende sach,

+76^r

- 1130 Dat meercte* hij in goede*.
 Heme waert des te moede
 Ende vercoessen teynen patrone
 Doer sijne teyken scone.
 Die gheweldighe man

- 1135 Hi dede den raet* dat hij gewan
 Sinte Seruaes stole* *ende* sijnen staff.
 Hij verwerff dat ment hem gaff.
 Wijsseliken hijt bedachte.
 Doen hijt in sassen brachte

- 1140 Die hertoghe, der edel heer,
 In sinte Seruaes eer
 Stichte hij eyne abdye all dae
 By der boden, als ich verstaet, -
 Soe heyt dat water dat dae gheyt

- 1145 Daer dat cloester by steyt
 Van edelen cloester vrouwen.
 Men maecht verre aenscouwen
 Want het staet alsoe
 Op eynen berch hoe

- 1150 Ende is herde rijch
 Schone ende heerlijk.
 Quiddelinghen borch die vrye
 Soe heytet die heerlyke abdye.
 Sij heeft wale menghen heerliken man.⁺

- 1155 Hij was salich diere ye began.

+76^v

Der hertoech heynrijch
Sijn leuen was heerlijk.

Die heilighe sinte Seruaes,
Die sijn patroen was,

1160 Hij en liets hem ongheloent nyet.
Doen die heer verschiet
Mocht hem wel helpen sinte Seruaes
Van dies des hoem noet was.
Men bestade den werden

1165 Mit eeren totter eerden
Als men van rechte solde.
God gheue heme sijne holde
Ende den ewighen lijff*.
Noch doe leefde sijn edel wijff

1170 Ende Otte sijn lieue kint:
Hij waert te Romen keyser sent.

Doen men sijnen vader begroeff
Gheweldichlijch hij sich erhoeff
Als die stoute lewe doet

1175 Ende hadde manliken moet
Ende hadde daer toe goeden sen
Tallen tijden, ich seker ben,
Daer hijse wolde keeren.
Onder hem soe stont mit eeren

1180 Gheystelike ghestichte
Ende werrentlijck gerichte.

Dat hielt hij eerlijcke⁺
Ende maecte inden rike

1185 Ende gaff den riken wijse rede.
Te romen voer hij sijne vaert
Ende werff* dat hij ghewijet waert
Heerliken all openbaer.

Doen spraken die romaer*

1190 Dat sijs waren vroe
Dat hem was comen alsoe,
Dat eyn soe wale volkomen man

+77^r

Soe grote heerscap dae ghewan,
 Dien god all daer sande
 1195 Van den dutschen lande.

Otte was eyn seghe* salich* man.
 Doen hij dat rike ghewan
 Mit groter eeren hijt behielt.
 Bynnen sijnen tijden soe ghevielt
 1200 Dat hij busscopdome stichtede
 Ende dat rijke berichtede
 In eyns keyzers stat*.
 Sijn moeder hem deckwijle bat
 In moederliker mynnen
 1205 Dat hi haer hulpe ghewynnen
 Sinte Seruaes ghebeyne,
 Dat heilighe ende dat reyne,
 Want sy den godes holde
 Gherne eer doen wolde;
 1210 Off sijt mochte leuen*
 Dat sij hem haer eyghen wolde gheuen⁺
 Ende cloestere ende kerken
 In sijne eer solde laten werken.
 Monstere wolde sij vryen*
 1215 Ende in sijne eer ghebenedyen
 Nae haers soens rade
 Ende dat hij dan dade
 Daer mede dat hij woude doen.
 Soe langhe bat sij haren soen
 1220 Mit liste ende mit synne
 Tot dat heme die mynne
 Van sijnre moeder gheryet
 Dat hijt en mochte laten nyet,
 Dat hij haren wille dede
 1225 Ende leystede* hare bede.

+77^v

Der coninck otte die ghewerde*
 Sijnre moeder des sij begherde
 Des hij wale gheweldich was.
 Doen waert die goede sinte Seruaes

- 1230 Van triecht gheuoert alsoe.
 Die sassen waren voele vroe*
 Hi was haer salicheit *ende* haer heyll
 Des sij ghenoten eyn groot deyll^o
 Bennen drien Jaren^o.
- 1235 Ende die van triecht waren
 Mit yamer beuanghen
 Doent hon soe was erganghen;
 Dat was haer rouwe *ende* toren^o
 Dat sij alsoe hadden verloren
- 1240 Haren troost, den reynen:
 Sy mochten byllich* weynen.⁺
 Yamerlijck was haer claghe
 Beide mit nacht *ende* mit daghe
 Dat* hon des nyet en verdroet.
- 1245 Maer der gheenre vroude was groot
 Die sint Seruaes voerden.
 Voele balde* sij sich roerden
 Mit vrouden *ende* mit sanghe
 Allen die straten langhe
- 1250 Westualen *ende* sassen dorch
 All tot quiddelinghen borch.
 Daer brachten sij den heylant.
 All daer sij voeren doer die lant
 Mennich teyken men daer sach
- 1255 Beyde nacht *ende* dach,
 Voele *ende* ontellike
 Die god van hiemelrike
 Sinte Seruaes ter eeren dede.
 Des loefde men hem in mengher stede.
- 1260 **D**ie teyken waren louelijck
 Ende der loff was heerlijck
 Ende men gaf den^o waren gode
 Ende sinte Seruaes sijnen bode
 Wijde achter* den lande
- 1265 Menghe rijke offerande
 Van ouden *ende* van jonghen.
 Doghentlike sy songhen
 Bouen inder lochten

+78^r

- Dat sijt horen mochten
 1270 Die keersten^o, als sij daden:⁺
 Het quam bi gods ghenaden +78^v
- Doen** der heer loefsam
 Te quiddelinghen borch quam,
 Die goede sinte Seruaes,
 1275 Grote vroude doen daer was.
 Heerlijck was der ontfanck*
 Ende heerlijck was doe haer ghesanck.
 Die edele cloester vrouwen
 Sy ontvinghen hem mit trouwen,
 1280 Die louelike gemmen*,
 Ende mit vroliken stemmen,
 Die reyne gods brude,
 Ende ander goede lude
 Die langhe sijns hadden begheert.
 1285 Hij was der eeren wale weert
 Die heilighe sinte Seruaes.
 Groten yamer doen was
 Te triecht alle die drie iaer.
 Dat mach men weten wel voerwaer.
 1290 Alsoe voele als der Sassen
 Haer vroude was ghewassen*
 Soe wies triecht* die rouwe.
 Die wijse ende die ghetrouwe
 Sinte Seruase dienstman,
 1295 Dien soe leyde was ghedaen
 Dat hon haer troost was ghenomen,
 Sij waren des in eyn* comen
 Verholen, nyet openbaer, -
 Ich en weyt wie mennich daer⁺
 1300 Die saken ouerdachten +79^r
 Ende dat wolden achten
 Off sijt mochten ghedoen -
 Dat sij sanctus Seruacium
 Weder mochten brengghen
 1305 Woldes hon god ghehengghen
 Dats hon stade^o ghelaghe.
 Sij satten in die waghe

Beide lijff ende goet:
Dat ryet hon haer manlike moet.

- 1310 Te sassen voeren sij nae
Ende dienden soe langhe dae
Went* sij woerden heymelijch*.
Haer seden waren eerlijch
Ende haer werken der sij plaghen
- 1315 Tot dat sij wale besaghen
Die seden ende die gheleghentheiden.
Dit quam van groter doghentheiden
Dat sij des begonden.
Doen sijt all ondervonden
- 1320 Wie derre Costeryen^o plach
Ende waer sinte Seruaes lach,
Die gods ghebenediede,
Doen waert eyn hoechtijde
Daer arme ende rijke
- 1325 Begonden* werdelike,
Die lude vanden^o lande
Dient god te moede sande.
Inden cloester *ende* inder stat
Der eyn vrunt den anderen bat⁺
- 1330 Als men ten hoechtijden doet. +79^v
Doen waert dat hoechtide voele goet
Mit vieren ende mit waken
Mit vrouden in mengher saken
Mit drincken ende mit weertsapen*
- 1335 Mit mynnen *ende* mit vrientscapen.
Twee daghe ende eyne nacht
Dat sij waecten ouer macht*.
Sij speelden *ende* sij riepen.
Ende doen si doen ontsliepen
- 1340 Des anderen nachts daer nae
Doen waest voele stille dae
Want sij sliepen vaste;
Weerde ende ouch die gaste,
Die vrouwen inden cloester,
- 1345 Dyenaer ende kuster,
Sij en condens nyet ghelaten

- Haers selues sij vergaten;
 Blusschen lieten sij dat liecht.
 Die doen daer waren van triecht
 1350 Van sinte Seruaes lande geboren
 Sij hadden langhe daer beuoren
 Haer dinck daer toe beraden -
 Alsoe die wijsliken daden -
 Wie* sij vuten lande queemen
 1355 Off sy sinte seruaes neemen.
 Dat hadden sij te voren bedacht.
 Het was inder middernacht
 Doen hon gheluck gaff die stade*.
 Doen berouwede hon haren scade.†
 1360 Haer leuen setten sij aen eyn heyll*:
 Sij sneden aff die clocken seyll
 Vanden clocken die daer hynghen.
 Totten altaer sy ghinghen.
 Doen sij daer toe quamen
 1365 Dat schrijn dat sij doen namen
 Daer sinte Seruaes in lach,
 Die haer herte *verlichte* als der dach.
 Nae hon sloeten sij die doere
 Doen sij quamen daer voere.
 1370 Mit anxte *ende* mit sorghen
 Sij riepen: 'god wille ons borghen.'
 Dat lant ruymden sij daer mede.
 Sij wisten wael der lude sede
 Ende hadden wale bekant
 1375 Die rechte weghe doer dat lant.

†80^r

- D**at lant sij doen ruymden,
 Dat sij doe nyet en versuymden
 Daer sy om quamen daer.
 Doen mens int cloester waert gewaer,
 1380 Die des Cloesters^o plaghen,
 Doen sij den scade besaghen
 Dat ontfoert was sinte Seruaes,
 Groten yamer doen daer was
 Inden lande ouer all.
 1385 Als sij vernamen den vall*

- Ende die vreyselike mere,
 Quiddelinghen burghere,
 Doen was groot claghe dae.⁺
 Ghewapent volchden sij hon nae. +80^v
- 1390 Dat was doen al te spade:
 Eer sijs woerden te rade
 Dat sij te samen ghequamen
 Ende haer wapen ghenamen,
 Soe waren sij soe verre gheuaren
- 1395 Dat sij vut haren oughen waren;
 Sij en mochtense nyet eruolghen*.
 Des waren sij seer verbolghen.
 Dat wolde die goede sinte Seruaes
 Ende god des die ghewalt was.
- 1400 Dat waert hon voele wale bekant:
 Anders en mochten sij doer dlant
 Noch van danne moghen comen;
 God hadse in sijne hoede ghenomen
 Ende in sijnen gheleyde.
- 1405 Sij voeren mit arbeyde
 Beide spade ende vroe.
 Soe lange^o daden sij daer toe
 Dat sij te^o lande quamen.
 Ende doet die van triecht vernamen
- 1410 Doen waren sijs blide ende vroe
 Datse god wolde troesten soe.
- Doen men dat te triecht vernam**
 Dat haer troost weder quam,
 Die werde heer sinte Seruaes,
- 1415 Grote vroude doen daer was.
 Als sij van recht souden sijn
 Dat deden sij wale in schijn.
 Daer toech groot volck teghen⁺
 Beide in straten ende in weggen +81^r
- 1420 Beide arme ende rike;
 Sy ontfighenten vrolike
 Die Clercken^o mitten leken.
 Daer dede god scone teeken
 Doer sinte Seruaes sijnen knecht:

- 1425 Daer worden crokele gaende recht
 Ende recht gaen die Cromme°
 Daer woerden sprekende die stomme;
 Mitten gods gheloeue
 Woerden sprekende die doeue
- 1430 Te dien seluen stonden.
 Eyn die daer quam ghebonden
 Mitten boesen gheyste,
 Des dede hem god volleyste*
 Ende sinte Seruaes, dat hijne verloeste
- 1435 Ende sijne vriende ghetrootste.
 Dat was merkelyck ghenoech.
 Eyn die water Calff°* droech,
 Die ydropocus ghenant was,
 Dien eerde god ende sinte Seruaes
- 1440 Dat hem die water sucht verghinck.
 Doen men den heilighen heer ontfinck
 Sinte Seruaes in gods namen,
 Die Clocken luyden altesamen
 Alleyne mitter goids cracht.
- 1445 Die teyken waren eeracht*.

Die° goids ghenade was daer groot
 Des mennich menssche doen ghenoeet°.

- Alle die daer quamen
 Die die teykenen vernamen,
- 1450 Vroliken sij doen songhen;
 Mit herten ende mit tonghen
 Hoeuen sij ane den gods loff.
 Doen sij quamen opten vrijthoff
 Voer des monsters doere,
- 1455 Doen was daer groot volck voere
 Buten ende bynnen,
 Diene ontfinghen mit mynnen
 Mit loue ende mit sanghe
 Mit gheysteliken ontfanghe*
- 1460 Alst den heer wale betam,
 Doen hij in dat monster quam
 In sijn eyghen huys te triecht,
 Daer dat ghewarighe gods liecht

+81^v

- In eynen stillen ghedencken*
 1465 Die kerssen dede ontfencken*
 Den luden inden handen,
 Die vanden goids vuyr ontbranden
 Liecht ende vtermaten scone,
 Ane den muer ende ane die crone
 1470 Ende op die Candelaer°
 Soe dat ment openbaer
 Die gods teyken daer sach.
 Mit recht viert men den dach
 Die ligt inden bramaende*
 1475 Des Seuenden° daechs aengoende
 Als inden boeken daer steyt⁺
 Als hier te voren is gheseyt. +82^r
 Hets recht dat men sijne feeste begheyt
 Gheystelike ende scone;
 1480 Ende vander translacione
 Dat sinte Seruaes waert erhauen
 Vuter eerden daer hij lach begrauen.
 Dat quam beide op eynen dach
 Dat woude god diet al vermach.
- 1485 Sinte Seruaes dienstman
 Die ich ghenoomen nyet en can
 Diene weder hadden bracht
 Van Sassen° mitter gods cracht,
 Sij ghinghen ten lecter* staen
 1490 Want sij hadden daer om ghedaen
 Alsoe ghedanen arbeyt.
 Sij seiden alle die waerheit
 Wie sij den heilighen heer
 Haelden alsoe verre
 1495 Ende wie sij danne quamen
 Doent die van Sassen° vernamen
 Die seer waren verbolghen,
 Doen sij hon solden volghen
 Ghewapent mit groten scaren;
 1500 Wie sij god doen wolde bewaren
 Vanden groten volke;
 Wie dat eyne neuel wolke

- Ouer die Sassen^o quam
 Die hon den rechten wech benam
 1505 Dat hon onkondich* was der aert*:
 Want hon dat weder waert⁺
 Soe duyster vtermaten +82^v
 Dat sij mysden der straten
 Dat sij te dien stonden
 1510 Des weechs nyet en vonden
 Daer sij henen wolden;
 Sij en wisten waer sij solden
 Haere nyrghen* gheyn* twaren
 Ende lieten sinte Seruase varen
 1515 Ende sijne man in gods vrede.
 Den Sassen woerden haer lede
 Alsoe swaer als eyn steyn.
 Ende ouer sinte Seruaes scheyn
 Dat heilighe hiemelsche liecht
 1520 Ende ouer sijne dienstman van triecht
 Diene mit trouwen voerden.
 Herde schier sij sich roerden
 Sijne lieue vaert ghenote.
 Sij hadden hulpe groot
 1525 Die hon der goede god beriet*,
 Die ouch dat ysrahelsche diet
 Vut Egipten^o leyde
 Ende hon wael bereide
 Des weechs ende der snelden*.
 1530 Dat seiden sij ende vertelden
 Armen ende riken
 Den luden alle ghelijken
 Mit openbaren woerden.
 Doen spraken sij diet hoerden:
 1535 'In nomine domini
 Der gheware god gelooft sy.'⁺ +83^r
- Doen die goede sinte Seruaes**
 Te triecht weder comen was
 Daer en god ghesande,
 1540 Doen was daer inden lande
 Mennich mensche herde vroe.

- Daer nae schier quaemt alsoe
 Dat dat rijck bleyff hereloes
 Ende der Coninck^o sijn lijf verloes
- 1545 Die des rijcks doen plach,
 Den men mit eeren noemen mach,
 Otte, des Conincks^o otten sone,
 Dien god die eer wolde doen
 Dat hij dat Coninckrijck^o
- 1550 Besat herde eerlijck,
 Behielt ende berichtede
 Ende busscopdome stichtede,
 Die weder die grieken vacht
 In Calabren^o mit groter cracht.
- 1555 Doen die coninck doot was
 Doen stont dat rijck, sijn seker das,
 Menghen dach onberaden*
 Dat* die menghe* onrechte daden
 Den goeden ende mennich onghemack,
- 1560 Dat nyemant en richte noch en wrack
 Alst herde wale bescheyn*.
 Eer die voersten des woerden eynde
 Dat eynde ander coninck waert ghecoren
 Soe hadde sinte Seruaes verloren
- 1565 Eyn goet dat bij der moselen* lach,
 Dat sijn eyghen was menghen dach
 Ende sijn is noch hude.⁺
 Dat namen hem quade lude
- 1570 Onrechte heeren woenden dae
 Dijt hoem namen mit ghewalt,
 Des die somighe* seer ontgalt*.
 Dus waert berouft^o sinte Seruaes
 Dat doch groot onrecht was.
- 1575 Dat hij sijn eyghen hadde verloren
 Des hadden rouwe ende toren
 Sijne vrunt goede.
 Doen woerden sijn te moede
 Dat men sijne kasse daer droech
- 1580 Ende sijns heyldoms ghenoech

+83^v

Dat goet was ende gheweere,
 Des die quade roeuere
 Herde seer ontgolden
 Die sich nyet beteren en wolden.

- 1585 **Doen** sinte Seruaes daer was comen.
 Die hem sijn goet hadden benomen
 Sij verloren voele meer:
 Siele, lijff, goet ende eer
 All daer sij in goeden hoeghen* saten,
 1590 Vroelijck droncken ende aten
 Ende wale mit vreden waenden sijn.
 Dat waert haren ongheluck schijn*:
 Die boese gheyst daer quam
 Die somighen mit lyue *ende* ziele nam
 1595 Ende voerdese inder hellen.
 Die andere, haer ghesellen,
 Dien god die ghenade wolde gheuen⁺
 Dat sij behielden haer leuen,
 Doen sij die waerheit vernamen
 1600 Tot sinte Seruaes dat sij quamen
 Mit gheysteliken rade*
 Ende soechten sijne ghenade
 Ende beterden haer schulde
 Ende erworuen* sijne hulde
 1605 Haer eyghen* gauen sij heme om dat^o
 Dat sij versoenden des te bat.

+84^r

- Doen** die heilighe man
 Sijn eyghen* weder ghewan,
 Die gheweldighe sinte Seruaes,
 1610 Ende dat wonder dat dae was
 Gheschiet all openbaer,
 Doen ghinck die nyemaer
 Achter* lande wijde.
 Doen baden in dien tijde
 1615 Van Couelense^o die heerscap*
 Doer gheystelike broederscap
 Dat ment hon ter eeren wolde doen

- Ende men sanctus Seruacium
 Hon daer naerre brechte.
 1620 Sijne priesteren *ende* dienst knechte
 Waren alsoe beraden
 Dat sijt gherne daden.
 Doen men die meer vernam
 Groot volck daer integhen* *quam*
 1625 Dien ment gheboet* *ende* bat
 Van Couelentze^o vuter stat
 Ende vanden lande *alomme*,⁺
 Die wijse *ende* die *domme*.
 Doen was daer te diere stont
 1630 Mensschen *menich* dusent
 Mitt heyldoems ghenoeghen*.
 Haer cruce die sij droeghen.
 Synghende sy doen ghinghen,
 Mit eeren sijne ontfinghen.
 1635 Aen eynen velde wijde,
 Daer stont aender suden^o sijden
 Eyn berch scone *ende* hoe.
 God van hiemel wolde alsoe
 Dat sulck heylichdom daer was
 1640 Dat eeren^o wolde sinte Seruaes
 Die voele guets stichtede:
 Die kasse sich op richtede^o
Ende neych daer henen .drie.^o stont*
 Alst oft woude segghen: 'blijft gesont.'
 1645 Sinte Seruaes die eerlike,
 Hij dede al dies ghelijke
 Als off hij orloff nemen wolde
 Doen dede der gods holde
 Als die danne* wolde keren.
 1650 Doen voer hij danne mit eeren.

Dat scheiden^o dat was heerlijk.
 Nu hoert wiet* daer na *quam* waerlike
 Te golse^o, dat daer bij was,
 Daer eyghen* hadde sinte Seruaes
 1655 *Ende* daer toe wijngarde:
 Die woerden verwoest haerde;

+84^v

- Dat berichtede* hij wale sent.
 Doen ghingen der gebeuren kint⁺
 Des nachts inden wijngaert - +85^r
 1660 Dat hon tonghemake waert -
 Ende stalen die wijnbeeren*.
 Doent sinte Seruaes wilde weren
 Doen hadde hij schier ghedaen.
 Die wijnberen* mocht men eten saen
 1665 Doen mense plucte ende las.
 Inden herfst dattet was
 Dat die kinder daer in waren comen
 Ende hadden der wijnberen* voele genomen*
 Dat sy doer nyemant en vermeden.
 1670 Die eyne droeghen, dander sneden,
 Sij braken ende aten,
 Sij woesteden vtermaten,
 Daer hare egheyn aen en wan.
 Tot hon quam eyn alt man
 1675 Scone ende heerlijk;
 Sinte Seruaes was hij ghelijch^o
 Des* wijngarde dat men daer brack.
 Totten kinderen hij sprack:
 'Waeromme neemder mijn goet?'
 1680 Het is quaet dat ghij doet.
 Ondanck hebbe hij diet uch ryet.
 En waerdy alsoe kint nyet
 Het soude uch qualijck vergaen.
 Doch soe wijt is gedaen,
 1685 Alsoe kint als ghij sijt,
 Uch en sall te deser tijt
 Nyemant henne gheleyden:
 Ghij sult des daichs verbeiden⁺
 Tot dat uch ur* vrunde hij* vynden.' +85^v
 1690 Dit sprack hij totten kinden.
- Als die reden eynde nam,
 Sy en wisten wae* der heer quam.
 Saen te desen stonden
 Soe stonden sij alle ghebonden
 1695 Beyde groot ende cleyne;

- Sij bleuen alle ghemeyne
 Ane den wijngaert cleuende
 Ende dootliken* leuende*.
 Sij begonden te mesbaren*
 1700 Als off sij woedende* waren;
 Haer anschijn was eyselijck
 Ende haer ghebeer* vreyselijck;
 Sij verloren sen ende macht.
 Alsoe stonden sij alle die nacht
 1705 Ende des anderen daichs ouer middach.
 Ende als sij eyn yeghelijck sach.
 Die sijn kint hadde verloren,
 Van dien sij waren geboren,
 Die hare vriende roechten*^o;
 1710 Langhe wijle dat sijse soechten
 Tot dat noene leden was.
 Alsoe woldet sinte Seruaes.
 Teghen die auontstonden
 Quamen sij daer sijse vonden
 1715 Clemmende* aen die stucke*
 Te haren groten onghelucke.
 Sij en hoerden noch sij en saghen.
 Dit meshaechde haren maghen.⁺
 Die oughen waren hon verkeert*.
 1720 Des waert hon dat herte besweert
 Den vaderen ende den moederen,
 Den susteren ende den broederen.
 Haert* was hon allen der lijff:
 Sij stonden als loths wijff
 1725 Die wijlen teynen steyne waert.
 Doen mochte hon rouwen die vaert.

+86^r

- Die vrunt*** waren voele onvroee
 Doen sijse vonden alsoe
 Staende soe kommerlike;
 1730 Sy weynden yamerlike
 Diese mit^o trouwen meynden*.
 Doen sij voele gheweynden
 Doen woerden sij soe beraden
 Dat sij ghenade baden

1735 Gode ende sinte Seruacium,
 Dat hon god genade wolde doen;
 Ende doer dijns^o selues eere,
 Die heilighe ende die meere,
 Dat hijs sich onderwonde

1740 Ende die kindere ontbonde
 Ende aensaghe haer yoechde;
 Doer sijnre groter doechde
 Lyet ghenyeten* den kinden
 Ende hijse woude ontbinden

1745 Haer lijff ende ouch haer lede.
 Ende sij gheloefden heme mede
 Dat ommermeer sijn goet
 Voer hon soude sijn behoet,⁺
 Off hijs wolde gheroeken*

+86^v

1750 Dat sijne souden besøeken
 Baruoet te sijnen graue.
 Doen dede hij hon die bande aue
 Die ghenadighe sinte Seruaes
 Die des wale gheweldich was.

1755 Die kinder hij verloeste,
 Die alder* hij ghetrooste^o.
 Alsoe rychten* sij sinte Seruaes
 Van dat daer misdaen was;
 Ende hij behielt sijn recht.

1760 Het was eyn hertoghe, hiet Ghijsbrecht^o,
 Ende was heer in lutteringhen,
 Ghepresen in menghen dinghen,
 Eyn heelt* van sijnen lyue.
 Hij hadden^o ghenomen te wyue

1765 Des conincks Otten^o dochter
 Dien men wale louen mochte.
 Hi was willich tallen goede.
 Heme waert des te moede*
 Dat hij den keyser bat,

1770 Te triecht in sijnre houft stat
 Dat hij daer wonen wolde
 By den gods holde,
 Sinte Seruaes, by sijn graff^o.
 Doens hoem der coninck orloff gaff

1775 Doen buwede* hij ende stichtede;

- Die lant hij berichtede*
 Vroech ende spade.
 Doen waert hij des te rade⁺
 Der hertoghe reyne +87^r
- 1780 Dat hij van groten steyne
 Eynen muer wolde doen wercken
 Om sinte Seruaes kerken,
 Vast werck *ende* hoghe daer toe.
 Maer doch en quaemt nyet alsoe:
- 1785 Doen hij des woerden was in eyn*
 Sinte Seruaes hem erscheyn
 In sijnen slape daer hij lach,
 Dat* hem dochte dat hijne sach
 In sijnen vysione
- 1790 Mynnentlike ende schone
 Ende dat hijne wale erkande,
 Der hertoghe vanden lande.
 Dat dochte den heelde*
 By eynen guldenen bielde^o
- 1795 Dat nae hem ghewracht was^o.
 Tot hem sprack doe sinte Seruaes:
 ‘Vrunt hertoghe ghijsebrecht
 Ich sall dich waernen*, het is recht:
 Du wolt eyn dinck bestaen
- 1800 Dat dich nyet goet en is ghedaen,
 Mit desen groten werke
 Dattu om mijne kerke
 Hier wilste nu^o beghynnen.
 Des waernen* ich dich mit mynnen.
- 1805 Ich wille dattuyt laets
 Ende dich daer ane ghemaets*.
 Die wijle dattu heues ghewalt.⁺
 Proeue dattu *ommer* wesen salt +87^v
 Ten ewighen lijue
- 1810 Dat dich dat stade* blyue.
 Het heuet der warighe heylant
 Mit sijnre almoeghender hant
 Gheuestet ende gheuryet,
 Gheuedemet* ende gebenedyhet.’
- 1815 Noch doen sprack der heilige man:
 ‘Want ich dich wale goets gan

Daerome waerne ich dich des.
 Ich segghe dich dat waer es:
 God dien ich daer om bat,
 1820 Hij sall mijne houft stat
 Beschermen ende beureden,
 Die meyster is van alre reden,
 Die sinte maria ghedroech.
 Dese stat is *ommer* vast genoech
 1825 Went* aen den doemels* dach
 Datse nyemant en mach
 Te* breken noch te* storen,
 Ende die daer toe behoren,
 Off* sijt mit reden merken
 1830 Dat sijt nyet en verwerken*
 Mit groten houftsonden^o.
 Dat saltu hon^o orkonden.

Also dat ghesproken was
 Van hem schiet sinte Seruaes,
 1835 Vanden hertoghe daer hij lach,
 Dat hij nyet meer sijns en sach
 Ende lieten inden gots vrede⁺
 Doen hij hem seide dese reden
 Die hij voele gherne vernam
 1840 Want hoem goet daer aff quam.
 Des was sijn herte voele vroe.
 Teynen male quaemt soe
 Dat des hertoghen wijff
 Die hoem lieff was als sijn lijff
 1845 In sinte Seruaes monster* quam
 Daer sij onrecht goet nam
 In die heilighe stat.
 Den kuster sij des erbat*
 Dat hij die treeskamer* ontsloet,
 1850 Des sij sent qualijck* genoet*.
 Dat dede haer onrechte sen.
 Die hertoghinne ghinck daer in^o
 Dat ornament scouwen.
 Doen vergat sij derre trouwen:
 1855 Doen sij sach die zierheit

+88^r

- Doen verwan sij* die ghiericheit
 Om eyn pellen* dien sij sach
 Die inden tresoer* daer lach
 Duyr ende voele goet.
- 1860 Daer toe stont haer der moet:
 Van groten sonden dat quam
 Dat sij den pellen doe nam.
 Heymelijck sijne danne* droech.
 Dat was mesdaet meer dan ghenoech
- 1865 Dat sijt ye ghedachte.
 Doen sijt thuys brachte -
 Als haer der viant* gheriet -⁺
 Eyn cleyt sij daer aff maken lyet,
 Die hertoghinne rijke,
- 1870 Sij deden herde zyerlike
 Scheppen* ende ghellen*
 Want het was eyn duere pellen;
 Des deden sij die nade
 Neyen mit goltdrade.
- 1875 Des en dorste* men^o haer nyet veronnen*
 Hadde sijt wale ghewonnen.

+88^v

- Nu hoert hier die waerheit:
 Doen dese rock was bereyt
 Schoen ende herde zierlike
- 1880 Dien die hertoghinne rijke
 Te hoechtijde soude draghen
 Ende inden heilighen daghen,
 Des en woude nyet sinte Seruaes.
 Doent sinte Seruaes dach was
- 1885 Ende sij ter kerken soude gaen,
 Den rock hadde sij aen gedaen
 Want hij was herde chiersam.
 Doen sij inden monster* quam,
 Als men ten ambacht* vynck,
- 1890 Eyn ouel* slaep haer ouer ghinck
 Al daer alle tfolck toe sach.
 In slape sij daer neder lach.
 Doen sij eyne wijle gesliep
 Vreyseliken dat sij ryep

- 1895 Want haer in droeme was.
 ‘Ghenade, heer sinte Seruaes’,
 Riep die vrouwe ouer luyt,⁺
 ‘Helpt mich, heer, soete druyt*’,
 Derdeweruen riep sij seer: +89^r
- 1900 ‘Verloest mich, troest, soete heer.’
- Die lude die dit hoerden**
 Verveerden* sich vanden woerden.
 Doen des der hertoghe waert ghewaer
 Doen ghinck hij haestelick all daer.
- 1905 In sijnen armen dat hijse nam.
 Doen sij tot haer seluer quam
 Voele seer dat sij doen weynde.
 Hij vraechde haer wat sij meynde*
 Der hertoghinnen rijke.
- 1910 Hij bat haer goedertierlijck
 Dat sij hoem wolde lyen*
 Wat sij daer hadde ghesyen,
 Dat sij sich soe erueerde*
 Ende soe enxtelijken ghebeerde*.
- 1915 Des vraechde hij^o haer mit synne.
 Doen sprack die hertoghinne:
 ‘Heer doer dijne eer,
 Ich scaems mich vtermaten seer
 Maer doch moet icht uch konden.
- 1920 Het quam van mijnen sonden;
 Dat hebbe ich wale beuonden.
 Ich was tot eynre stonden
 In die Treeskamere^o*:
 Dat compt mich nu te yamere, -
- 1925 Voele hertze* lieue gheselle*,
 Daer nam ich desen pelle⁺
 Dien ich hij* aen draghe; +89^v
 Dat arne* ich hude* in desen daghe.
 Nu doen ich her* in quam
- 1930 Ende mich der slaep die macht benam,
 In mijnen droeme, daer ich lach,
 Sinte Seruaes ich sitten sach
 Voer den hoeghen altaer;

- Schoen ende alsoe claer
 1935 Sat daer die gods holde
 Op eynen stoele van golde,
 Schoen ende wael ghedaen.
 Om heme soe sach ich^o staen
 Heiligher heere eyne scare.
- 1940 Doen wolde ich mich ghenaken daere
 Ende comen te sijnen voeten^o
 Te ghenaden ende te boeten.
 Doen ich hem te naken began
 Doen quam daer eyn swart^o man
- 1945 Grymmende ende vreyselijck,
 Onghehuyl* ende eyselijck
 Ane hude ende aen haer,
 Ende gaff mich slaghe swaer
 Ouer rughe ende ouer sijden.
- 1950 Ich en mocht hem nyet ontstryden
 Noch ich en mocht hem nyet ontflyen.
 Mijn ghewant* woude hij mich aue tyen
 Dat ich bleue naect ende bloet;
 Des was mijn anxte voele groot^o
- 1955 Dat hij mich wolde ontcleiden.⁺
 Doen was voele* nae* ghescheyden
 Mijne ziele van mijnen lyue,
 Mij armen sondighen wyue.
 Ich waer sekerliken doot
- 1960 Maer* dat mich sijne hant boet
 Die ghenadighe sinte Seruaes,
 Des ich nyet werdich en was.
 Voerwaer^o, wet dat, lieue geselle*.
 Wee mich, dat ich desen pelle
- 1965 Ye* ghesach ofte ghenam
 Daer mich dit ouel* aue quam.[?]
- Der hertoghe Ghijsbrecht, die guede,**
 Was in droeuen moede
 Doen hij vernam *ende* hoerde
- 1970 Vander vrouwen dese woerde
 Want hij wale bekande
 Die sonde ende die scande;

+90^r

- Des hadde hij groten rouwe
Maer doch troeste hij die vrouwe.
- 1975 Ghetruweliken hij haer ryet:
‘Vrouwe, en mestroest uch nyet.
Dats nu der beste raet
Dat wij dese mesdaet
Mit goeden willen boeten.’
- 1980 ‘God onne* ons dat wij moeten*’,
Sprack die hertoghinne^o.
‘Mijne voele lieue mynne’,
Sprack die hertoge Ghijsebrecht,
‘Wij soelen bieden, dat is recht,⁺
- 1985 Heerlike soene. +90^v
Dat rade ich uch te doene.
Eeren wij onsen lieuen heer ihesum
Ende den goedertieren Seruacium
Die uch huyden* verloeste.’
- 1990 Die vrouwe hij dus troeste
Als hijt in sijnen herten vant.
Sijn vrouwe nam hij mitter hant
Voer al dat volck openbaer
Ende ghinck totten altaer
- 1995 Ende voer sinte Seruaes graff.
Groet goet hij hem gaff,
Eyghen ende dienst man,
Die sinte Seruaes doe ghewan,
Man wijff ende ouch kint;
- 2000 Ende waren beide *ommer* sent
Sinte Seruaese dienstacht*.
Soe groot is die gods cracht.
- H**eerlijck die gaue was
Die dae ontfinck sinte Seruaes
- 2005 Die gods ghebenediede.
In eyns conincks tijde
Die was gheheyten coenraet,
Doen was te huys inder stat
Eyn sinte Seruaes eyghen* man*
- 2010 Die doer stoutheit* began
Dat hem ergherde* sijn leuen.

- Eyn heer hadde hem gegheuen
 Eyn heerlijkheit die tzens* galt*
 Sinte Seruaes ende mit gewalt⁺
- 2015 Wolde hij dat breken aff +91^r
 Alsoe dat hijs nyet en gaff.
 Hij was gheheyten Cendebolt.
 Hij was sculdich van rechter scholt
 Cens van sijnen houfde.
- 2020 Sinte Seruaes hij des roufde
 Mit onrechter gewalt,
 Des hij eyns deyls* ontgalt*.
 Hij onthielden mit stryde*.
 Van sijns vaders sijde
- 2025 Was hij van ridderscap geboren.
 Daer om hadde hij groten toren
 Als heme yemant des ghewoech*
 Dat was hoem onwert genoegh.
 Dat waert hem namaels seer suer.
- 2030 Teynen tijde dat hij swoer:
 Hij en betaeldes nommer pennynck
 Doer egheynre hande dynck -
 Des en dorst* nyemant hebben waen -
 Die wijle dat hij mochte ghestaen
- 2035 Op sijne voete ende op sijne beyn;
 Dat heme in corten tijden scheyn*:
 Want inder naester nacht
 Velden eyn groot onghemach*,
 Dat quam van gods ghericht,
- 2040 Doen hoem vander ghycht^o
 Die beyn all mitten voeten.
 Doen wolde hij gherne boeten
 Mit goeder lude rade.
 Doen waest all te spade:
- 2045 Ane den lyue mochte hij nyet genesen.
 Die ziele mocht wale behalden wesen⁺
 Off hijt verduldeliken nam +91^v
 Dat heme van sijnen sonden quam.
- Van sinte seruaes is ons bleuen
- 2050 Menghe goede dinck bescreuen.

- Dat is ons wale kondich*
 Dat eyn goet keyser heynrijch
 Sinte Seruaes seer eerde
 Ende sijnen vlijt daer toe keerde
 2055 Tot sijnen dienst alle sijn leuen;
 Want god hadde hem ghegheuen
 Den sen ende den goeden wille
 Openbaer ende stille
 Dat hij hem was soe dienstacht*.
 2060 Der wille meerde hoem die cracht
 Beide stille ende ouerluyt.
 Des loende hoem die gods druyt
 Dat hijne hadde vutuercoren
 Allen heiligen busscopen te voren²⁰⁶⁴
 2065 Te heeren ende te patrone.²⁰⁶⁵
 Des hadde hij dat te lone,²⁰⁶⁶
 Dat hijne decke gheneerde*²⁰⁶⁷
 Die sijnre hulpen gheerde.²⁰⁶⁸
 Dat hadder^o wale beuonden²⁰⁶⁹
 2070 Te voele menghen stonden²⁰⁷⁰
 Daer hi in groter vreysen was,²⁰⁷¹
 Dae hoem verloeste sinte Seruaes.²⁰⁷²
 Dat wiste der keyser wale voerwaer.²⁰⁷³
 Doen stichde hij te gozslaer,²⁰⁷⁴
 2075 Die selue keyser heynrijck,²⁰⁷⁵
 Eyn goids huys herde eerlijck²⁰⁷⁶
 Als men noch wale syet.⁺²⁰⁷⁷
 Prouonden* hij daer toe beriet^o.^{20782078a2078b}
- D**ie stat die wolde hij vryen*,²⁰⁷⁹
 2080 Dat goids huys dede hij wijen,²⁰⁸⁰
 Der keyser voele gheheer*,²⁰⁸¹

+92^r

- 2064 l.: ...gen biscop(en) teuoren.
 2065 l.: ...(d)e te patrone.
 2066 l.: des had ... lone.
 2067 l.: dat hene dekke...
 2068 l.: ... dar siner helpen gerede.
 2069 l.: ... wale beuonden.
 2070 l.: te ue...(r) stunden.
 2071 l.: Dahe in groten ...(s).
 2072 l.: da heme erlostente sente ...as.
 2073 l.: Dat weste der keiser ... war.
 2074 l.: du stigtedeher te ...
 2075 l.: ...(e) selue keiser henric.
 2076 l.: hus harde herlic.
 2077 l.: Alse ... da wale siet.
 2078 l.: proueden he ... it.
 2078a l.: Rike ende gude.
 2078b l.: bit ...(i)ude.
 2079 l.: Di stat di wolder ...
 2080 l.: ...(t) godis hus deder wien.
 2081 l.: ... (u?) ele gehere.

In tweer apostelen eer,²⁰⁸²

2082 l.: in twer a... (e)re.

- Sinte Jude^o ende symoens,²⁰⁸³
 Ende ouch sijns patroens,²⁰⁸⁴
 2085 Sijns heeren, die der derde was,²⁰⁸⁵
 Die genadighe sinte Seruaes.²⁰⁸⁶
 Den dryen dede hijt wijen te samen,²⁰⁸⁷
 Dat gods huys, in haren namen.²⁰⁸⁸
 Aen sinte Seruaes stont sijn moet²⁰⁸⁹
 2090 Want hij dede hem mennich goet.²⁰⁹⁰
 Aen heme hadde hij groten troost²⁰⁹¹
 Want hijne decke hadde verloest.²⁰⁹²
 Hij was sijns herten liecht.²⁰⁹³
 Sijne boden sande hij te Triecht^o,²⁰⁹⁴
 2095 Te sinte Seruaes houft stat.²⁰⁹⁵
 Sijnen broederen hij des bat,²⁰⁹⁶
 Den proeste vanden cloester,²⁰⁹⁷
 Den deken ende den coster²⁰⁹⁸
 Ende den broederen al te samen²⁰⁹⁹
 2100 Ter eeren sinte Seruaes namen²¹⁰⁰
 Ende allen sinen holden,²¹⁰¹
 Dat sij heme senden wolden²¹⁰²
 Van sinte Seruaes gebeyne,²¹⁰³
 Des confessoers *ende* busscop reyne,²¹⁰⁴
 2105 Te sinen nuwen werke,²¹⁰⁵
 Te verchieren sijne kerke.²¹⁰⁶
 Hij woldet gherne eeren⁺²¹⁰⁷

+92^v

- 2083 l.: Jude ende Symonis.
 2084 l.: ...s patronis.
 2085 l.: Sines heren ...(d)e was.
 2086 l.: de genedege *sente* ...
 2087 l.: en drin widement al(t) ...
 2088 l.: ... t godis hus in ho(ren) ...
 2089 l.: ...ne *sente* Seruase s... - Sin mut
 2090 l.: (wa)nt he dede ... gut.
 2091 l.: Ane heme hadde (v? volgens S - foto onduidelijk, evenals slotvocaal van hadde; te
 verwachten is: hadder) ...
 2092 l.: want hene decke had ...
 2093 l.: ... was sines herten ligt.
 2094 l.: (s) ... der du tetrigt.
 2095 l.: Te sen... houestat.
 2096 l.: sinen bruder ...
 2097 l.: Den profste uanden clo ...
 2098 l.: ...ken *ende* den costre.
 2099 l.: End ...ren allen samen.
 2100 l.: te eeren ...ses namen.
 2101 l.: Allen sinen ho...
 2102 l.: senden wolden.
 2103 l.: Sente Ser... nes.
 2104 l.: des heileges ende d...
 2105 l.: Te sinen nuwen werke.
 2106 l.: t... sine kerke.
 2107 l.: He wolde g ...

Ende sijnen loff vermeerē²¹⁰⁸
Den heilighen sinte Seruacium^o.²¹⁰⁹
2110 Dat woude hij *ommer* gherne doen²¹¹⁰
Die wijle dat hij mochte leuen.²¹¹¹

2108 l.: ende sinen lof ermeren.

2109 l.: S... ..tium.

2110 l.: dat wolder *imme*(r) ...

2111 l.: Di wile dater mugte le(u)...

- Sij en doerstens hem doch nyet gheuen.²¹¹²
 Dat was hem leyt doen hijt vernam.²¹¹³
 Te triecht hij doen seluer quam²¹¹⁴
 2115 In corten tijden daer nae.²¹¹⁵
 Hij werff aen die heeren dae²¹¹⁶
 Dat sij ghedroeghen ouer eyn²¹¹⁷
 Ende gauen heme dat kynne beyn
 Van sinte Seruaes, sijns heren.
 2120 Der keyser dede hem ter eeren
 Eyn gulden houft werken
 Te troeste* sijnre kerken.
- Nu moechdi hoeren scone reden.
 Der coninck dede hoem goltsmede
 2125 Herde goet ghewynnen*.
 Hij gruete se mit mynnen
 Ende boet hon sijne hulde
 Ende seide hon dat hij wolde
 Doen wercken eyn gulden hoeft;
 2130 Ende sprack ouch, des gheloeft:
 ‘Willes mich god ghehynghe!
 Want ich tot gheynen dynghe
 Nye meeren wille en ghewan.’
 Doen spraken die werck man:
 2135 Sij woldet gherne wale doen
 Gondes hon der goids soen
 Ende der goede sinte Seruaes;[†]
 Sent dat den coninck lieff was
 Sij wouden doen dat hij geboet.
 2140 Hij dede hon gheuen gout root.
 Sij ontvinghent mitter woeghen*.
 Die des wercks plaghen,
 Sij waren vlytich daer toe
 Beide spade ende vroe.
 2145 Daer toe help hon sinte Seruaes.
 Doen dat houft all ghereyt was
 Doen waest herde zierlijch,

†93^r

2112 l.: ...stens heme idog nit g...
 2113 l.: was heme leit duhet ...
 2114 l.: ...tricht he du selue qu(â).
 2115 l.: ... t(id)en darna.
 2116 l.: he warf ...en da.
 2117 l.: Dat si ged(r)...

- Schone ende heerlijk,
 Beide nase ende mont -
 2150 Dat doet ons die vite* cont -
 Beyde kynne ende keel;
 Maer die oughen waren scheell.
 Het waren twee edel steyne.
 Doen dochte hon die eyne
 2155 Mender dan die andere.
 Des hadden sij groot wondere:
 Sij waren beide doch euen groot.
 Den meysteren des nyet en verdroet
 Dat sijse vut namen.
 2160 Sij meyndens nu° bat gheramen*
 Want sij den Coninck° vruchten*.
 Doen sijt doen weder herwrochten
 Doen stonden sij echt* als ee* -
 Des was hon te moede wee -
 2165 Dat eyn neder, dander hoe*.
 Des woerden sij seer onvroe.
 Des en mochte ander raet sijn:
 Het waert daer aen wel schijn*+
 Dat der goede sinte seruaes°
 2170 In desen lyue scheel was;
 Daer om moest dat gheschien.
 Doen wolde der coninck thouft sien.
 Doen hij die oughen soe sach staen
 Doen dede hij die goltsmede vaen
 2175 Ende dreychdese voele seer
 Aen hon lijff ende aen honne eer.
 In gheuenckenisse mense° besloet.
 Dat was onrecht herde groot.

+93^v

- Doen dit aldus was erganghen***
 2180 Dat sij dus laghen gheuanghen,
 Des nachts quam sinte Seruaes
 Voer den coninck daer hij was
 In eynre stat, daer hij lach,
 Alsoe dat hijne wale besach.
 2185 Mynlike hij hoem toe sprak:
 ‘Coninck, en doen° gheyn onghemack

- Den gheuangen en goltsmeden;
 Laetse mit rasten* ende mit vreden.
 Du en dorfste* hon nyet schelden.
 2190 Sy en soelen mijns nyet ontghelden*.
 Du heues voele goeden sen:
 Beseech* wie scheel dat ich ben.
 Des moet dat houft scheel sijn
 Dat ghemaect is nae thouft mijn.
 2195 Daer omme hebbe goede ghedolt:
 Die wercklude sijn sonder scholt.
 Laetse mijns ghenyeten*;
 Des en laet dich nyet verdrieten,⁷
 Sprack der goede sinte Seruaes.⁺
 2200 Der coninck des blide ende vroe was. +94^r
- D**oen der coninck dit vernam
 Ende hij des morghens op quam,
 Die goltsmede hij verloeste.
 Seer wale dat hijse troeste
 2205 Mit heerliken lone.
 Hij gaff hon gauen scone
 Ende versoende sich mit hon alsoe,
 Dat sij van hoem schieden daer toe
 Mit blijtschapen ende mit mynnen.
 2210 Doen hiet hij hem ghewynnen*
 Sijne heymelike* man.
 Ende als hijse tot hem ghewan*,
 Priester ende ander^o luyde,
 Doen seide hij hon wat bedude,
 2215 Wie hem verdoende sinte Seruaes,
 Ende erscheyn* sich dat hij scheel was,
 Den guldenen houfde ghelijck.
 Doen ghinck der keyser heyndrick
 All daer hij dat houft vant
 2220 Ende droecht mit sijnre hant.
 Hij hadde gode gheuleet* ghenoech:
 Seluer hijt doen danne droech,
 Der edel Coninck^o rijck;
 Herde oetmoedelijck
 2225 Ten monster hij daer mede ghinck

- Daer men dat heyldom* in ontfinck,
 Heerlijch ende schone
 Mit scoenre processione.
 Der ontfanck* was heerlijch
- 2230 Selue der keyser heynrijch^{o+}
 Droech dat heildom ouer hoff. +94^v
 Gode gauen sij den loff
 Daer waert gheeert sinte Seruaes
 Als dat wale recht was.
- 2235 Nu meerct dit voele euen*:
 In des seluen conyncks leuen
 Soe dede euer* sinte Seruaes
 Eyne dinck die selsem* was
 Ende herde wonderlike.
- 2240 In des keyzers Coninckrike^o
 Stont eyne arme kerke
 Van ouden ghewerke
 Die nyemant en bewaerde.
 Sij was verganghen haerde
- 2245 Soe dat men selden daer sanck.
 Sij was ghewijet ouer lanck
 In sinte Seruaes eer
 Ende was verarmet^o seer,
 Des luttel yemant waer nam
- 2250 Want selden ymant daer quam^o.
 Dat wolde boeten sinte Seruaes
 In dies eer dat sij ghewijet was.
- Teynen tijde quam der dach
 Dat die wydinghe dae ghelach*,
- 2255 Die men wale solde begaen*
 Off ment te rechte hadde ghedaen^o.
 Men naems herde cleyn waer:
 Des volcks quam herde luttel daer.
 Die selue die daer quamen,
- 2260 Sij saghen ende vernamen,
 Beyde man ende wijff,⁺
 Dat sij ommer daer nae alle haer lijff +95^r
 Der wijnghen* bat plaghen

- Doer dat want^o sij daer saghen.
 2265 Daer en waren der liede nyet voele:
 Some quamen sij daer te haren spele,
 Die somighe ghinghen wercken
 Lyeuer dan ter kerken.
 Des was daer cleyn ghedranck.
 2270 Die wijle dat men die misse sanck
 Soe quamen daer twee wijff.
 Denen was alle haer lijff
 Voele nat van bloede.
 Hon was wee te moede,
 2275 Des men wael geloeuen mach,
 Want men dat vreyselike bloet sach
 Aen allen haren ghewande*,
 Aen houf de ende ane hande
 Die sij alsoe bloedich saghen.
 2280 Sij begonden hon te vraghen
 Wat hon gheschiet waer.
 Doen spraken sij openbaer
 Dat sij hadden vernomen:
 ‘Van onsen sonden eest comen
 2285 Dat wij gods vergaten
 Ende dae heyme* saten.
 Dat quam van ouelen* dinghen:
 Dat wij ter wijinghen*
 Egheyne waer* en namen
 2290 Noch nyet her* en quamen⁺
 Ten heilighen goids woerden
 Ende nyet messe en hoerden
 Noch almoessen en gheuen^o.
 Wij saten ende weeffeden
 2295 Eyne webbe in eynen gademe*.
 Daer braken alle die vademe*.
 Dat was ons leyt ende onghemack.
 Soe waer dat eyn vadem brack
 Daer vut ran dat rode bloet
 2300 Alsoe alst *ommer* toe noch doet
 Alsoe dicke als reghen.
 Die gods ghenade en wille ons weggen*
 Soe waren wij te quader tijt geboren,
 Off wij hebben beyde verloren

+95^v

- 2305 Beide ziele ende lijff.
 Dae en was noch man noch wijff
 Het en dochte hem wonderlijck genoegh.
 Dat webbe men doen daer droech
 Ende hinckt voer die kerke,
- 2310 Dat selseme* ghewercke,
 Daer dat bloet aff vloet.
 Dat was wonder herde groot
 Dat ment alsoe drupen sach
 Tot aenden^o anderen dach.
- 2315 Daer quam mengher moeder kint
 Die nye ter wijdinghen sent
 Dae heyne en wolden blyuen.
 Doen galt* men den wijuen
 Haer webbe, den ghenen dient was.⁺
- 2320 Daer omme deedt sinte Seruaes, +96^r
 Ende god woude ghehengen,
 Dat men ter wijdinghen
 Des te lieuer queme
 Soe waer dat mense^o verneeme.
- 2325 **D**ie wondere die god dede
 Doer sinte Seruaes te minger stede
 Die sijn condich* in menich lant.
 Eyn ridder was in brabant
 Die was herde ongherekelike*
- 2330 Den armen onghemekelike*;
 Mit allen* eyn onrechtuerdich man^o
 Hem en roechte* wie hij tguet gewan
 In onrechte off mit rouve^o.
 Hi en hadde egheynen ghelouue
- 2335 Ane gode noch ane die keerstenheit.
 Hi dede menghe scalcheit*.
 Weduwen ende weysen
 Die bracht hi decke in vreysen,
 Ende arme cloester lude
- 2340 Ende reyne goids brude
 Die errede* hij decke sonder noet.
 Ten lesten sloechen die ghedoet*
 Dat vreyselike gherichte:

Hij starf sonder biechte
 2345 Ende sonder gods lichame
 Want hij en eerde nyet sijnen name,
 Hij versmaden vtermaten.
 Des viel hij aender straten⁺
 Doot ter neder all daer hij ghinck
 2350 Daer hij den swaren loen ontfinck.

+96^v

Die sijne vriende waren
 Sij lachtenen* in baren*.
 Doen sijne draghen solden
 Daer sijne grauen wolden,
 2355 Dat was sekerlijch wonders genoegh:
 All dae* menten heenen droech
 Die ziele weder in hem quam,
 Als men schier dae vernam
 Dat hi sich selue erlichtede*
 2360 Ende sich op richtede
 Bouen upter^o baren.
 Die daer by waren
 Sij vluweden* her ende daer
 Doen sijs woerden ghewaer:
 2365 Sij waenden alle sijn erslagen.
 Die die baren solden draghen
 Sij lietense neder vallen.
 Daer en was onder hon allen
 Nyet voele* yemant soe ghemoet,
 2370 Hem en verwandelde sijn bloet.

Doen der sondige man
 Sijn leuen weder ghewan
 Aen der nemeliker* stat,
 Gode hij genade bat.
 2375 Doen hij sich ghebaert vant
 Soe hoeft hij op sijne hant:
 Hij seghende sich in gods namen.⁺
 Doen troesten sij sich alle te samen:
 Die eer gheuluwen* waren
 2380 Sij quamen weder totter baren
 Ende vraechden wat hem waer^o.

+97^r

- Doe sprack die arme sondaer:
 'Ich hebbe gheleden grote noet
 Sent dat ghisteren die doet
 2385 Schiet* mijn vleysch ende mijnen gheyst
 Mit allen onghemake meyst:
 Die arbeit was voele groot.
 Doen bleyff ich naect ende bloet
 Als ich van mijnre moeder quam.
 2390 Des was mijn anxte vreyssam*.
 Doen ich mijn ziele naect sach
 Ende mijn vleysche doot lach
 Ende ich mich seluen sach soe baer*
 Doen (waert ich) alre eerst ghewaer^o
 2395 Dat mich der duuel hadde bedroghen
 Ende alte verre tot hem ghetogen
 Mit sijnen scalken* rade:
 Doen berouweden ichs my te spade!
 Ich sach die duuel mit groter scaren
 2400 Der voele ende ontellijch waren
 Die om mich doe quamen.
 Mijne ziele sij doen namen
 Ende voerdense ter hellen.
 Dat en mochten nyet ghetellen*⁺
 2405 Alle vleyschelike tonghen
 Die alden* mitten^o ionghen
 Tot aenden doemelsdach*,
 Dat wonder* dat ich dae sach
 Van stancke ende van vuyre,
 2410 Die duuele onghehuyre*
 Mit alre qualen meyste.
 Ich sach die arme gheyste
 Inden afgronde vallen
 Ende bernen ende wallen*
 2415 In^o solfer ende in peeck*.
 Daer was groot onghereeck*:
 Die rouck ende die stanck^o,
 Het waer te segghen alte lanck^o,
 Den vleyscheliken lieden
 2420 En mocht ment nyet bedieden*;
 Alle menschelike diet
 En mochtens verneemen nyet

+97^v

- Dat hondertdusentichste deyll -
 Ich en sach daer nyet dan alle onheyll -
- 2425 Der qualen die ich dae ghesach
 Dat ich vertellen nyet en mach.
 Doen was ich voele onvroe.
 Doen voerde men mich voele hoe*
 In eyne stat dae ich te hant
- 2430 All te puluer waert verbrant
 Ende voer in die locht:⁺
 Waert dat ich steruen mocht* +98^r
 Ich waer dusentweruen doot
 Soe anxtelijck was mijne noot;
- 2435 Des ghinghe mich grote vreyse ane.
 Daer nae voerde men mich danne
 In eyn calde* soe groet
 Daer mich mijne sonden verdroet
 Dat ich soe bernde* inden viere^o.
- 2440 Ghenade was mich diere*
 Alle vrouwe* was mich benomen
Nommer en moeten wij daer comen!
- Doen** ich alle dit onderuant
 Doen voerde men mich altehant
- 2445 Voer dat hoechste gherichte.
 Dat en mochte nyet lichte
 Nyemant ghesegghen noch verstaen
 Wie dae die wonne* was ghedaen,
 Die vroude ende die zierheit*,
- 2450 Die ghenade ende die heerlijkheit.
 Dat mach ich seggen wael voerwaer:
 Het waer te lanck *ende* te swaer
Ende te segghen ontelijck*,
 Te verstaen *om*moeghelijck.
- 2455 Die vroude* in hiemelrijck
 Die en mocht men vleyschelijck
 Nyemant volhoren nochte ghesien.
 En^o al soude ouch dat geschien
 Dat god eynghe manne des gonde
- 2460 Dat hij ghesegghen conde,⁺
 Egheyne menschelike oren +98^v

- En mochte nyet ghehoren
 Noch gheyn herte vernemen.
 Die selighe die daer toe ghetemen
 2465 Ende daer toe sijn vercoren
 Sij waren salich geboren.
 Die vroude ende die wonne
 Es dae soe mengher konne
 Dat icht ghesegghen nyet en mach.
 2470 Doen ich, arme man, doen ghesach
 Die onuerganckelike eer
 Doen berouwede mich voele seer
 Dat ich ye waert gheboren
 Want ich dat hadde verloren
 2475 Doer mijne grote schulde
 Dat ich verliesen sulde
 Dat reyne ewighe leuen.
 All daer moest ich reden gheuen
 Van allen mijnen sonden.
 2480 Ich en dorster* nyet orkonden:
 Sij scheenen daer openbaer
 Mich sondighen mensche te swaer
 Beide groet ende cleyne;
 Nyet doer die wercken alleyne
 2485 Maer die wille ende ouch die woert
 All waest verradenisse off moert,
 Ende alle ghedachten mede
 Ende ouch alle ander ydelheide.
 Ende waer sij gheschieden telker stede
 2490 Dat des nye deyll en ghebrack,⁺
 Des ich quaets ye ghesprack
 Off dompheit ye ghedachte
 Mit daghe off mit nachte
 Dat waert mich all voer ghetelt^o.
 2495 Daer mede waert ich gequelt
 Te mijnen groten onheyle,
 Mit rechten ordeyle:
 Mich waert daer sonder weder* rede*
 Wedersacht* der gods vrede^o.
 2500 Dat was mich eyn ouel* raet*!
 Dit quam van mijnre misdaet
 Die ich hadde misdaen.

+99^r

- Ich sach die duuelen staen
 Voele eyselijck voer die doer*,
 2505 Die mijns verbeiden daer voer
 Als leewen *ende* als ghiere
Ende als draken onghehiere*,
 Die mich voeren souden
 Daer sij mich quellen souden.
 2510 Des was mijn anxte vele groot.
 Maer* doch dat ich doe ghenoot*
 Eyns edelen heeren
 Die wert is groter eeren°,
 Die ghenadighe Sinte Seruaes°:
 2515 Die halp mich dat ich doe ghenas*;
 Die ghewarighe bode keerstes*
 Die halp mich eyns veerstes*
 Van hude ouer .VIJ. ier.
 Dat willich uch seggen ouer waer:
 2520 Dat mich die veerst* is ghegheuen,+
 Dat mich verlenghet is mijn leuen,
 Des halp mich sinte Seruaes
 Die seer geweldich dae was;
 Dat waert mich wael anschijn:
 2525 Doen ich ghevoert soude sijn
 Inden vreyseliken afgronde
 Doer mijne grote sonde
 Doen verloesde mich die heilige *man*.
 Nu willich, offs mich god gan,
 2530 Mijne sonden gherne boeten:
 Mit mijnen bloeten voeten
 Willich besoeke° sijn graff
 Die mich soe goeden veerst* gaff.
 Die hulpe was mich° voele groet.
 2535 Der heer, des ich doe genoet*
 Inder groter sorghen mijn,
 Die moet *ommer* geloeft sijn,
 Sinte Seruaes, die mich loeste
 Ende mich soe wale getroeste*
 2540 In soe vreyseliker noet
 Als vander ewigher doot
 Ende mich dae alsoe beriet*.
 Dat en compt van mijnen herten* nyet:

+99^v

- Die wijle* ich hebbe mijnen sen
 2545 Ende ich in mijnen synnen ben
 Soe en willichs nyet vergheeten,
 Doer drincken noch doer eeten
 Doer armoede noch doer rijcheit
 Noch doer gheynre hande arbeyt
 2550 Noch doer gheynre hande noet⁺
 Noch doer vreyse vander doot. +100^r
 Op dat* mich god gheeft die cracht
 Ich sall hoem wesen dienstacht*
 Die wijle dat ich leuen moet^o.
 2555 Wollen* ende baruoet
 Willich sijn graff besoeken -
 Ofs mich god wilt gherueken*^o -
 Mit gheisteliker mynnen.
 Ich wils saen begynnen
 2560 Altehant noch huyde.⁷
 Doen waren daer voele luyde
 Ervrouwet* vanden woerden
 Die sij heme segghen hoerden
 Als sij mit rechte solden sijn.
 2565 Dat deden sij wale schijn*
 Dat sijt guetlijck ontfinghen
 Ende sij mit heme ghinghen
 Te triecht te sinte Seruaes graue
 Mit scerpe* ende mit staue.
 2570 Der trouwen sij ghedachten,
 Haer offer sij daer brachten
 Seruacio den gheheren
 Toe* loue en de toe eeren,
 Man ende wijff ende kint.
 2575 Die ridder diende ommer sent
 Sinte Seruaes alle sijn leuen:
 Te eyghen* hadder sich ergheuen*
 Soe ons die vite* seet* voerwaer.
 Sent leefde hij die .VIJ. iaer
 2580 Als hoem der veerst was ghegheuen
 Ende beterde sijn leuen⁺
 Ende buetede sijne schulde +100^v
 Ende erwerf die gods hulde
 Ende vervulde sijn ghebodt.

2585 Des sy gheloeft der soete godt
 Ende der goede sinte Seruaes
 Die sijn voerspreke* was.

God die dit woude doen

Ter eeren sinte Seruacium

2590 Hij heuet voele doer hem gedaen.
 Nu suldi weten *ende* verstaen
 Eyn teyken voele heersam*
 Dat sinte Seruase ter eeren quam
 Die gode decke genade bat.

2595 Te nyeuele inder stat^o -
 Al dae sinte Geertruyt
 Gheeert is, die gods bruyt,
 Der die stat is ghevryet*
 Ende dat gods huys ghewijet:

2600 Want daer ligghet haer gebeyne
 Dat suuer *ende* dat reyne;
 Die dat in eertrijck erwerff*
 Doen sij vleyschelijck sterff
 Dat haer ziele gheuoert^o waert

2605 Ten hiemele die salige vaert;
 Ende daer waert sij ghecroent:
 Doen was haer wael gheloent
 Hare reynicheiden
 Mit der ewigher rijcheiden*;

2610 Soe groet was haer trouwe -
 Het* was eyne cloester vrouwe⁺
 Te nyeuele ende hiet Ode,
 Gherechte wijff ende goede
 Ende was gode ghehoersam

2615 Ende leefde als haer betam*.
 Den gheist haer god ghegheuen^o
 Dat sij mynde eyn reyne leuen.
 Haer seden waren soe reyne
 Dat sij dander alle ghemeyne

2620 Hielde^o mit groten mynnen,
 Ende te meysterynnen
 Doer haer doecht hadden vercoren.
 Sij was ouch selue wael geboren

+101^r

- Van vader ende van moeder
 2625 Ende sij hadde eynen broeder,
 Eynen ridder, eynen ouelen* man,
 Dien ich gheuoemen nyet en can.
 Maer als* ich van hoem vernam
 Soe was hij gode onghehoersam;
 2630 Als ich van hem hoerde ghewach
 Dat hij alre boeser seden plach
 Daer hij gode mit verwrachte*
 Want hijne nyet en vruchte*^o.
 Dat men hoem van gods haluen ryet^o
 2635 Daer toe en stont sijn sen nyet,
 Hi dede dat men hoem verboet.
 Des bleiff hi in sijnen sonden doot
 Daer sijn onrecht aen sceyn*;
 Want sijnre vriende egheyn
 2640 En haddens gheynen troost*
 Dat sijne ziele worde verloest^{o+}
 Off datter woerde *ommer* raet,
 Doer sijne grote mesdaet
 Der hij openbaer plach
 2645 Als men hoerde ende sach
 Van hem mit nacht *ende* mit daghen;
 Want hij inden sonden waert erslagen*
 Inden vreyseliken valle*.
 Des vreesden die vrient alle
 2650 Datter ewelijck weer verloren
 Ende arnen* moeste gods toren.
- Sijn suster, die ghetrouwe,
 Sij hads groten rouwe
 Dat sij wel^o betoende:
 2655 Si claechde *ende* sij weynde,
 Dat heilighe deuote wijff;
 Sij claechde luttel den lijff
 Dien sij ouch nyet en dorfte*^o claghen
 Maer sij vruchte* seer der plaghen
 2660 Vander zielen ende der noet;
 Des was haer anxte herde groot.
 Mit daghe ende mit nachte^o

+101^v

Der zielen sij gedachte
 Mit almissen *ende* mit gebede
 2665 Mit menger venyen* die sij dede,
 Die gods onderdane,
 Mit menghen heyten trane°;
 Menghen psalme dat sij las,
 Want haer die ziele lieff was°;
 2670 Haer almissen die sij daer om gaff.
 Deckwijle soechte* sij dat graff⁺
 Sinte Geertruden*° hare vrouwen,
 Dat sij hem hare trouwen
 Eyns deyls liet ghenyeten*.
 2675 Tranen lietse vlieten
 Van haren oughen claer
 Voer sinte Geertruden altaer.

+102^r

Decke was sij onvroe.
 Teynen tijde quaemt soe -
 2680 Ich en weyt ouer wie lanck* -
 Doen men die metten* ghesanck
 Inden monster*, dat sij bleyff
 Daer sy haren yamer dreyff
 Als sij ghewoen was.
 2685 Sij bede* ende sij las
 Haer psalmen *ende* haren pselter*
 Voer sinte Geertryden Elter*
 Ende haer gebede, der sij plach.
 Doen sij in hare venyen* lach
 2690 Haer broeder voer haer quam.
 Doen sij sijne stemme vernam
 Sij waert verschricket seer.
 ‘Ghenade, god, lieue heer’,
 Sprack doen vrouwe Ode,
 2695 ‘Ghenade, vrouwe goede,
 Sinte maria, gods moeder!
 Bestu dat’, seide sij, ‘broeder?’
 ‘Ja ich’, sprack hij, ‘suster mijn,
 Ghij sult des ghewes sijn.
 2700 Hebt voele goeden troest:
 Op gods ghenaden ben ich verloest;+

+102^v

- Mijne ziele die is ghenesen.’
 ‘Lieve broeder, wie mochte dat wesen?’
 Sprack dat heilich wijff,
 2705 ‘Sent dattu alle dijn lijff
 Der boesheiden pleghes
 Ende inden sonden leghes
 Boudelike ende openbaer.
 Het was dich onmaer*
 2710 Dat men dich straefde* om dijn quaet
 Ende voerleyde° dijne mesdaet.’
 Die ziele antwoerde daer naer:
 ‘Suster’, seet hij, ‘dat is waer.
 Ich dede luttel goets
 2715 Ende was soe haert mijns moets
 Dat my des quaets nyet en verdroet.
 Mijne mesdaet was soe groet
 Dat ich doer mijne schulde
 Verloren hadde gods hulde*
 2720 Daer ich luttel om werff*.
 Doen ich die lichamelike doot sterff*
 Doen moest ich varen ter hellen
 Mitten boesen ghesellen*
 Die mich hadden verraden:
 2725 Voele ouels* sij mich daden.
 Dat ich dae hoerde ende sach
 Dat en willich seggen noch en mach.
 Wie* dat yamer was ghedaen*
 Dat en mochte gheyn mensche verstaen
 2730 Want en is nyet soe lichte.
 Doen quam ich voer dat gherichte
 Daer ich verordelt waert⁺
 Te derre onsaligher vaert
 Daer ich varen solde weder
 2735 In dat affgronde hier neder.
 Doent daer toe was comen
 Ende mich hadden genomen
 Die leyde helsche honde
 Inder seluer stonde
 2740 Die mich onsachte ruerden,
 Doe sij mich heenen voerden
 Mit voele vreyseeliken scaren

+103^r

- Doen quamen sij voer eyne borch ghevaren
 Die scone was ende chierlijch,
 2745 Soe rijck ende soe heerlijk
 Dat icht volsegghen nyet en can.
 Daer stont eyn heerlijk man
 Opten muer bouen
 Die wert is ende seer te louen,
 2750 Eyn grauwe heer *ende* eyn alt.
 Hij nam mich doe mit ghewalt
 Den duuelen die mich dae brachten
 Mit pijnen mengher slachten*.
 Dat was der goede sinte Seruaes
 2755 Die soe gheweldich dae was
 Dat hij mich den duuelen dae nam.
 Soe wale mich dat ich daer quam!’

- Noch sprach die sondige jongelinck:
 ‘Suster, om eyn cleyne dinck
 2760 Halp hij mich ende troeste*,
 Sinte Seruaes, die mich dae verloeste
 Vut voele groter qualen*:
 Ich versoechten* te drie malen⁺
 Wollen* ende baruoet;
 2765 Des ich *ommer* vroe wesen moet
 Dat ich daer quam te ghebede°.
 Dat was allet dat ich ye ghedede
 Goets, des ich ghedencken can.
 Des loue ich den heiligen man,
 2770 Seruacius den reynen.
 Hi en verloeste mich nyet alleyne
 Vanden vreyseliken valle
 Maer sijne holden* alle
 Die yet doer* hem hadden gedaen;
 2775 Soe voele als hijre wolde ontfaen
 Die verurouder* *ende* ghetroester*,
 Van alre sorghen hijse verloeste,

+103^v

- Der warighe gods holde*°
 Den hij doe helpen wolde,
 2780 Sinte Seruaes *christus*° bode

- Die die ghewalt heuet van gode
 Die hem god te romen gaff
 By sinte peters graff.
 Doen hij daer ghenade bat
 2785 Voer tongheren sijne stat
 Dat sij moeste* gestaen*,
 Doen was die reden* soe ghedaen*
 Dat des en mochte wesen nyet.
 Sinte peter hoem riet
 2790 Dat hijs nyet meer en dede
 Ende voer die zielen bede;
 Sinte Seruaes, die gods holde*^o,
 Alle die hij verloessen wolde⁺
 Ghetroesten *ende* ontbynden
 2795 Die souden ghenade vynden.
 Sinte peter^o, die daer was ghesant,
 Den slotel gaff hij hon in die hant
 Dat nye man alsulken en sach
 Noch mensche ghewercken en mach
 2800 Van soe ghedanen wercke.
 Dien heuet noch sijne kercke
 Te lyteiken* ende te trooste.
 Die heer, die mich verloeste
 Doen ich alsoe verdeylt* was,
 2805 Der noethulper* sinte Servaes^o,
 Hi heuet mengher moeder kint
 Ghetroest dar beuoren *ende* sent
 Ende menghe ziele ontbonden,
 Die ghenade aen hoem vonden,
 2810 Mennich hondert dusernt;
 Ende noch doet te menger stont
 Alre tijde ghelijck.
 Hij heuet in hiemelrike
 Voele grote werdicheit.
 2815 Dat is die gods waerheit.
 Hij en mochte ouch hij opter eerden
Nommermeer volloeft* werden
 Mit mensscheliken dinghen.
 Hi is in lutteringhen
 2820 Nae die apostele voele gheheer*.
 Te triecht heeft hij huys^o *ende* eer;

+104^r

- Dat is den lande eyn groot troost.
 Sijne werdicheit heeft mich vertroest*
 Vut alsoe vreyseliker noet⁺
- 2825 Als is die ewelike doot. +104^v
 Des moet hij *ommermeer*
 Hebben loff ende eer.
 In hiemel *ende* in eerden
 Louet men den werden,
- 2830 Den groten heer Seruacium:
 Des gan hem der gods soen.’
- Doen** sprack die vrouwe Ode:
 ‘Gheloeft sij god der goede
 Ende sinte Seruaes die gheheer
- 2835 Moet hebben loef *ende* eer
 Ende moet gebenedijt sijn.
 Nu segghe, lieue broeder mijn,
 Sent dattu soe best getroest*.
 Dattu vut der hellen best verloest,
- 2840 Waeromme queemstu her weder
 In dit ellende hier neder
 In deser groter ellenden *ende* armoeden?’
 Hij antwerde: ‘lieue suster goede’,
 Sprack der verloeste gheyste,
- 2845 ‘Doer dijnen wille alre meyste,
 Namelijck doer dijne scholde*:
 Dat ich dich segghen wolde
 Die goede nuwe meere
 Dat ich verloest weer,
- 2850 Des quam ich dich te trooste*.
 Der heer die mich verloeste
 Doen ich verordelt was
 Die ghenadighe sinte Seruaes,
 Dat hi te bat gheloeft sij: ⁺
- 2855 In nomine domini +105^r
 Soe beuele ich dich, suster, dat
 Dattu hem dienes des te bat
 Ende des te voerder eeres
 Ende dijnen vlijt daer toe keres:
- 2860 Dat is dijns selues salicheit

- Ende segghe dese waerheit
 Die ich dich hebbe cont ghedaen
 Den luden, dijt int goede verstaen,
 Den mannen ende den wijuen.
 2865 Men sall die reden beschrijuen
 Ter eeren sanctus Seruacium.'
 'Dat willich voele gherne doen,'
 Sprack die cloester vrouwe
 Doer genade *ende* doer trouwe^o,
 2870 'Want ich bens voele vroe.'
 Doen schiet hij van haer alsoe
 Dat sij en wiste waer hij *quam*.
 Doen sij die redene vernam
 Sij en hoerdes nyet meer noch en sach.
 2875 Sent diende sij nacht *ende* dach
 Gode als eyn salich wijff
Ende was voert alle haer lijff*
 Sinte Seruaes ghehoersam
Ende seide wat sij dae vernam:
 2880 Wie datse haer broeder hadde getroost*
 Dat hij vander hellen waer verloost
 Ouermids die hulpe van sinte Seruaes;
Ende loefden alsoe alst recht was.

 Als ment te recht can verstaen
 2885 God heuet menghen mensche ghedaen⁺
 Doer sinte Seruaese groet goet,
 Als hij noch mennichweruen doet
 Stille ende openbaer;
 Dat lanck te segghen waer
 2890 Dat goet dat all van hoem gheschiet;
 Men mochtet all vertellen nyet^o.
 Des es eyn deyl beschreuen
Ende is ouch voele verholen bleuen -
 Dat men wale weyt, sonder waen -
 2895 Der teyken die hij heeft ghedaen
 Beide stille ende ouer luyt.
 Nu bidden wij den gods druyt
 Doer sijne grote ghenade
 Dat hij ons nyet en versmade

+105^v

- 2900 Doer egheyene onse crancheit
 Ende ons sijne gherechticheit
 Te gods ghenaden brenghe
 Ende hij ons verdenghe*
 Aen onsen heer *ihesum* keerste*:
- 2905 Dat hij ons gheueerste*
 Dat wij gebeteren onse leuen,
 Wantten god der werelt hadde gegeuen
 Tot eynen predickare
 Ende tot eynen noethulpare*;
- 2910 Dat hij onse bede alsoe ontfae
 Dattet ons in staden stae
 Ten eweliken lyue
 Ende ons te troeste blyue.
- Hier mach men doecht in mercken**
- 2915 Van sinte Seruaes werken[†]
 Ende aen sijn leuen, des hij plach,
 Dat men wel gherne horen mach. †106^r
 Ende die teyken die god dede
 Doer sijnen wille te mengher stede
- 2920 Die sijn voele heerlijk.
 In dutschen dichtede dit heynrijck
 Die van veldeken was geboren.
 Hij hadde sinte Seruaes verkoren
 Te patrone ende te heren
- 2925 Des maecte hij hem dit ter eeren
 Doer genade ende doer mynne^o;
 Des hoem ouch bat die Grauyne
 Van loen, die edel agnes.
 Te bat lustede hoem des
- 2930 Dat hijt te dutschen keerde*,
 Alsoe hoem die vite* leerde
 Daer nae der waerheit in was ghescreuen
 Des heilighen sinte seruaes leuen
 Ende sijne myraculen scone
- 2935 Na sijnre translacione*
 Die noch sijn voele heersam*.
 Als* hij die waerheit dae vernam
 Gherechte ende ontwyuelijck,

- All daer nae dichtet heyrijck
 2940 Voele recht ende bescheydelyck,
 Dat* hij bedechtelijck
 Nye daer aen en mysde* noch en loech.
 Des bat hem hessel oich
 Des men doch wale vermanen* mach
 2945 Die doen der Costerijen° plach*.
 Heynrick, die dit berichtede,⁺
 Ende in dutschen dichtede
 Ende alle dies hoem baden
 Ende hulpe daer toe daden
 2950 Ende allen dient lieff was,
 Den moet god ende sinte Seruaes
 Verloessen ende ontbenden
 Als sij dit leuen eynden;
 Dat hon god moet gheuen°
 2955 Vroude ende ewich leuen
 Ende wonne onuerganckelijck.
 Amen - des bidt heyrijck
 In des waren gods namen
 Goede lude alle te samen
 2960 Die dit boeck hoeren leesen,
 Dat hij in haer ghedyng* moet wesen
 Te gode van hiemelrike
 Dat hij ghenadelike
 Sijne ziele moete verloessen
 2965 Want hi decke hadde mesdaen
 Ende eyn sondich mensche was -
 Dat hem der goede sinte Seruaes
 Sijne ziele moete verloessen
 Vanden duuelen den boesen,
 2970 Dat sij hem nyet en moeten* scaden
 Ende hij die ziele moete bestaden*
 In dat ewighe liecht,
 Die grote heer van triecht,
 Dat hij sijne ziele make vry
 2975 Inden name goids, Amen, dat sy.

+106^v

A M E N

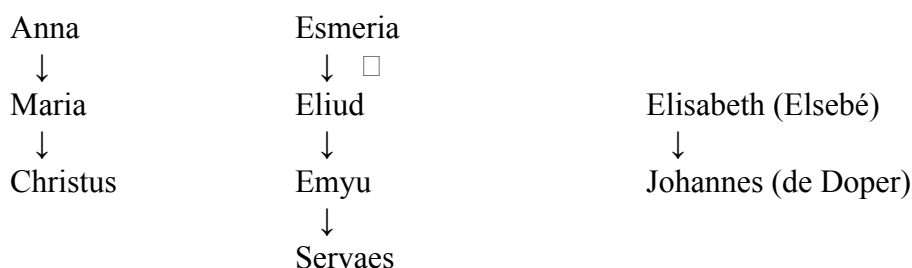
Aantekeningen

Eerste boek.

- Qst** Aldus in hs., overigens steeds Servaes. - De titel 'De S.S. legende' staat niet in hs. Wel: Dat prologus enz.' als een gewone regel geschreven. - Het is niet geheel zeker of er een *n* achter *legenden* gelezen moet worden: de haal boven de *e* zou een versierende terughaal van de *d* kunnen zijn in pl. v. af. kortingsteken. Ik acht echter legenden het waarschijnlijkst.
- vs. In hs. ontbreekt *sticht*; zo reeds aangevuld door Bormans.
- 16.
18. Aldus in hs.: mogelijk is het afkortingsteken vergeten.
20. In hs. op de *n* twee punt-streepjes: nütte.
30. In hs. zonder afkortingsteken; waarschijnlijk is dit vergeten; overigens bijna steeds *ende* of *en* met afkortingsteken; vgl. echter vs. 392, 632, 1993.
54. De zin van vs. 54 kan zowel bij den vorigen als bij den volgenden aansluiten, zodat de interpunctie kan zijn: punt achter 53, komma achter 54.
64. Misschien in hs. twee woorden, niet waarschijnlijk.
77. In hs.: na *voele* is *nyet* met rood doorgestreept, met puntjes er onder.
81. Over de lezing van vs. 76-81 kan getwist worden. Bormans zette tussen vs. 77 en 78 een / en stelde voor in vs. 79 *sy* in *wy* te veranderen. Met evenveel recht had hij in vs. 76 *wy* en *sy* kunnen veranderen. Wij hebben vs. 77 en 78 in deze uitgave door een punt gescheiden. Daardoor worden vs. 78 en vlg. een nieuwe (wenschende) zin: mogen degenen die de goede wegen bewandelen, eeuwige rust vinden etc. (m.a.w. eeuwige rust staat dan tegenover de slaap v.h. lichaem; zij die zich hier slechts matig aan den slaap overgeven, zullen eenmaal de eeuwige rust deelachtig worden). Met het plaatsnemen van deze punt, willen wij de andere mogelijkheid niet uitsluiten, nl. een komma na *pleghe* (vs. 77): dan moet men, met handhaving van de lezing van het hs., den overgang van 1e pers. in 3e ps. in het lopend zinsverband aanvaarden als eigenaardigheid van de primitieve syntaxis (niet perse van den afschrijver).
87. In hs. is achter *en* het begin van een letter weggestreept (waarschijnlijk een *e*) - *doen* is conj. 3 p. sg.: als de h.g. het niet doet.
88. Tussen *die* en *slape* staat in hs. *shape* rood doorgestreept, met puntjes er onder.
98. In hs. is *in* geschreven met *j* (van groot type).
113. Achter *ende* is in hs. (waarschijnlijk) het begin van letter kruisgewijze doorgehaald en lichtelijk weggeradeerd.
115. In hs. staat: *vermijden*.
133. Hoofdletter *C* zonder rood.
139. *Vóór vreyselike* staat in hs. *vl* rood doorgehaald.
164. Boven de *u* van *wunne* staat in hs. een u-achtig teken:

mogelijk is dit hetzelfde teken als in 20, maar raken de twee streepjes elkaar van onderen.

190. Achter *bode* is *was* in hs. met rood doorgestreept.
 206. Met hoofdletter met rood, evenals *Anne* in 216 en *Jhm* in 219.
 209. *Vóór getogen* is in hs. *geboren* met rood doorgestreept, met puntjes er onder.
 229. In hs. is deze naam met rood onderstreept.
 233. In hs. een hoofdletter zonder rood: *Elsebé* = *Elisabeth* (zie vs. 228); de drie namen in 228-29 hebben hoofdletter met rood.
 236. In hs. hoofdletter met rood.
 237. Boven de *u* van *Emyu* staat in hs. een u-achtig teken, minder duidelijk dan in vs. 164. Het woord heeft hoofdletter met rood.
 238. De *u* heeft in hs. een ongewoon beeld, nl. het *v*-teken waarmee (door verdubbeling) meermalen de *w* wordt geschreven. (vgl. blz. 17, vgl. II, 1803, 2160, 2361.)
 249. Boven de *u* van *bequame* een u-achtig teken als in vs. 164.
 251. In hs.: *gesllechten*.
 253. Indien de interpunctie van vs. 252 juist is, is het wel een zeer opvallend enjambement (vgl. de inleiding blz. 19); een andere mogelijkheid is dat achter 251 een komma moet gelezen worden en vs. 252 als één geheel hetzij aansluitend bij 251, hetzij bij 253, dus apokoinou.
 256. In hs.: *Jnden*.
 257. De genealogie van *Servaes* is dus als volgt:

Dit klopt met den latijnsen tekst, door A. Kempeneers gepubliceerd en beschouwd als de bron van de *Servaes van Veldeke*. De mededeling dat *Servaes'* vader in *Ermenyen* woonde vinden we ook in die lat. *vita*, maar is in strijd met vs. 246. De lat. tekst luidt: *Erant in diebus illis judeorum in partibus juxta legem sanctam mulieres sanctissime, Anna scilicet atque Esmeria et he sorores. Anna ut notum est, peperit virginem Mariam, Maria Jesum Christum, Esmeria vero Elisabeth, matrem Johannis Baptiste et Eliud, fratrem ejus (= v. Elisabeth). Eliud vero genuit Emyu. Emyu itaque relictis parentibus et patria transivit in affinem regionum, que dicibur Armenia et commoratus et in vico cui nomer (Phestia) cum felici conjuge sua (Memelia) de qua sanctissimum ibidem genuit Servatium.*

280. In hs. een grote *j* zonder rood.
 290. Of te lezen: *onmere*.
 291. *Ryckdome* is in het hs. met hoofdletter geschreven, hoewel klein van stuk en zonder rood.
 314. *Vóór Zurien* is in hs. *Er* (begin v.d. naam in den vorigen regel) rood doorgehaald.

323. Achter dit woord staat ter hoogte van het midden van de *e* een stip: waarschijnlijk toevallig, want leestekens ontbreken in dit hs. geheel; vgl. echter vs. 3145, 3177; II, 97, 1233.
328. B. las dit woord als *voel*, maar in hs. staat *wel*; de *w* heeft echter geen bovenlussen (zie blz. 17), vgl. vs. 2356; II, 2654.
361. Volgens Bormans lijkt het of het hs. heeft *meerzede* en hij verwijst daarvoor naar Kil. *meersen*. Dit is echter onjuist: de

- tweede *r* verschilt wel in lettertype van de eerste (en lijkt op onze letter *z*), maar dit is een in dit hs. (en elders) veel voorkomend *r*-teken; twee opeen volgende *r*'s worden steeds verschillend geschreven (zie blz. 17).
380. In hs. een hoofdletter *j* zonder rood, jaer in vs. 378 heeft ook zo'n *j*.
386. De interpunctie van vs. 377-386 (en vlg.) is moeilijk. Ik wijk hier af van B, die vs. 377-382 als één geheel las, en achter 382 een punt zette; daarop 383-385 combineerde, waarachter hij een punt komma plaatste en ten slotte vs. 386-389 als één zin las. Ik beschouw vs. 383 of als een verklarenden zin t.o.v. 377-78, of als bep. bij vs. 382; in 384 begint dan en nieuwe verhalende zin en asyndetisch weer in 386.
392. In hs. zonder afkortingsteken, vlg. vs. 30.
414. Voor de *j*. van *jaer* vgl. vs. 380/378 (aant.). De stippen voor en achter VII zijn rood, evenals 462.
420. *Syn* is conj. vgl. vs. 87 *doen*. Leviticus p. 148, 149.
434. Zo het hs., misschien schrijffout voor 'ghebede' zoals B. vermoedde. Toch blijft ook dan de zin vreemd. De vertaling van B. (voer hij = droeg hij) lijkt me onaannemelijk: *voer* kan hier moeilijk anders zijn dan intrans. (ging hij), vgl. vs. 438. Misschien zijn hier een paar regels uitgevallen.
440. Dit *moesten* = moest en = moest hem.
449. De *j* van *jaer* is niet met rood aangegeven en kleiner dan van *Jhesus* in 455. Hetzelfde geldt voor 462, vgl. 378/380, 414. De *J* van *Jhesus* is bovendien rood aangestreept.
474. Of te lezen als *ommechtich*.
493. In hs. *busdom* (verschrijving onder invloed v.d. vorige regel).
514. Vóór *ende* zijn twee letters met rood weggestreept: waarschijnlijk een *e* en een onvoltooide *d*; blijkbaar zag de afschrijver dat hij de *n* overgeslagen had. *Canoncken* staat met hoofdletter, rood aangezet evenals de namen in 506, 507.
565. De *e* van *doen* is in hs. onduidelijk; er lijkt *doon* te staan.
570. In hs.: gods.
576. In margine vóór dezen regel staat *b* en vóór vs. 579 *a* (de tekenjjes voor *b* en *a* zijn met rood overdekt), blijkbaar om aan te geven dat de volgorde door den copiiist verstoord was. Uit L. blijkt dat vs. 576 op vs. moest volgen. De suggestie van B. dat 576-577 (in dezen tekst 575-576) geschrapt moeten, vindt geen steun in L. Opvallend blijft het viervoudig rijm. Men zou de *a* vóór regel 578 verwacht hebben, in plaats van vóór 579. En het is verleidelijk te veronderstellen dat vs. 575 (alle die des namen) volgen moet op 576 (ende weert den volck schijnbaar); maar L. geeft ook daarvoor geen steun. De oorspronkelijke lezing zal dus, als we op L. mogen afgaan, nagenoeg zo geluid hebben:

576 Doe quam der heilige engel dare
 Schinende als die sonne clare
 Ende waert din luden schinbare
 Den got dare hadde gesant
 He huf op bitter hant
 Servacium den geheren.

Wat nu de interpunctie betreft: het beste lijkt ons den zin met *doe(n)* van vs. 573 als ondergeschikten voorzin te beschouwen van den hoofdzin met *doe* in

vs. 577 (na wijziging v.d. volgorde vs. 576); vandaar de interpunctie.

Twijfelachtig echter is of vs. 579 als een achteraan komende attributieve zin bij engel (vs. 577, bij wijziging 576) moet beschouwd worden, of als voorzin van 580. Het plaatsen van de punt achter ghesant (vs. 579) wil deze kwestie niet beslissen; we wijzen uitdrukkelijk op deze mogelijkheid. Opmerkelijk is nog dat in L.

het object van huf Servacium is; het pron. object in onzen tekst is blijkbaar secundair (vs. 580).

609. *Vóór leken* is in hs. *lekel* doorgestreept, met zwart en rood.
632. In hs. *en* zonder afkortingsteken, vgl. vs. 30.
649. *Servaes* heeft hier geen gewone hoofdletter, wel een grote met rood aangestreepte letter met lange haal, op boven-regel.
656. De lezing van L. bewijst dat dit tweede *alleyne* onjuist is, en dat B. terecht voorstelde te lezen ‘*egheyne*’ (c.q. *negeine*).
685. In hs. hoofdletter met rood.
687. In hs. onduidelijk: de *er* zijn over andere letters heengeschreven.
693. Dit tweede *meer* wilde B. als onnodige herhaling schrappen. Misschien is ‘*maar*’ bedoeld.
713. Het zinsverband van vs. 710-723 is enigszins moeilijk te overzien en wellicht voor verschillende uitleg vatbaar. Wij vatten het zo op dat de dichter in vs. 720 op zijn verhaal over *Servaes* terugkomt; na zijn uitweiding over de apostelen en het pinksterwonder. Het pron. *dat* in 710 wijst met zwaar accent vooruit naar vs. 714: *dàt* werkte God nu in die preek (van *Serv.*) dat Hij *Serv.* dezelfde genade bewees als eertijds aan de apostelen m.a.w. wat God in *Serv.*'s woorden werkte, was dezelfde genade als eertijds aan de apostelen bewezen. Het *dat* in 720 is dan *zoodat*: met die werking dat hun (de hoorders) niets ontging, dat ze niet begrepen, m.a.w. zodat ze alles verstonden. Een andere overweging is nog dat de tekst hier verminkt is; het rijm van vs. 715/16 is ongewoon, misschien zijn er een paar regels uitgevallen.
722. *Beide* heeft geen hoofdletter, maar is wel rood aangezet. Dit komt nu en dan meer voor.
728. Zo geinterpungeerd, is vs. 727 een rel. zin bij God. De andere mogelijkheid is dat de zin met *die* (727) aansluit bij 728, zoals B. leest.
734. *Keerder* = keerde hij; vgl. 784, 1909 etc.
771. De *u*'s van *gruete*, *buete* en *druefde* hebben twee dunne streepjes (ü); ook de *u* van *gheuanghen*, vgl. vs. 20.
803. B. zette een punt achter *wide* (801); daarna dubbel punt achter 803. Beter lijkt me 802-803 als uitbreidende variatie van het vorige te beschouwen.
809. In hs. is *vóór leyder verley* weggestreept met rood.
836. Slechts vier namen met rood aangezette hoofdletter.
863. Grote C. zonder rood.
870. Na dezen regel is in hs. een regel rood doorgestreept: Ende sy begonsten te vererren.
889. De *u* van *hulpe* is enigszins onduidelijk, lijkt op *a*.
891. Het is de vraag of met *hoem* God bedoeld wordt of *Servatius*; het laatste wordt waarschijnlijk als we letten op *hoem* (= *Servatius*) in vs. 893. Dan is ghehaet wel ‘vijandig gezind’ (Zie Woordenlijst). Daarmee is vs. 887 in overeenstemming. B. beschouwde *hoem* in 891 als God.
893. *Goits* is geen obj. bij vergeten; *ane hoem*: dat zij door vijandig gezind te zijn t.o.v. *Servaes* ook het contact met God verbraken, vgl. vs. 887/88.
902. In plaats van deze punt is ook een komma mogelijk: dan is de volgende omschrijving appositie bij *hij* in vs. 902 en vormt vs. 908 een afzonderlijken vragenden zin. Of wel vs. 903-907 staat apokoinou: in heftige verontwaardiging

gaat de dichter van den omschrijvenden uitroep over in de rhetorische vraag van vs. 908/09.

934. Achter *god* is een e rood doorgehaald.

937. Hoofdletter met rood, evenals de namen in 956, 976, 891.

939. Na *egheynre* is *onschulden* rood doorgestrept; er staan puntjes onder.
969. Achter *eerden* staat in hs. een stip: waarschijnlijk als toevallig te beschouwen, misschien als niet geheel gelukte uithaal van de slot-n zoals dat meermalen gebeurt aan het eind van den regel. *Der bester coren eerden* = van de beste korenaarde = bouwgrond.
973. In hs. met J, zonder rood.
974. In hs. met grote C zonder rood.
992. Hoofdletter zonder rood.
997. In hs. met grote C maar zonder rood vgl. 974.
999. De *u* is hier geschreven als *v* met bovenlus (zie blz. 17).
1015. De C zonder, de O met rood.
1022. De lat. tekst zegt: ...et in honore *principis* apostolorum legitur consecrasse, dwz. aan Petrus, wat gezien de relatie v. Serv. en P. begrijpelijk is.
1023. In hs. is *de* van dezen werkwoordsvorm met roden inkt boven den regel bijgeschreven.
1026. Als in 997.
1039. Lees: haddi? zoals B. wil. Of liever: hadde hij - zoals de gewone vorm is in dezen tekst.
1068. Hoofdletter met rood.
1073. *Vóór wolde* is in hs. *solde* rood doorgestreept, met een licht zwart lijntje onder het woord.
1124. In hs.: *xpus* (met afkortingsteken).
1130. Vs. 1129 en 1130 staan op denzelfden regel.
1133. Dit woord is in hs. onduidelijk: B. las *strack*; S. *stark*. Dit laatste is onjuist: er staat *strack* of *starck*; het meest waarschijnlijke is het laatste.
1143. In hs.: *vasten* met een stip boven en onder de *n*.
1165. Boven de *u* een *v*- of *u*-achtig tekentje (vgl. vs. 164).
1170. Bormans stelde voor *hadde* te lezen, zodat de zin met *die* een omschrijving is voor Servaes en subjectszin van 1171, waar *hi* dan hervattend pron. is. Noodzakelijk lijkt me deze verandering in het hs. niet: met de plur. *hadden* is de zin attributief bij heren; voor den inhoud vgl. vs. 1155. Het lijkt dan onlogisch in den gang van het verdere verhaal dat God de bede van Serv. in Rome niet vervult; maar die critiek past ook op 1155. Bovendien kan het heel wel de bedoeling van den dichter zijn te laten uitkomen dat het Gods werk is dat Serv. naar Rome gaat, met oog op de hem te geven 'sleutelmacht'.
1200. *Vóór weeren* is *ontberen* (zie 1199), rood doorgestreept met stipjes eronder.
1211. Grote C en R zonder rood, evenzo in 1259, 1291, 1300, 1414 (minder duidelijk), 1419.
1214. Hoofdletter zonder rood.
1239. In hs. staat *on* met kleine ruimte van *verholen* gescheiden; maar dit zal toevallig zijn.
1261. Misschien in hs. als twee woorden.
1263. De zin is een anakolouth: de bijzin met *doen* (vs. 1257) vindt geen afsluiting door een hoofdzin, maar verloopt in de opsomming van de reisgenoten.
1271. In het hs. stond oorspronkelijk *Auctoer*; dat rood doorgehaald is (met stipjes er onder); er naast, buiten de kolom en wat lager, is *victoer* geschreven vgl. vs. 2129.

1277. Beide namen met hoofdletter zonder rood, evenals in 1280, 1281, daarentegen met rood in 1283, 1293.
- 1284 Reeds B. merkte op dat hier slechts twaalf bisschoppen zijn genoemd; misschien zijn er enkele regels uitgevallen. Maar mogelijk is het een der bewijzen dat V. een andere latijnsen tekst gebruikt heeft, dan Kempeneers aangeeft.

1285. Dit sijn der vierthiender namen - dit zijn de namen van de veertien (bisschoppen).
- 1346 *Volghens* is vf + pron. gen. object: als mijn broeders (medebisschoppen mij daarin volgen).
1359. B wil 'sijn' weglaten en lezen: *ende met hem verstoten - verstoten* is dan infin. afhankelijk van *moghen*. Nodig is dat niet, al is de constructie onlogisch; het is een vb. van primitieve syntaxis: samengetrokken is het rel. pron. in de (2^e zin als subject) en het Vf. (enkelv. in 2^e zin): en die met hem (= Effr.) smadelijk verdreven moge worden, en met de duivels, die God uit het hemelrijk heeft gestoten. Ook in het volgende vers volgt zo'n onlogische coördinatie van relatieve bijzinnen, zie de volgende aant.
1362. Het antecedent van *die* is God uit vs. 1361. Het is echter onnodig met B. vanwege deze onlogische coördinatie *diese* in *diepe* te wijzigen en dan zelfs achter *seer* te plaatsen: het is een vrijheid van de ongedwongen gesproken taal.
1392. In hs. is het afkortingsteken vergeten; er staat dus *hadde*.
1407. Waarschijnlijk heeft de copist eerst *woude* willen schrijven; de tweede haal van de u is een l. geworden, boven de eerste staat een licht vertikaal streepje.
1412. Hoofdletter zonder rood, idem 1418, 1419.
1467. De interpunctie van vs. 1458-1467 is zeker voor discussie vatbaar. Zo zou men na 1461 een punt kunnen zetten en de twee volgende vss. met 1464 kunnen verbinden. Ook kan men 1464 geheel isoleren zoals B. deed, en 1465 met 1466 combineren.
1471. Hoofdletter met rood; zonder rood in 1493, 1507.
1479. Achter *mit* is in hs. *spe* met rood doorgehaald.
1516. Op bovenregel hoofdletter met rood.
1525. Hoofdletter zonder rood.
1526. *Vóór dat* is *als* met rood doorgestreept, met stipjes er onder.
1546. Hoofdletter zonder rood.
1556. In hs. staan onder aan den regel achter *danne*, *waert* en *hy* twee kleine schrapjes waarvan de eerste twee rood zijn, waarschijnlijk als teken dat de woordschikking dient veranderd te worden: van *danne daer hij waert ghesant* / of: van *danne hij waert daer ghesant*?
1563. In hs.: xpus (met afkortingsteken).
1619. Dit omschrijvende subject kan men even goed met vs. 1620 combineren; met verandering van de interpunctie. - Voor *meyster* is *pr* met rood doorgehaald.
1646. Dit vs. ontbreekt in het hs., het werd door B. ingevoegd.
1653. Het zinsverband is hier moeilijk vast te stellen (vs. 1653-1661). B. zette een punt achter 1653, verbond 1654 tot en met 1657 en vervolgens 1658-1661. Hij beschouwde *sy* in 1655 als aanduiding van Petrus en Paulus en vertaalde: 'Serv. zag clær hoe bedroefd S. Peter was dat zij alzo onverrigter zake moesten terugkeren.' - Een andere mogelijkheid is dat vs. 1653-1655 een geheel vormen en dat *sy* en *keerden danne* slaat op 1652, een zeer concrete aanduiding van het niet luisteren van God; daarna zou vs. 1656 en 1657 een afzonderlijke zin kunnen vormen; maar ook kan men deze beide verzen met de volgende tot en met 1660 als één complex opvatten; dat daarin tweemaal een omschrijving voor S. Peter met herhaling van zijn naam voorkomt, hoeft geen groot bezwaar te zijn. Vs.

1661 staat dan als zin apart. Onze interpunctie geeft slechts aan dat wij deze oplossing de meest waarschijnlijke achten.

1662 Hoofdletter met rood.

1685. De *s* van *gehoersam* is door een andere letter (d?) heen geschreven.

1686 De beginletter is in hs. wel eigenaardig fors uitgevallen.

1717. Achter *die* is in hs. *le* zwart doorgestreept.

- 1772 Zoals uit onze summiere interpunctie blijkt, beschouwen wij vs. 1748-1772 als één doorlopend, telkens uitbreidend zinsverband, in tegenstelling met B. die achter 1763 een punt zette. Dit laatste is wel enigszins vreemd; eerder zou men 1764 met punt kunnen sluiten. Naar onze mening zijn de zinnen van vs. 1751 en 1765 parenthetisch. De zin met *dat* in vs. 1752 en vlg. geeft uitleg aan vs. 1748-1750, een omschrijving van de gegeven ‘gewalt’ (macht). Deze constructie wordt hervat in vs. 1757: de dat-zin van 1762 hangt dan weer af van 1757, terwijl 1759-1761 de objectzin is die in 1762 door *heme* wordt opgevangen. Na vs. 1765, waarin de oorspronkelijke hoofdzin van 1748 is hervat, zet zich het zinsverband met een kleine variatie voort: vs. 1766/67 staat in tegenstelling met vs. 1759/61; de zin met *dat* is weer parallel met de vorige dat-zinnen, alleen is het subject niet meer Servaes, maar de onboetvaardige zondaar.
- 1787 Deze attrib. zin kan men zowel bij 1787 als bij 1789 laten aansluiten.
- 1840 Over de compositie van dezen zin (vs. 1833-1840) is weer verschil van mening mogelijk: vs. 1835/36 kan bv. bij den vorigen zin aansluiten als varierend object; en 1838/39 kan het subj. zijn van 1837, dan is 1840 de afsluitende variatie van den hoofdzin.
- 1844 Na vs. 1844 is een regel (: sy quamen te wonder daer) rood doorgestreept (= vs. 1840).
- 1879 In hs. misschien als twee woorden.
- 1885 Vóór *dader* is in hs. *day* zwart doorgestreept.
- 1919 Oorspronkelijk stond in hs. *voer* geschreven. Ten teken dat dit verkeerd was en doorgehaald moest worden, staan er stipjes onder, maar de doorhaling is niet gebeurd; wel is *daer* ter verbetering boven *voer* geschreven.
- 1947 Geen duidelijke *e*, maar toch geen *a* zoals B. las.
- 1967 In hs. is voor *geschien* een *s* zwart en rood doorgehaald.
- 1987 Grote C zonder rood.
- 1989 Op de u een u-achtig tekentje, vgl. vs. 164.
- 1990 In hs. staat *ruynden*.
- 1993 In hs. *en* zonder afkortingsteken, vgl. 30.
- 2000 Hoofdletter met rood.
- 2050 Vóór *nutte* is *mit* rood doorgehaald, met stipjes er onder.
- 2060 Achter *de* is waarschijnlijk een *r* weggeradeerd; de copist zal verder zijn fout hersteld hebben door het afkortingsteken voor de *n*.
- 2083 In hs. met grote C zonder rood.
- 2085 Voor *Ende* is *De* rood doorgestreept.
- 2090 Lees: *sij*. Ook in het Latijn is sprake van een vidua; vgl. ook vs. 2094 vlg.
- 2099 Hoofdletter met rood.
- 2127 In hs. is vóór *goeder goe* rood doorgehaald.
- 2129 Vóór *victoer* is in hs. *auctoe* rood doorgestreept, vlg. vs. 1271.
- 2130 In hs. met hoofdletter zonder rood evenals 2148; met rood 2128.
- 2161 Met grote C zonder rood.
- 2163 Of te lezen onmoede.
- 2166 Na *langher* staat *daer* rood doorgehaald, met stipjes er onder.
- 2172 Bormans wilde vss 2169/72 uitwerpen om een beter lopend verband te krijgen; hij liet dan vs. 2168 aansluiten op vs. 2173. Hoewel de herhaling in 2174 opvallend is, menen wij dat de opvatting van B. onjuist is. We geven een andere

interpunctie. Mogelijk heeft de afschrijver een vergissing gemaakt, maar een zo ingrijpende operatie, die bovendien nog een onbevredigenden zin oplevert, achten we onverdedigbaar.

2175. In hs. staat *bon*, waarvoor met grote waarschijnlijkheid is te lezen: *hoem of hem*.
2178. In hs. staat *sijjre*, wat kennelijk een verschrijving is.
2181. Hier met hoofdletter die rood is aangezet, vgl. 2159.
2187. Als in 2181.
2191. Deze zin maakt op deze plaats een wat vreemden indruk. Misschien moeten vs. 2191 en 2192 omgewisseld worden.
2239. Hoofdletter met rood.
2250. Achter *hon* is *allen* rood doorgestreept. Op de volgende regel vóór *Sijnen* etc. rood doorgehaald: *Dat sy neder wol* vgl. vs. 2252).
2256. Vóór *god* is *gh* rood doorgestreept.
2269. Hoofdletter met rood.
2304. Oorspronkelijk stond in hs.: *haluet*. Door een forse neerhaal is er van de *t* waarschijnlijk een *n* gemaakt, hoewel de tweede poot van deze *n* zodoende wel erg ver beneden de schrijflijn is gedaald.
2307. De grote C zonder rood in hs.
2317. Dit is weer één van die plaatsen met herhalingen, waar men over de zinscheidingen in twijfel raakt. Vs. 2317 kan men zoveel verbinden met het vorige als met het volgende vers.
2322. Onduidelijk is in hs. de *e* van *saleghe*, die gevlekt is; mogelijk is het een *i*.
2328. Hoofdletter met rood, ook 2332.
2331. De grote C zonder rood vgl. 2338.
2338. De hoofdletter C met rood in hs.
2356. B. leest hier *voel*: Dit is waarschijnlijk onjuist, hoewel het hs. niet geheel duidelijk is: *voel* komt in deze tekst overigens niet voor als bijw., de vorm is *voele*, vgl. echter I, 328; II, 2654.
2368. Vóór *verlicht* is in hs. *g* rood doorgehaald.
2369. Na *Ver* is in hs. *vuch* rood doorgehaald.
2385. In hs. staat: *arme ende seyt ende rike*. Daarvan is *seyt* doorgehaald; *ende* is kennelijk een doublure; daarom hebben wij het weggelaten.
2395. In hs. staat *hadde*, wat blijkbaar een verschrijving is; vgl. 2394 *hadde*.
2430. Zo in hs., dit is de conjunctief, vgl. Leviticus p. 148.
2431. Aldus in hs.. de gewone schrijfwijze voor: *uwe*, zie ook 2432 en vlg.
2601. Ook hier is het weer moeilijk te beslissen of de subjecten van vs. 2595-2601 aansluiten bij het pron. in 2594 of hervat worden door het pron. in 2603.
2660. Achter *mit* is *ber* of *bir* rood doorgestreept.
2711. Na *hijse* is *moete gh* rood doorgestreept.
2736. Aldus in hs. lees: *ende*.
2754. Zo in hs., maar er staan stipjes onder; waarschijnlijk moet het woord dus geschrapt worden. B. stelde voor *waert* te lezen.
2755. Hoofdletter met rood.
2781. Achter *tijt* is in hs. *achter huyde* rood doorgehaald met stipjes er onder.
2832. De betekenis, en daardoor de interpunctie, van vs. 2825/32 is niet doorzichtig. B. scheidde het in tweeën door puntkomma na vs. 2829. Blijkbaar laat hij de vss. 2825/29 gelden als aansporing niet bedroefd te zijn over het naderende oordeel, terwijl dan 2830 overgaat tot het nieuwe verzoek. Geheel bevredigend is dit niet. Eerder lijkt de hele periode een omslachtige inleiding tot het verzoek.
2861. Achter *mich* is een letter doorgestreept, of een vlek.

- 2870 Aldus hs. B. wilde het als overbodig schrappen of veranderen in *hoem*.
Rhythmisch is weglating het meest gewenst.
- 2884 Hoofdletter met rood.

- 2886 Het is dubieus of het hs. *florence* schrijft of *florente* zoals B. las.
- 2912 *Bevelen* is 1 ps. sg. praes, ind., vgl. Leviticus p. 121.
- 2944 Achter *sijne* is in hs. *ghewant* rood doorgestrept.
- 2957 In hs. staat *Sy*. De vergissing is begrijpelijker, doordat het een later ingevulde sierletter betreft.
- 3012 In hs. is achter *reynen*, *hij dat* rood doorgestreept en achter *dat*, *hij*.
- 3082 In hs. *jn*.
- 3116 Op de *n* van *beneuen*, een tekentje als in vs. 164.
- 3139 De betekenis van vs. 3136/39 is niet geheel duidelijk. B. vermoedde dat in 3139 na *nam* het subst. *ende* was uitgevallen, of hij stelde voor *ende* in 3138 als subst. te lezen. Het eerste lijkt waarschijnlijker dan het tweede.
- 3145 Achter dit vers staat een stip, ter hoogte van het midden van de *s*; vgl. vs. 323.
- 3153 Mogelijk is in hs. *oe* bedoeld; de tweede *o* is niet geheel gaaf van onderen: B. las *troest*, S. *troost*; vgl. II, 1447, 1756, 2641.
- 3154 Hier heeft hs. wel *oe*: S. zegt dat het hs. onduidelijk is, maar dat is niet juist.
- 3173 Hoofdletter zonder rood.
- 3177 Achter *hon* staat een stip, die weer voor punt kan aangezien worden, indien het niet een verdikte ophaal is van de *n*, vgl. 323 en 3145. - Het voorstel van B. voor *hon* te lezen *hem* (oorspronkelijk rijmend op hem) is overbodig: *hon* voor *hen* (vgl. bv. vs. 895) slaat op de overblijfselen van Servaes en de andere heiligen (vgl. vs. 3172).
- 3201 Bormans wilde lezen *haer eynde ende haer leven* en hij verbond dit vers dan met de beide voorafgaande, terwijl hij achter 3198 en punt wilde geplaatst zien. Dit is overbodig. In Veldekes stijl past deze hervattende herhaling uitstekend.
- 3202 Opvallend is *gheven* als 3ps. sg. van de conj.
- 3207 Het hs. heeft: *jn*.
- 3229 Met rood aangezette hoofdletter in hs.
- 3235 De betekenis van 3233/35 is dubieus. Op het eerste gezicht is men geneigd vs. 3233 als bijzin bij Gode in 3232 op te vatten, maar beter is toch de opvatting van B.: *dien* slaat op Servaes en *hij* is Heynrike.
- 3236 Hoofdletter met rood.
- 3240 Hoofdletter met rood.
- 3246 De interpunctie kan hier ook anders moeten zijn: mogelijk slaat 3246 alleen op Hessels hulp (vs. 3240/45). Dan moet 3246 met en punt gesloten worden. Met een komma achter dit vers, is *hoem* plur. (vgl. 2557, 3010) en die zin parallel met 3249/50; *alle* in vs. 3247 slaat dan op *hoem*. Zo wil ook v. Mierlo lezen in zijn bestrijding van Jungbluth. Versl. en Med. K. Vl. Ac. 1939, blz. 332 vlg.
- 3249 In hs. staat *dienst*, wat kennelijk fout is.

Tweede boek.

11. Men kan ‘Attila ende die sijne’ als herhalend subject van den vorigen zin opvatten, doch ook als vooropstaand subject van den volgenden zin. Het laatste lijkt ons het waarschijnlijkst.
13. Grote C zonder rood, zo ook 37, 194, 1065, 1320.
15. In hs. hoofdletter met rood.
33. Een andere mogelijkheid van interpunctie is: achter 31 een punt, en vs. 32-33 als één zin lezen.
57. Deze zin met *doen* kan ook aansluiten bij den vorigen hoofdzin, zoals B. interpungeerde.
60. De *j* is groot, zonder rood. Zie blz. 19.
63. Hoofdletter zonder rood, tegenover 59.
85. Hoofdletter zonder rood; met rood in 95, tegenover 107.
97. Achter de *n* staat een forse punt; leestekens zijn overigens uiterst zeldzaam in dezen tekst, vgl. I, 323, 3145, 3177, en zie blz. 19.
115. In hs. staat *du*
116. *Doen* is imperatief.
123. In hs. hoofdletter zonder rood.
127. Achter de *h* staat iets wat op een punt lijkt, maar anders gevormd dan na vs. I, 323, en hoger - waarschijnlijk een toevallig haaltje - vgl. I, 323 en daargenoemde plaatsen.
163. Of te lezen: *ommeere*.
167. Tussen *ver* en *woesten* is waarschijnlijk *worp* rood doorgestreept, met stipjes er onder.
180. *Went* - aldus hs., bedoeld is waarschijnlijk: want.
189. *Vóór wezen* is *mochte* rood doorgestreept, met stipjes er onder.
213. Achter *soe* is een *g* rood en zwart doorgestreept.
220. In hs. staat dit subst. op den boven regel van de kolom met versierde grote letter.
224. Hoofdletter met rood, evenals 251.
244. Aldus in hs., bedoeld is waarschijnlijk *went* (= tot). Overigens worden *went* (tot) en *want* doorgaans duidelijk onderscheiden, vgl. II, 180.
260. *Vóór peter* zijn drie letters (waarschijnlijk *ped*) rood doorgestreept, met stipjes er onder.
299. Deze voorzetselbepaling kan zowel bij den vorigen zin behoren als bij den volgenden, hervat door *daer*. Het laatste lijkt ons het waarschijnlijkst. Triecht heeft hoofdletter met rood.
355. In hs. met rood aangestreepte hoofdletter, vgl. 60.
366. Achter *hoem* staat in hs. een zware stip: misschien heeft de afschrijver eerst *hoeme* willen zetten.
372. Deze regel staat tweemaal in hs.: als laatste regel van 62^v en eerste regel van 63^r; in het tweede geval staat: *schone*.
381. In hs. staat *Des*; de vergissing is duidelijk: onder invloed van de vorige verzen.
387. Aldus in hs. in tegenstelling met vs. 396.

408. In hs. ontbreken de letters *nt*; de letters *sto* zijn veel bleker dan het schrift over het geheel: waarschijnlijk werd de pen droog, wat aan den helen regel is te merken, en heeft de

- afschrijver vergeten de laatste letters toe te voegen. Vreemd dat dit later niet hersteld werd. Ook van *gebenedijt* in vs. 406 406 zijn de laatste drie letters zeer bleek.
445. In hs. staat busscop; waarschijnlijk verschrijving voor: *busdom*.
449. Deze regel moet, gezien het drievoudig rijm, wel bij vergissing ingevoegd zijn; blijkbaar is het een samenvoeging van vs. 448 en 450.
456. Aldus hs.
458. Tussen *Ghe* en *kondicht* is *vlochten* rood doorgestreept, met stipjes er onder.
480. In hs. is achter *Noe* een *n* zwart en rood weggestreept: de gissing van B. zal juist zijn, nl. dat de afschrijver bij vergissing (d)oen schreef; de *d* moest later als rode initiaal worden ingevuld. Toen dit laatste gebeurde, is de fout bemerkt en een *N* als initiaal ingevuld; wel is de slot-*n* toen weggestreept, maar de *O* is blijven staan. Lees: *nae*.
Op de *n* van *Agricolum* staan twee lichte streepjes, vgl. I, 20.
481. Vóór *eyn* staat *die* met drie stipjes er onder; blijkbaar is vergeten het woord weg te strepen.
489. Deze naam is in hs. met eigenaardige E als hoofdletter geschreven, afwijkend van de gebruikelijke capitale E. In het latijn (uitg. v. Kempeneers) staat: *eucherius*. De *t* is echter in het Servaes-hs. heel duidelijk.
495. Hoofdletter met rood.
505. Op de *u* tekenje als in 480. - De lezing 'hadde gheheel tot etc.' is onbegrijpelijk. B. stelde voor te lezen *helde* i.pl.v. hadde.
527. Hoofdletter zonder rood.
541. In hs. is *naecomen* niet als één woord geschreven; in vs. 487 echter staan de beide delen dichter aaneen.
542. Hoofdletter met rood, evenals 545.
544. *Johan* heeft een met rood aangegeven en vergrote beginletter, het woord staat echter op den boven-regel van de kolom, waar gewoonlijk enkele beginletters worden versierd; opvallend is dat *amant* niet een vergrote letter heeft, vgl. 60.
553. Op dezen regel volgt, doch rood doorgestreept: *Dat hij doen er* - B. zegt: 'Ik weet tot hiertoe niet waer hij die brok opgeraep had, noch wat daer op volgen moest.' Toch is dat heel eenvoudig: het is de eerste helft van vs. 560. Van een bekorting van den oorspronkelijken tekst door den afschrijver is hier dus geen sprake.
634. Na dezen regel volgt rood-doorgestreept: *Ende hem die eer wael*; een verwarring van 635 met 634.
647. Dit werkwoord *voer* zonder enige aanvulling lijkt hier wat vreemd. B. wilde *doen* in dit vers laten vervallen, en *over* als praep. lezen. De hoofdzin begint dan in 649, zonder inversie. Dit blijkt ons niet juist. Maar voor de hand liggend is de veronderstelling dat in plaats van *voer* te lezen is *was*: opmerkelijk is nl. dat vs. 647 begint als vs. 657; mogelijk heeft de afschrijver zijn tekst een eindje vooruitgelezen en is zo de vergissing ontstaan; ook in 650 is van *varen* sprake. Een andere oplossing, die de tekst ongerept laat, is echter dat *voer* hier gebruikt is in den zin van 'handelen, te werk gaan, zich gedragen' (Mnl. Wdb. VIII, 1257) en de wijze van gedrag omschreven in vs. 647: toen gedroeg een b, die W. heette, zich als iemand die het goede wilde doen, betoonde hij zich bereid etc.

685. De zin is onduidelijk: *ende* lijkt een vergissing. B. dacht aan *eerde*, wat hier geen zin heeft; of aan *ane*: dan zouden subject en datief object in vs. 687 hervat zijn (hij-hen). De onderstelling dat er oorspronkelijk *kende* gestaan heeft en de k door de

- initiaal van het capittel (W) overdekt is, is onverdedigbaar: *ende* begint zelf met hoofdletter.
695. Met de *t* achter *god* is geknoeid: waarschijnlijk heeft de afschrijver eerst foutief *gode* geschreven en de *e* toen in *t* veranderd; de spelling *godt* is in dezen tekst zeldzaam.
706. Hoewel *c* en *t* in hs. wel eens moeilijk te onderscheiden zijn, komt het ons voor dat hs. hier duidelijk *c* heeft; in tegenstelling met B. die *devotien* las.
713. B. opperde dat dit tweede *daer* misschien *dat* (ten) moest zijn. Nodig is dat niet; de zin is nevensgeschikt aan den vorigen, asyndetisch zoals zo vaak in dezen tekst: ze groeven zijn graf op, daar waar hij eerst begraven was geweest en waar S.M. hem reeds had weggenomen, waarvan zij niet op de hoogte waren. - In vs. 713 *en* = pron. pers. 'hem'.
738. Dit omschrijvende subject zou ook bij het volgende vers genomen kunnen worden.
752. De bepaling kan men ook bij den volgenden zin nemen.
762. B. leest *Sint*: het lijkt of de *e* achter *Sint* is doorgestreept, mogelijk schreef de copiïst eerst *sint* met een verticaal streepje door het horizontale haaltje van de *t*, zoals hij meermalen met een slot-*t* doet, en voegde hij daarop een -*e* toe door het verticale streepje heen, zodat het nu slechts lijkt of de *e* is weggestreept. De gewone vorm van dit woord is in dezen tekst: *sinte*.
774. Deze bijzin zou ook te combineren zijn met den volgenden hoofdzin.
780. Voor *macht* is *nacht* rood doorgestreept.
801. Vss. 800 en 801 moeten waarschijnlijk van plaats wisselen: dan behoeft vs. 801 niet meer als parenthesis beschouwd te worden en sluiten 800 en 802 direct aaneen.
809. Het hs. heeft *dien*, wat kennelijk een vergissing is.
810. In hs. ontbreekt dit woord, hoewel er volledig ruimte is.
815. Aldus hs., een ongewone spelling in dit hs.
829. In den regel is *houfdes* rood doorgestreept, met stipjes er onder; boven dat woord is *houts* geschreven. Dit was mogelijk doordat het de bovenste regel van de kolom is.
884. Aldus in hs. aaneengeschreven.
889. In hs.: *xpus* (met afkortingsteken er boven).
913. Dit vers is achter het vorige op den zelfden regel geschreven, maar begint met hoofdletter.
965. Zoals B. reeds heeft aangewezen, klopt de tekst van 963 niet met 965; lees in 963: *wijf*, in overeenstemming met den lat. tekst.
966. Het is niet geheel zeker, dat er *hovellecht* staat: de *o* is onder niet geheel gesloten; mogelijk is het een *e*; op het eerste gezicht geeft het bepaald dien indruk.
968. Voor de spelling *goits*, vgl. vs. 815.
969. Ook hier spreekt de lat. *vita* van vrouwen.
984. Aldus in hs. met grote letter; een hoofdletter is zeker vreemd. Mogelijk had de copiïst eerst een andere letter geschreven en heeft hij, om zijn vergissing te herstellen, er een grote *t* (geen werkelijke hoofdletter) door heen gezet: de vorm is nl. niet geheel die van een hoofdletter *t* op andere plaatsen.
987. *Deden* is pract. sg. 3 ps; vgl. Leviticus p. 121, 148, waar deze vorm niet is vermeld.

988. Aldus hs. *dae*, wat minder gewoon is in dit hs., vgl. echter vs. 1191/92.
- 1006 Hier is hs. onduidelijk: de tweede *o* kan *e* zijn.
1009. De eerste *e* is in hs. onduidelijk: waarschijnlijk heeft de copiist eerst een *o* geschreven en heeft hij door een haaltje onderaan er een *e* van trachten te maken.

1053. Hier begint B. een nieuw capittel, niet volgens hs.: om den inhoud zou het wel te verwachten zijn, maar het is in strijd met het rijm.
1058. Vóór *hij* is in hs. *had* met licht streepje doorgehaald.
1072. De interpunctie is hier wat moeilijk; eventueel is 1073 een bijzin bij 1072 en kan er een komma achter 1072 gelezen worden.
1078. Vóór *sijnre kant* staat *sijnen wegghen*, niet doorgestreept, wel met stipjes er onder.
1092. Tussen *dae* en *hesar* is een *s* rood en zwart doorgestreept.
1115. Sonen is hier de riviernaam: van den Rijn tot de Saône.
1233. Achter *deyll* in hs. een stip (punt?), vgl. I, 323.
1234. In hs. is jaren met een *j* geschreven, vrij groot zonder rood.
1238. Vóór *Dat* is *End* doorgehaald, met stipjes eronder.
1262. Vóór *den* is een *d* plus onherkenbare vocaal (?) rood doorgehaald, met twee stipjes er onder.
1270. Dit woord staat in den bovensten regel van de kolom en heeft daarom een versierde grote letter, die echter niet als hoofdletter is te beschouwen.
1306. Het hs. is hier onduidelijk: *scade* of *stade*? B. las het eerste S. het tweede. *Stade* geeft een betere lezing, maar de *t* heeft hier geen duidelijke stok boven het dwarshaaltje: de fijnere uithaal van de *s* valt er net over heen. *Stade* - gunstige gelegenheid. Als er *scade* staat moet de interpunctie veranderd worden: na 1305 een punt, en 1306 als voorzin van 1307 opvatten: Zij zetten leven en goed op het spel, zodat zij daarvan nadeel zouden kunnen ondervinden.
1320. Dit woord met een grote C in hs. zonder rood.
1326. Mogelijk moeten hier in hs. twee woorden gelezen worden.
1380. In hs. met hoofdletter met rood.
1407. Het handschrift heeft *lande*, wat kennelijk foutief is.
1408. Vóór *te* is in hs. *ta* doorgestreept.
1422. Grote C zonder rood, evenals 1426, 1437, 1443.
1426. In hs. begint *cromme* met grote C zonder rood.
1437. Dit woord begint in hs. met grote C zonder rood, vgl. vs. 1426.
1446. De initiaal van *die* is niet ingevuld; wel is er ruimte voor gelaten. Waarschijnlijk doordat het vers het laatste is van de kolom, is de plaats over het hoofd gezien.
1447. Niet geheel zeker is, of er staat *ghenoot* dan wel *ghenoet*: vermoedelijk het laatste; de *e* is echter onduidelijk.
1470. In hs. met grote C aan begin, zonder rood, vgl. vs. 1437.
1475. In hs. met hoofdletter zonder rood.
1488. In hs. met hoofdletter zonder rood.
1496. In hs. als vs. 1488.
1503. In hs. met hoofdletter met rood, vgl. 1496, 1488.
1516. In hs. als in vs. 1503.
1527. In hs. hoofdletter met rood.
1544. In hs. met grote C zonder rood, vgl. vs. 1426, 1437, 1470.
1547. Als in 1544.
1549. Als in 1544, vgl. echter vs. 1555, 1563. Daarentegen weer grote C in 1569.
1573. Achter dit woord staat 'mennich' met een lichte streep door de voet der letters.
1605. Tussen *gaven* en *sij* is een onherkenbare letter weggestreept.
1615. Met grote C zonder rood.

1626 Als in 1615.

1636 Zo wel in hs., niet *suder* zoals B las: hoewel de tweede poot van de *n* iets korter is dan de eerste, staat hier geen *r*; zulke *n*'s komen in dit hs. telkens voor.

1640 Tussen *dat* en *eeren* staat *eerde* met drie stipjes er onder maar niet doorgehaald.

162. Vóór *richtede* is *stichtede* rood doorgehaald, met stipjes er onder.
163. Aldus in hs.: *drie* voluit geschreven, tussen punten.
165. Tussen *Dat* en *scheiden* is *was* rood doorgehaald, met stipjes er onder.
166. Een andere mogelijkheid is, zoals B. leest: achter 1652 een punt, zodat *te Golse* aanloop is van den volgenden zin; de zin verloopt dan in anakolouth.
167. Het is niet helemaal duidelijk of hier aan het slot een *k* of een *h* moet gelezen worden: B. een *h*, S. een *k*; de laatste zegt: ‘aan de slot-*h* die er eerst stond, werd een trekje toegevoegd om er een *k* van te maken’. Het omgekeerde is echter waarschijnlijker: de copiist schreef naar gewoonte een *k* maar toen hij zag dat het rijm - lijch vorderde, haalde hij het bovenkrulletje van de *k* naar beneden door om er een *h* van te maken.
170. De geleding van dezen samengestelden zin is enigszins vreemd. Men zou vs. 1706 aan de vorige zinnen kunnen nevenschikken, maar beter lijkt het toch, hier een nieuwen zin te beginnen; *sij* in 1706 is als object te beschouwen, maar een korte en proleptische constructie: toen een ieder, die zijn kind kwijt was, dat bemerkte, zochten degenen van wie die kinderen geboortig waren (en) degenen die met hun vrienden begaan waren, langen tijd..... De twee moeilijkheden blijven het object *sij* in vs. 1706 en de asyndeton van vs. 1708.
171. In hs. is na *diese* een *m* rood doorgehaald: waarom is onbegrijpelijk, het volgende woord begint ook met *m*.
177. B. stelde voor *dijns* in *sijns* te veranderen.
176. De tweede *o* is onduidelijk; een duidelijke *e* is het evenmin; B. las *oo*, S. *oe*, vgl. vs. 1447.
170. B. begint hier nieuw capittel, vgl. vs. 1053.
Ghysebrecht heeft hoofdletter met rood, evenals 1967, 1983.
174. Zo in hs.
175. Met een hoofdletter met rood; voor *coninck* vgl. vs. en 1774.
177. Heel doorzichtig is de tekst hier niet: de bep. van vs. 1770 ‘te triecht etc.’ hoort bij vs. 1771 en wordt hervat door *daer*; *sijnre* slaat dan op Coninck Otten, die in vs. 1769 *keyser* wordt genoemd (lat. *imperator*); vreemd is weer *wolde* in vs. 1771. De bedoeling is: hij verzocht zijn schoonvader of hij zich in diens hoofdstad (?) Triecht, mocht vestigen omdat hij daar graag in de buurt van Servaes' graf wilde wonen. Eigenaardig is ook de objectloze constructie in vs. 1775. De latijnse tekst kan in zekeren zin verhelderend werken, in zoverre hij laat zien dat Veldeke waarschijnlijk de daar doorzichtige mededeling verhaspeld heeft: *Giselbertus, dux lotharie, Ottonis majoris gener, trajectum a socero imperatore peciit et accepit, locique habitacionem diligens servatiane spacium memorie regiumque palacium cingere muro constituit.*
179. Aldus in hs.
175. V. wil zeggen, dat de hertog in het visioen Servatius herkende, omdat hij leek op het gouden beeld dat van hem gemaakt was.
180. In hs. *mv*.
180. Aldus hs.
181. Ter verduidelijking moge hier de latijnse tekst volgen: *At beatus servatius in una nocium apparens illi, cur fundamentium aliud posuerit, preterquam quod a se positum fuisset, inquisivit. Quem agnoscens dux ex ymagine ipsius per aurum expressa in sanctuario respondit: ‘Aliud esse positum, domine, neque novi neque*

vidi.' Cui sanctus: 'Quod dextera', inquit, 'altissimi fundavit nisi peccatis
eradicantibus (eradi-

- care = met wortel en tak uitroeien) dirui non poterit sed stabile ac solidum permanebit in eternum.' Hiis blande dictis jussit desistere ceptis, nimirum ut comprobaret dominus se ipsum esse murum loci illius ad similitudinem urbis (cujus lux dominus et cujus lucerna est agnus).
- 1832 Achter *hon* zijn twee letters onherkenbaar doorgestreept, met twee puntjes er onder.
- 1852 Het hs. heeft *jn*.
- 1875 Vóór *men* is het begin van de letter *h* (waarschijnlijk van *haer*) doorgestreept.
- 1915 In hs.: sy; bedoeld is waarschijnlijk: *vraechde hij*.
- 1923 In hs. hoofdletter met rood.
- 1938 In hs. staat *is*.
- 1941 Vóór voeten staat *hoe* met drie stipjes er onder, niet doorgehaald; mogelijk had de copiist als beginletter een V-teken met bovenlus bedoeld, zoals hij ook elders wel schrijft, en zoals ook door verdubbeling de *w* geschreven wordt (zie blz. 17), maar was deze letter niet duidelijk genoeg uitgevallen zodat het te veel op een *b* geleek; mogelijk vergiste hij zich met den volgenden regel.
- 1944 De *a* is in hs. onduidelijk; doordat de letter onder niet gesloten is, lijkt er een *n* te staan.
- 1954 Mogelijk staat er *groet*: de *e* is klein en vrijwel rond als een *o*.
- 1963 Niet geheel zeker of hs. één woord heeft.
- 1981 Aldus in hs. zonder afkortingsteken.
- 2040 Hoogstwaarschijnlijk is in dezen zin een werkwoord uitgevallen: doen hoem steven vanden ghycht. - Latijn: infelix nocte illa paralis depascitur pedum.
- 2069 De -*r* is in hs. onduidelijk; lijkt op *v*.
- 2078 Blijkens hs. L. zijn hier twee regels uitgevallen, waarvan L. de eerste geheel, de tweede slechts ten dele heeft overgeleverd.
- 2083 Voor de J zonder rood; vgl. 60.
- 2094 Hoofdletter met rood.
- 2109 Vóór *Servatius* is *Servaes* met rood doorgestreept.
- 2160 In hs.: *nv*.
- 2161 In hs. met grote C, vgl. vs. 1320, 1426 etc. in tegenstelling bv. met vs. 2133.
- 2169 In hs. vóór *servaes* rood doorgestreept *Servaes* met stipjes er onder. Het enige verschil, afgezien van verschillend lettertype voor de *r* is dat het doorgestreepte woord met een hoofdletter begint. Dit kan niet als reden voor de doorstreping gelden, omdat deze naam doorgaans met hoofdletter geschreven staat. Een enkele maal dat *Servaes* met kleine letter begint is bv. II vs. 2933, maar dat zijn gevallen die blijkbaar tegen de gewoonte ingaan; vgl. in hetzelfde verband, vs. 2922, 2914, 2950. Heeft de copiist gedachteloos tweemaal de naam geschreven? Waarom liet hij dan het eerste woord met hoofdletter weghalen? Misschien is het geval door vergelijking met vs. 2109 op te lossen: de copiist schreef *Servaes*, meende aanvankelijk dat het *Servatius* moest zijn; plaatste er daarom stipjes onder, merkte later dat vanwege het rijm toch *Servaes* moest zijn; het woord werd opnieuw bijgeschreven, maar per abuis met kleine letter. Waarschijnlijk is de corrector niet dezelfde als de copiist. Of zit er nog een fout in het doorgestreepte woord, die niet meer zichtbaar is?
- 2177 Misschien in hs. als twee woorden.
- 2186 *Doen* is imperatief; Leviticus p. 148.

2213. De *a* is onder niet gesloten in hs., vgl. vs. 1944.
2223. In hs. met grote C zonder rood.
2230. De subst. *keyser* en *heydryck* hebben verlengde en versierde

- beginletters op den bovenregel van de kolom, die niet als hoofdletters te beschouwen zijn.
- 2240 Als 2223.
- 2248 De tweede *r* was vergeten en is boven den regel tussen *u* en *m* geschreven.
- 2250 Vóór *selden* is *sent* doorgestreept met een dunne lijn aan de voet van de letters. In hs. staat *ymant* geschreven zo als hier is afgedrukt.
- 2256 B. combinert vs. 2256 met 2257, terwijl hij een punt plaatst achter 2255. Wij achten die lezing weinig waarschijnlijk.
- 2264 B. stelde voor te lezen: *wat*
- 2293 Vóór *gheven* is *gaven* rood doorgehaald, met puntjes er onder.
- 2314 In hs. misschien als twee woorden.
- 2324 In hs. misschien los van elkaar.
- 2331 In hs. staan vs. 2331 en 2332 in omgekeerde volgorde, maar aan den kant is door de letter *b* en *a* aangegeven dat de volgorde omgewisseld moet worden. Nu sluit ook naar den zin vs. 2332 beter aan bij 2333.
- 2333 Aldus in hs. met *v*.
- 2361 De *u* is in dit woord in hs. als *v* geschreven.
- 2381 De interpunctie kan ook anders zijn: vs. 2379 als bijzin bij 2378, en dan 2380 vlg. als nieuwe zin.
- 2394 Vermoedelijk is uit dezen regel iets weggevallen: doen *waert ich* alre eerst ghewaer. Wat de interpunctie betreft: in afwijking van B. beschouw ik vs. 2391/93 als bijzin vóór den hz. in vs. 2394. B. nam vs. 2390/93 als één geheel en begon vs. 2394 als nieuwe zin. Hoewel niet persé onmogelijk, acht ik dit toch minder aannemelijk. Vs. 2390 is met terugwijzend *des* een volledige reactie op de vorige verzen. De bijzin met *doen* gaat gewoonlijk aan den hz. vooraf.
- 2406 De laatste poot van de slot-*n* is zo kort, dat de letter op een *r* gaat lijken.
- 2415 De *I* is door een *E* heengeschreven.
- 2418 *Die rouck ende die stanck* worden als subject hervat door *het*, m.a.w.: het zou te lang duren om te beschrijven hoe vreselijk de rook en stank daar waren.
- 2439 De bedoeling van dezen zin is niet duidelijk. Toch lijkt ons de lezing van B. onjuist: deze plaatst een punt achter 2438 en vat 2439/40 op als één zin - *Ghenade was mich diere* betekent: genade was voor mij niet te verkrijgen.
- 2458 Aldus in hs. zonder afkortingsteken, vgl. I, 30.
- 2494 De interpunctie is hier lastig. Wij beschouwen vs. 2489/93 als één opsommenden voorzin van den hz. in 2494, waar het voorafgaande is samengegrepen door *dat...all*. Men zou echter bij dien voorzin ook nog vs. 2487/88 kunnen nemen. Maar zowel op grond van de toevoegende bijwoorden *mede* en *ouch* als om de logische aaneensluiting (niet slechts de werken zelf zijn zonde, maar ook de wil, de gesproken woorden, ook zelfs de gedachten en alle andere ijdele dingen) lijkt ons de hier gegeven scheiding het best verantwoord. Een andere mogelijkheid geeft de lezing van B., die achter vs. 2490 een punt zet, zodat 2489/90 als afsluiting van den zin die in vs. 2481 begint, moet beschouwd worden. Ook dat echter komt ons minder aannemelijk voor, vooral op grond van den zin in vs. 2486, waardoor de schrijver zich reeds uit de oorspronkelijke zinsstructuur heeft losgewerkt.
- 2499 Ook hier verschilt onze interpunctie van die van B., die vs. 2496 en 2497 scheidt door een punt en dus 2497 als aanloop van 2498/99 beschouwt. Opvallend is

dan het ontbreken der inversie, maar vooral: door onze interpunctie ontstaat een nauwere aansluiting tussen vs. 2495/97 en vs. 2498/99: de straf

- voor de tevoren opgesomde zonden, berustend op een rechtvaardig oordeel, is juist dat hem de vrede Gods ontzegd werd.
- 2513 B. plaatst achter 2513 een dubbele punt en leest de volgende twee verzen als één zin.
- 2514 Op de *u* van *Seruaes* staat een umlautachtig teken, vgl. I, 771.
- 2532 Aldus in hs.
- 2534 Vóór *mich* is het begin van een *v* weggestreept.
- 2554 Wij sluiten vs. 2551 met een punt, in tegenstelling met B. die den zin liet doorlopen tot en met vs. 2552: hierdoor ontnemt B. ten dele de kracht aan de plechtige verzekering. Beter lijkt het ons vs. 2552 als voorzin van vs. 2553 te beschouwen.
- 2557 B. sluit vs. 2556 met puntkomma en leest van vs. 2557 tot en met 2560 als één constructie. De beperkende zin past echter beter bij het voornemen een lange bedevaart te ondernemen; bovendien hangt de bep. van vs. 2558 bij B. vrijwel in de lucht; ook zou dan de hz. weer geen inversie vertonen. (vgl. vs. 2497).
- 2595 Het best is de constructie hier als anakolouth op te vatten. Door de lange tussen-mededeling verliest Veldeke den oorspronkelijken opzet uit het oog; hij hervat den zin in vs. 2611.
- 2604 Op de *u* staat een *u*-achtig teken, vgl. I, 164.
- 2616 Vermoedelijk is hier het Vf. uitgevallen; lees: den gheist *hadde* haer...
- 2620 Aldus hs., waarschijnlijk te lezen: *hielden*, waarbij ‘dander alle ghemeyne’ subject is (sy = object).
- 2633 Op de *u* een *u*-achtig teken, vgl. vs. I, 164. etc.
- 2641 B. las *oe*, S. *oo*: de tweede *o* is onduidelijk, vgl. vs. 1756.
- 2654 S. wil hier *voel* lezen, B. las *wel*. In hs. staat o.i. *wel*: de *w* heeft in dit hs. verschillende typen, maar het tweede deel van de *w* kan moeilijk voor een *o*, zoals hij doorgaans door den copist geschreven wordt, worden aangezien. Bovendien komt in dit hs. *wel* *voele* voor als adv. v. graad maar nergens met zekerheid *voel*; vgl. vs. I 328, 2356.
- 2658 Waarschijnlijk aldus in hs., en niet *dorste* zoals B. las: het dwarsstreepje van de *f* valt echter in het verlengde van het dwarsstreepje van de *t*, maar gewoonlijk heeft de *t* in dit hs. alleen een horizontaal streepje naar rechts, niet naar links.
- 2662 Men zou dit vs. ook met den voorgaanden zin kunnen verbinden.
- 2667 Deze bep. kan men ook met het volgende vs. combineren.
- 2669 Ook hier is de beslissing over de geleding v.d. zin moeilijk. De zin met *want* kan men zowel bij den vorigen als bij den volgenden zin trekken; men kan hem ook als parenthesis beschouwen.
- 2672 Hoofdletter met rood, evenals 2677, zonder rood in 2687, evenals Elter, en in 2694 Ode, met rood in 2832.
- 2695 Deze regel heeft B. over het hoofd gezien; daardoor verschilt onze telling in het vervolg één cijfer met die van B.'s uitgave.
- 2711 Het is onzeker of in het hs. hier één woord geschreven staat. S. wil twee woorden lezen, B. één.
- 2766 In hs. staat *ghebiede*, wat kennelijk een vergissing is.
- 2778 Het hs. begint dit vers met een grote hoofdletter als en nieuw capittel. Dit moet wel een vergissing zijn: de zin is niet anders in te delen.
- 2780 In hs. *xpus* (met afkortingsteken).

- 2792 Wanneer men vs. 2792 als herhalend subject van vs. 2790 (hij) beschouwt, dan moet niet achter 2791, maar achter 2792 een puntkomma of punt gezet worden.
- 2796 Deze naam is in hs. rood onderstreept.
- 2805 Aldus hs. met v, zeldzaam.

- ~~281~~. Achter *hij is heeft* zwart doorgestreept.
- ~~289~~. Men kan de woorden van vs. 2869 ook bij de directe rede nemen, als B. doet.
- ~~289~~. Andere mogelijkheid v. interpunctie: achter 2889 een punt, en de twee volgende verzen als één geheel lezen, zoals B. doet.
- ~~296~~. B. zet een puntkomma achter 2924 en een punt achter 2925. De woorden ‘doer ghenade ende doer mynne’ betreft hij dus op het verzoek van de gravin. Dit lijkt ons onjuist: de bepaling past beter bij vs. 2925: uit liefde tot Servaes schreef Veldeke dit gedicht, hem ter ere. In tweede instantie volgt dan, dat ook de Gravin hem er om verzocht, waardoor hij er nog te meer lust toe kreeg.
- ~~295~~. Hoofdletter C met rood.
- ~~294~~. Vóór gheven is *eynde* rood doorgestreept.

Woordenlijst

ACHTER LANDE: I, 1084; II, 643, 1264, 1613: door het land heen, overal in het land.

ACHTER HUYDE: II, 2780: na vandaag.

AENGAEN: I, 1528: doe die vasten aenghinghen = beginnen.

AER: I, 1903: arend.

AERT: II, 1505: beploegde of bebouwde grond, land, landstreek.

AL: I, 1097: adj. heel (over *alle* gallia); *mit allen*: II, 2332: geheel, volkomen, alleszins; *dat allet*: de oude neutrale vorm: alles, I, 92, 154; *all dae*: II, 2356: eig. lokaal: aldaar, alwaar, gaat over tot: toen.

ALDE: I, 2958; II, 56, 2406: verbogen vorm van alt = oud.

ALDER: II, 1756, plur.: ouders.

ALDER: I, 473 sg.: leeftijd, ouderdom.

ALS: II, 2628, 2630, 2937: zoals.

AMBACHT: I, 745: kerkelijk ambt; II, 744, 1889: officie, kerkdienst.

AMBT: I, 1562: kerkdienst, officie.

ANDERSWAE: I, 1078: elders.

ANE: II, 179: dat was ane haren danck = tegen hun wil, zin.

ANSCHIJN: I, 258; II, 439: duidelijk voor ieder, blijkbaar.

ANSCHIJN: II, 1701: uitdrukking van hun gelaat, of: aanblik.

ANXT: I, 2225: een moeilijke plaats; B. vermoedde dat er gestaan heeft: in anxte ende in vreysen. Die verandering is onnodig: de praep. *te* komt meermalen bij deze subst. voor; de beide substantiva hoeven niet volledig synoniem te zijn: in de benauwenis van zijn (hun?) ellende, levensgevaar (van = veroorzaakt door).

ARBEYD: I, 1187: moeite, inspanning.

ARCKE: I, 1607: enigszins vreemd is hier dit woord, dat eig. betekent: gewelf, soms ook 'kist'. Misschien is bedoeld: sarcke, vgl. II, 729: dat 'stenen lijkist' betekent of 'graftombe'.

ARNEN: I, 1727; II, 1928: boeten voor; I, 1732, 2692; II, 2651 verdienen, zich op de hals halen.

(die) ASSCHEN ONTFAEN: I, 1527: op Aschdag (vóór de grote vasten) op het voorhoofd het teken des kruises ontvangen met wijwater en asch; *die asschen* is in deze uitdr. van oudsher plur. (cineres).

BAER: II, 2393: bloot, naakt.

BALDE: I, 2957; II, 1247: spoedig, haastig - also balde als, I, 1067: zodra.

BALT: I, 2000: kloek (geestelijk, in geloof); boud, stoutmoedig: II, 181; met gen. obj.: I, 2737: vast overtuigd.

BARE: II, 2352: sy lachtenen in baren (zonder lidw.): ze legden hem op een baar.

BECORINGHE: I, 44: verzoeking.

BEDE: II, 2685; praet. van bidden.

BEDECHTELIJCK: met overleg, opzettelijk.

BEDEMET: II, 296: duister (deelw. van bedemen = donker worden).

BEDIEDEN: II, 2420: duidelijk maken, verklaren, vertellen.

BEDORVEN: I, 14: nodig hebben.

BEDUDE: I, 52: betekenis.

BEDUDEN: I, 1319: onrechte beduden = onrechtvaardig, leugenachtig spreken (de infin. hangt af van: hi soude. B. vatte het op als subst. parallel met orconde, en veranderde in: (mit) onrechten bedude.

Deze plaatsen (I, 52, 1319) worden in Mnl. Wdb. niet vermeld.

BEGAEN: met obj. werck: II, 538: volbrengen, doen; met obj. clusen ende capellen: I, 1544: bezoeken; met obj. ambt: I, 1562: vieren, houden v.e. kerkelijke plechtigheid, dienst, ook II, 2255, en I, 754 met dag (waarop hij de mis bediende) als obj.

BEGONDEN: praet. v. beginnen: in

II, 279, met gen. obj.; zonder obj. in II, 1325 (= waar armen en rijken op luisterrijke wijze het feest gingen, begonnen) te vieren. (De verandering v. B. in begonnen, is onnodig); als hulpww. met te + infin. in 1806: sij begonden heme te vragen (hulpww. v. aspect: inchoatief).

BEHALDEN: I, 25: behouden.

BEHEYTEN: I, 1952, part. v. beheyten (beheten) = van tevoren zeggen, beloven.

BEHIETEN: I, 2576, praet. v. *bebe*-ten (zelfde ww. als hierboven): toezeggen, beloven.

BEKANDE(N): praet v. bekennen: I, 69 die tot dat inzicht gekomen zijn; I, 261: met God als obj.: God hebben leren kennen, omgang met hem hebben; reflexief in II, 1045: tot inkeer komen, berouw krijgen.

BEKEERDE: plur. v.h. gesubst. deelw. *bekeert* van bekeren, in de betekenis van kloosterling: I, 632, 1122; II, 231.

BEKENDE: praet. v. bekennen in I, 548: bemerken, verstaan, begrijpen (vgl. *bekande*).

BEQUAME: I, 249: aangenaam, welgevallig.

BERADEN: I, 553, 1452; II, 2542: helpen, bijstaan, genadig zijn; I, 1423: syne saken beraden: bezorgen, in orde brengen; II, 1525, 2078: geven, verschaffen, schenken.

BERADEN: part. als praed. nomen met *sijn* verbonden en met bijw. *also*: II, 1046: van (zodanige) gezindheid zijn (dat); II, 184: gezind, genegen zijn om iets te doen; II, 9 zonder *sijn*, attributief: er op uit om...

BEREYDE: I, 442; II, 1527 met een pers. als object: van het nodige voorzien, verzorgen.

BERICHTEN: I, 15, 905, 1006; II, 469, 1776: richting geven, besturen; I, 3084; II, 1657: in orde, in het reine brengen, voor elkaar brengen. In I, 1048 met object 'sijn leven' is ongewoon; misschien moeten we lezen: berichtet nl. het bisdom; dan lijkt echter 1049 vrij overbodig.

BERIET: praet. v. beraden, zie daar.

BERNEN: II, 2439: branden.

BEROUWEN: part v. berouwen, verbonden met *sijn*, onpers. met datief obj. v.d. persoon: het es hon berouwen = ze hebben er berouw van, I, 2518.

BESCHEYN: praet. v. beschinen - intrans; blijken, duidelijk zijn: I, 825, 1453; II, 1562.

BESANDE: praet. v. besanden: II, 1094: iem. door boden uitnodigen, om hem zenden.

BESATTEN: praet. v. besetten: II, 12: belegeren.

BESEECH: imper. v. besien: kijken, opmerken, II, 2192.

BESTADEN: eig. een plaats geven: II, 2971: brengen; II, 2956 (bestaden toe der eerden): begraven; ook II, 401.

BESTAEN: I, 1703: te maken hebben met.

BESTAET: part. v. *bestaden*: II, 401, zie daar.

BESWEEREN: I, 1726 (= beswaren): straffen.

BETAM: praet. v. *betemen*, II, 950, 2615: betamen, passen.

BETEME: I, 181: met zijn waardigheid over een komen, toekomen.

BEVOLEN: part. van bevelen, II, 790: gheleyt hadde ende bevolen: gelast had (hem daar) te leggen; of: bevolen als werkelijke coördinatie met weglating van *te sine* (Mnl. Wdb. I, 1181).

BEVOREN: I, 285, 3234: te voren, voorheen; II, 1122.

BEVREDEN: I, 1667, 1675: eig. tot vrede brengen, vrede verschaffen: beschermen, beschutten. In II, 525 als synoniem v. wijden en vrijen: afzonderen tot de heilige dienst.

BEVRORET: I, 3027, een eigenaardig praesens: bevroren. Mnl. Wdb. beschouwt het als causatief; alleen deze plaats.

BIS: II, 1060: tot (aan).

BIJSPEL: I, 2752, te bijspele: bewijs, kenteken, slaande op een concreet voorwerp (de sleutel) - synoniem van *gemerke* (zie daar). Deze gebruikswijze niet in Mnl. Wdb.

BODE: bode syn + gen. obj. II, 275: eig. gezant, vandaar iem. die een zaak bij een machtig persoon, hier God, behartigt, bepleit, ook in II, 267 (zonder gen. obj.) en I, 2523.

BRAMAENT: II, 946, 1474: Juni; elders: braecmaent, mhd. brachmonat (zie Mnl. Wdb. I, 1412).

BROUWEN: praet. v. bruwen (mhd. briuwen), brouwen; I, 2517: beramen, op touw zetten (vgl. onheil brouwen).

- BUETEN: eig. verbeteren, herstellen; I, 772 met object commer: stillen, verzachten.
- BUWEN: I, 1023; II, 1775: bouwen.
- BYLLICH: II, 1241: terecht, met recht.
- CALDE: II, 2437: koude.
- CHIERSAM: I, 1629; II, 1886: sierlijk, kostbaar, prachtig.
- CLAERE: I, 1832: comper.: helderder.
- CLEMMEN(DE): II, 1715: vastklemmen, kleven.
- CRANCK: I, 474: zwak (van ouderdom).
- CRAYT: II, 782: gekraai, het kraaien van de haan, de hele uitdr. omtrent des eersten hanen crayt = heel vroeg in de morgen.
- CRENCKEN: II, 221, intrans.: verzwakken, achteruitgaan of trans. (pass.) verzwakken, benadelen.
- CUME: I, 2834: nauwelijks.
- CUSTENAER: I, 3240: de bewaker, beschermer van kerk en reliquieën.
- CYBORYE: II, 660: ciborium, met deksel gesloten kelk waarin de hostie wordt bewaard.
- CYNAMOMIJM: II, 930: kaneel.
- DANNE: I, 603: daarvandaan = weg; ook 1506; II, 1649, 1863, enz.; relatief: van danne, I, 1556: waarvandaan.
- DAT: heeft meermalen de functie van tegenwoordig samengestelde voegwoorden: omdat, I, 2311; opdat I, 1819, 2302; II, 695; zoodat I, 86, 891, 1328, 2408 (of opdat?), II, 497, 579, 867, 1244, 1588, 1788; enz.
- DECHTEN: conj. praet. van denken, I, 1088: dachten.
- DECKE: I, 349, enz. = dicke: dikwijls.
- DENEN: I, 767, enz. = datief plur. v. pron. dem. = voor dezen, voor hen.
- DERFF: I, 413, 588, enz. praes. 3 ps. sg. v. derven of dorven: behoeven, zich in de noodzakelijkheid bevinden om iets te doen.
- DERRE: I, 792, gen. plur. v. pron. dem, afhingende van vele en antecedent v.d. bijzin: die daar gebonden waren enz.; *vele* is hier nog gebruikt als sg., dus: vele(n) dergenen, die... = vele mensen die door den bozen geest bevangen waren.
- DERSCHEN: II, 120: dorschen, hier fig. voor doden.
- DES: I, 1571, enz. is met nadruk pron. dem.: op dién dag; ook zelfstandig bv. I, 239 = des sone was S.S. = diens zoon...; als pron. relat. bv. in II, 1677: wiens. - causaal: omdat in I, 2964; daarom bv. II, 1005.
- DEYL: eyns deyls, II, 2022, 2674: ten dele, gedeeltelijk.
- DIENSTACHT: II, 1005, 2001, 2059, 2553: onderdanig, dienstbaar.
- DIERE: II, 310: kostbaar, schoon, heerlijk; II, 2440: genade was voor mij niet te verkrijgen.
- DIET: II, 23, 1526, 1883, 2841, e.a.: volk.
- DOCHTE: praet. v. dogen, I, 551: tot voordeel strekken, van nut zijn (+ datief obj.).
- DOEMELS DACH: I, 2725, II, 2407, 2725, enz. oordeelsdag.
- DOEN: I, 2832, een bede doen: een verzoek toestaan.
- DOEN: als conj. sg. in I, 87, 176.
- DOER: met pers. bv. I, 1500: doer uch = ter wille van u, vgl. ook I, 2257 met abstracte subst.: doer die Gods mynne/ende doer hoers self salicheit; 2402-3:

waar zowel de *causale* als de *finale* betekenis duidelijk wordt. De finale bet. in de verb.: *doer goet*: met goede bedoelingen, I, 372, 395, 1050; *doer goetdoen*, I, 3152; vgl. ook 1052(?) I, 1187-88, eenz. In II, 827: *die eerde hy doer die schout./want des heilighen houts daer in was* = noodzakelijkerwijze (om die reden) omdat...

DOER: II, 2504: deur.

DOERSTE: I, 3103: zie dorste.

DOEVE: I, 3196: synoniem van rasende, waanzinnig.

DOLEN: I, 2501; II, 242: dulden, verdragen, lijden; in I, 495 met God als object: gedogen; in I, 2909: van de mensch t.o.v. Gods gebod: zich er aan onderwerpen.

DOLING: II, 410: afl. v. dolen in bet. dwalen = in onzekere toestand; of v. dolen 'lijden'?

DOOTLIKEN: II, 1698: dootliken levende: ze bleven wel levend, maar naar het uiterlijk te zien waren ze dood.

DORFSTE: praes. 2 ps. sg. van *dorven*: II, 2189: behoeven.

DORST(E): praet. v. dorven (behoeven), 1 ps. II, 2480; 3 ps. II, 1875, 2033.

DOUCH: I, 71: 3 ps, sg. (praet. -

praes) v. dogen: goed, nuttig zijn.
 DOUCHDE: I, 165, praet. v. dogen: verduren, doorstaan.
 DOUFDE: I, 231: doopte.
 DROEGHENAER: I, 1229, 1812: bedrieger, valsaris.
 IN DROEME SIJN: II, 1895, onpers. met dat. v. pers.: dromen.
 DRUYT: I, 170, 2777; II, 594, enz.: die gods druyt: vriend.
 DUJR: I, 1629: kostbaar.
 DWANCK: I, 473: praet. v. dwingen: zware druk op iem. uitoefenen, beheersen, belemmeren.
 DYENSTMAN: II, 367: schatplichtige, horige.
 DYET: II, 1009 = diet: volk.
 DYNGHEN: I, 1552: dingen, pleiten.
 DYNGHER: I, 1602: pleiter, voorspraak.
 ECHT: II, 2163: wederom.
 EDT: II, 215, 308: het.
 EE: II, 2163: te voren.
 EER: II, 743: eerder, eerst, tevoren.
 EERACHT: II, 1445: eervol (alleen deze plaats in Mnl. Wdb.)
 EERE: I, 3069, conj. v. eeren (eren): ploegen.
 EERNSTACHT: I, 746: ernstig.
 EGHEYN(EN): I, 494: geen (nl. bisschop).
 ELTER: II, 2687: altaar.
 ELTERHUYS: I, 1672: capel.
 ELTER STEYN: I, 1454: de gewijde steen in het midden van het altaar.
 EN: I, 601: pron. pers.: hem. Overigens meestal enclitisch achter een werkwoordsvorm, bv. I, 658: ghetrooten = ghetrootste + en; vgl. 664, enz.
 -ER: I, 734, 784, 1450, enz.: enclit. pron.: hij.
 ERBAT: praet. v. erbidden: II, 1848 + gen. obj.: iets afbidden, door verzoeken gedaan krijgen.
 ERBOLGEN: I, 1356: verbolgen.
 ERGAEN: I, 2707: vergaen (hoe het met het lichaam moge gaan).
 ERGANGHEN: I, 623; II, 2179: part. v. ergaen: gebeuren; II, 622: vergaan.
 ERGHEREN: II, 2011 eig. slechter maken: schade doen, bederven (*dat* in dit vs. is 'hetgeen').
 ERGHERENDE: I, 2724: part. praes. v. ergheren: erger worden, slechter worden.
 - Verbonden met *sijn* als omschrijving van duratief aspect.
 ERGHEVEN: II, 2577: overgegeven, als substantief: die heilighe gods ergheven, I, 423, 2452: de overgegevene aan god, gehoorzame dienaar.
 ERGHINCK: praet v. ergaen: gebeuren.
 ERHAVEN: I, 1409 part. pf. van erheven of erheffen = verheffen. In II, 556, 713: van uit het oorspronkelijke graf opgraven en overbrengen in een hoger en waardiger rustplaats.
 ERLICHTEN: II, 2359, reflexief: zich oprichten.
 ERMEEREN: II, 340: vergroten.
 ERRE: I, 837, eig. van den rechten weg afgedwaald, op een dwaalspoor: in de war, hier fig.; ook I, 458: in verwarring vanwege gebrek aan leiding.

ERREN: I, 2536: op een dwaalspoor brengen, verleiden, doen dolen. In I, 2640: boos maken, ergeren; II, 2341; ergeren, hinderen, storen.
ERRERE: I, 1070: verdoolde (afl. v. erreren), speciaal van heidenen; alleen bekend uit deze tekst; ook 2010.
ERSCHEYN: praet. v. erscheinen, I, 428: verschijnen. In II, 2216, reflexief sich erscheinen: zich vertonen. In I, 265 met *laten*: duidelijk blijken.
ERSLAGHEN: part. pf. van erslaan, II, 2647: verslagen = in het verderf gestort.
ERVEERDE: praet. v. erveren, ervaren, II, 1913, reflexief: zich vervaren, zich bang maken, bang zijn. Vgl. vs. 1902: verveerden.
ERVOLGHEN: I, 1355, 1396: vervolgen.
ERVROUWET: II, 2562: verheugd.
ERWERFF: praet. v. erwerven, II, 659, 2682: verwierf, kreeg gedaan.
ERWERVEN: I, 104, 2435: verwerven.
ERWORVEN: II, 1604, plur. praet. v. erwerven: verwierven.
ESTRICH: I, 571: gebakken vloersteen; steenen vloer.
EVEN(E): eig. gelijk, gelijkmatig, in verbinding met *werken* en verzwaard door *voele*: I, 424, 737; II, 995, 2235: nauwkeurig, goed, juist.
EVER: I, 1729, 1776, 2777, 3144; II, 2237: wederom, andermaal.
EWARDE: I, 2099 - niet in het Mnl. Wdb.; volgens B samenstelling van *ewe* en *waerde(e)*, eig., wetbewaarder omschr. voor priester.

EWE: I, 205: ten ewen: tot in eeuwigheid; II in den ioedschen Ewen, I, 206: in de periode v.h. jodendom. In 1336 *ewe* in bet. v.: wet met overgang naar ‘geloof’.

EYGHEN: II, 1604, 1608, 1654: eigendom; II, 2577: te eyghen hadder sich ergheven: hij had zich overgegeven in horigheid, lijfeigenschap.

EYGHEN MAN: II, 2009: horige lijfeigene.

EYN: In de verbinding: *in eyn woerden, comen* + gen. obj. I, 953, II, 485, 1297: overeenkomen, tot een gemeenschappelijk besluit komen; ook wel *gedragen*: II, 1104: één lijn trekken. En met praep. *over* (eyn ghedragen) I, 1371.

EYNODE: I, 1031; II, 241: woestijn, eenzaamheid; eenzaam, onherbergzaam oord.

FEBRES: I, 2087: koorts.

GADEM(E): II, 2295: klein huisje bestaand in één vertrek; kamer.

GALT: praet. v. gelden I, 1747, II, 2318: vergelden, belonen, betalen.

(SINTE) GEERTRUDEN: II, 2672, 2677, 2687 enz. genitief sg. v. Geertrude.

GHEBAREN: zie onder *ghebeerde*.

GHEBEYNE: I, 3172: gebeente.

GHEBEER: II, 1702: wijze van doen (de betekenis: ‘geraas, getier die Mnd. Wdb. II, 951, hier opgeeft, is niet noodzakelijk aan te nemen).

GHEBEERDE: praet, v. *gheberen* (gebaren) II, 1914: zich gedragen, doen. Mnl Wdb.: razen, tieren, te keer gaan. Ook hier is de betekenis onzeker: zij wordt gesuggereerd door de er mee verbonden bijwoorden. Zo ook in II, 1040: die men *qualijck* sach *ghebaren*.

GHEBODEN: II, 640 vgl. onder *ontboet* (ontbieden).

GHEBOET: praet. v. *ghebieden*, II, 1625; gecoördineerd met bidden: opdragen of: die men daartoe had opgeroepen. In de vaste uitdr.: God die ons gheboet, I, 141, II, 881: gebood te leven = scheppen, in het aanzijn roepen.

GHEBORSTE: II, 653 (conj.) praet. v. gheborsten, ghebersten: ontbreken.

GHEBRINGHEN: I, 840: vander waerheit...: van de waarheid afbrengen.

GHEBUERE: I, 2961: medeburgers.

GHECLIMMEN: II, 213: klimmen, opklimmen (perfectief)

GHDENCKEN: II, 1464. Merkwaardige verbinding: infin. in praep. bep. als omschrijving v.e. bijzin: terwijl, omdat hij in stilte hem gedacht, voor hem zorgde.

GHDENCKENISSE(N): I, 132: mit der ghedenckenissen/der overster coninghinnen; de gen. hier subject: dank zij het feit dat Maria aan ons gedachtig is, zich ons lot aantrekt.

GHEDIENEN: I, 1353: behagen, aanstaan (de zin is dus: dengene aan wie hij (Eff.) behagen kan, zal ik...)

GHEDOEN: part. van doen: gedaan, I, 647, enz.

GHDOLEN: I, 1240: dulden; vgl. *dolen*.

GHDREVEN: I, 54, part. pf. v. driven: zich er mee bezig houden.

GHDROEGHEN: I, 1371: over eyn ghedraghen: overeenkomen, tot gemeenschappelijk besluit komen. Vgl. *eyn*.

GHDYNGHE: II, 2961, dat hij *in haer ghedynghe* moet *wesen* te gode: dat hij in hun gebede(n) moge gedacht worden, hun voorbede moge genieten. Een verandering v.d. oorspr. uitdr. vgl. Mnl. Wdb. II, 1063.

GHEEDOET: II, 2342: plotselinge dood, beroerte.

GHEERT: I, 3044, praes. sg. v. gheren: begeren.

GHEERVEN: I, 3108: met obj. v. pers. (hier *ziele*?) en praep. bep. *in*: doen delen in de erfenis, speciaal v.d. eeuwige zaligheid. Meestal is het subject God of Christus. Mogelijk is hier *sy* subject, mogelijk *ziele*; dan geerven *intrans*. In mnl. gewoonlijk erven; alleen hier geerven.

GHEGHERWE: I, 2954: ambtsgewaad, ornaat.

GHEGHERWET: I, 642, deelw. van gherwen: kleden, in ambtsgewaad steken.

GHEHAERTSCAERT: II, 964 deelw. v. haer(t)scaren: kwellen, pijnigen. In mnl. alleen bekend op deze plaats.

GHEHAET: I, 891. Minder gewone vorm dan *ghehat*; rijm doet oorspronkelijk *ghehat* vermoeden. Kan actieve of passieve bet. hebben: haat koesteren jegens, vijandig ge-

zind; of gevoel v. haat afkeer inboezemende.

GHEHEEL: II, 505. Een moeilijk te verklaren plaats: Sinte monulf hadde gheheel/tot gheisteliken werken. Een subst. *geheel* in de bet. 'lust, zin, neiging tot, enz.' is niet bekend. B. stelde voor te lezen: *helde* i. pl. v. hadde: geneigd tot.

GHEHEER: Als adj. praed.nom.: aanzienlijk, voornaam, heerlijk, beroemd, uitstekend, enz. I, 1674, II, 2820; adj. post. pos. of adverb. in I, 581, II 2081; gesubst, als appos. Serv. die gheheer: I, 581, 2017, 2165, enz.

GHEHEERSTE: Superl. v. gheheer (zie daar) I, 2361; II, 744.

GHEHENGHEN: II, 188: toestaan.

GHEHOCHTE: II, 520: gehucht.

GHELACH: II, 2254, praet v. gheliggen: plaats hebben, vallen op een bep. dag.

GHELACHT: II, 847: deelw. v. liggen: gelegd.

GHELEGHEN: II, 69, met datief v. pers.: wat zich aan hen voordeed, wat geschikt voor hen gelegen was.

GHELIJKE: I, 1111: die ghelijke doen = uiterlijk bewijs geven van een gemoedsstemming: hij toonde duidelijk dat het hem griefde (Vs. 1109); *met torentliken dinghen*: door handelingen waaruit zijn verontwaardiging sprak.

GHELLEN: II, 1871. Alleen bekend van deze plaats, betekenis onzeker, waarschijnlijk gelijk aan de omschrijvende zin in vs. 1873, dus: met gouddraad bestikken (Mnl. Wdb. II, 1267).

GHELEYSTEN: II, 201: zie leysten.

GHELOEFDE(N): praet. v. gheloven: I, 2158, 2564, 2580: beloven.

GHEMACK: I, 3109, dat ewighe ghemack: de hemelsche gelukzaligheid.

GHEMAETS: II, 1806, 2 ps. sg. praes v. ghematen: zich matigen zich v. iets onthouden.

GHEMERKE: I, 1741, als synoniem v. lycteiken: merkteken, kenteken. Ook 2752 als syn. v. bijspelen (zie daar).

GEMME(N): II, 1280: edelstenen, fig. v. nonnen; in I, 2320 van de ziel.

GHENANT: part. v. nannen, nennen, II, 75: noemen, heten.

GHENAS: praet. v. ghenesen, zie daar.

GHENE(E)REN: I, 804: behouden, redden, in het leven houden. Ook I, 636, 775, 790, 2545; II, 66, 2067, 2096, enz.; reflex. II, 155: zich in het leven houden door voedsel, in zijn levensonderhoud voorzien.

GHENEERDE(N): praet. v. ghene(e)ren, zie daar.

GHENESEN: I, 608: uit hun moeilijkheden geraken, de vorige slechte, ingezonken toestand te boven komen, 1192: gered worden, een gevaar te boven komen, zo dicht bij de oorspr. bet.: in het leven blijven, er ongedeerd, levend afkomen; vgl. o.a. I, 1716; II, 24, 228, 236, 2515.

GHENOEGBE(N): II, 1631: voldoende hoeveelheid, groot aantal. Alleen deze plaats in mnl.

GHENOET: praet. v. ghenyeten, met gen. obj. I, 135, 1476: ondervinden; met pers. als obj. in II, 2197, 2482, 2511, 2535, 2575: iem's hulp ondervinden, profiteren van; ook met abstr. obj.: voordeel hebben van: II, 2674. Met adv.: *qualyck genyeten*, II, 1850: waar ze onaangename gevolgen van ondervond.

GHENYETEN: zie onder ghenet, bv. II, 2074. In II, 177: zich er in schikken. In II, 1742 zonder object is ongewoon, misschien: er goef af (laten) komen.

GHEORDENDE: plur. v. gheordent. I, 632; II, 232: tot een kloosterorde behorende geestelijken.

GHEPLEGHEN: I, 2793 met obj. in gen.: gheynre maten: geen maat houden.

GHERAMEN: II, 29, 2160 met gen. obj.: tot stand brengen, gedaan krijgen.

GHERDER: I, 776: begeerde hij - zie *gheert*.

GHEROECHTE: praet. v. gheroeken met gen. obj. v.e. persoon, I, 570: zich aan iem. gelegen laten liggen, zorg dragen voor, zich bekommeren om; ook 2542. Met datief v. pers. en gen. obj.: toestaan in II, 2557. Reflexief in I, 2405: voor eigen zieleheil zorg dragen. Met abstr. obj. (pron. gen. + dat - zin): zich ergens toezetten, iets gaarne doen: I, 747, 1759, 3187. In II, 1749: iets goedvinden, met iets genoeg nemen.

GHEROEKEN: zie gheroeechte.

GHERUECHTE: zie gheroeechte.

- GHERUEKEN: zie gheroechte, I, 47 met gen. obj.
 GHERUYM: I, 1039: ruimte v. tijd, gelegenheid.
 GHESCAPEN: I, 2982: werd gemaakt, toeberaid, kwam in een toetoeestand.
 GHESELLE: II, 1925, 1963 voor: echtgenoot.
 GHESELLEN: II, 2723, mitten boesen ghesellen: de duivelen.
 GHESONDE: I, 3198: gezondheid.
 GHESPALDEN: I, 1485; gespleten; part. v. spalden (spouden).
 GHESTADEN: met gen. obj.: toestaan, met God als subj. I, 941; II, 142, 362.
 In I, 84 met ander subj.: die des den vleysche gestaet: die daarin het vlees terwille is. Opvallend is het gebruik in I, 1711: Des en sal dich nyet ghestaden onse Heer. Mogelijk slaat het op de bede van Serv., dan de gewone bet.: toestaan, vergunnen. Eigenaardig echter is de voorafgaande zin: Du en salt mit hon nyet sterven/Des en sal dich nyet ghestaden Onse Heer, maer hij wilt dich saden/Mitter hemelsche brode, dus: God zal niet toestaan dat u dit (nl. die dood met de zondaren) overkomt.
 GHESTAEN: II, 2786: blijven bestaan, gespaard blijven.
 GHESTUOLT: II, 718: van stoelen of zetels voorzien (Mnl. Wdb.; II, 1713).
 Misschien is stoel hier ruimer op te vatten dan zitplaatsen, nl. de consoles, voetstukken waarop de in de volgende verzen bedoelde reliquieën zijn geplaatst.
 GHETAM: praet. v. ghetemen, zie daar.
 GHETELLEN: II, 2404: ten einde toe vertellen.
 GHETEMEN: I, 32: passen, voegen, betamen, deugen voor, geschikt zijn; ook I, 482, 498, 524, enz. Elders: wat betamelijk is t.o.v. iemand, met zijn waardigheid overeenkomt: I, 31, 322, 369. In I, 599: ende voer daer Gode wale ghetam = waarheen het God goeddacht, behaagde.
 G(H)ETOGHEN: I, 209, wael getoghen: wel opgevoed.
 GHETOGHENTLIJCK: I, 2572: op gepaste wijze, welvoegelijk, netjes.
 GHETROESTEN, GHETROOSTEN: moed, vertrouwen, hoop geven, kracht schenken, sterken, helpen, I, 657, 784, 2450; II, 1755, 2539, 2774, 2776, 2792.
 In 659: over die moeilijkheid, dat gebrek hielp God hem heen.
 GHEVEERSTE: conj. v. gheveersten, II, 2905; uitstel verlenen.
 GHEVELLEN: I, 838: zedelijk doen vallen, tot zonde verleiden.
 GHEVERDE: I, 2898: gezelschap, allen die hem begeleiden; (of volgens Mnl. Wdb. II, 1775: al zijn bagage aan reliquieën enz.?)
 GHEVOEGHEN: I, 1372, mit gheisteliken ghevoeghen: gesubst. infin.: volgens de juiste geestelijke gedragslijn, zoals het in het geestelijk opzicht betamelijk was (vgl. echter Mnl. Wdb. II, 1827).
 GHEVYLDEN: I, 968: collectief: velden, landerijen; in mnl. alleen hier in Serv.
 G(H)EWAER: I, 158: oprecht, betrouwbaar, echt; waarachtig gezegd van Servaes en van God of Christus: I, 172, 620, 1778, 2900, 1843, 1633; II, 724. Eventueel zou gewaer (geware) t.o.v. Servaes in I, 158 ook kunnen betekenen: wakker, opmerkzaam, attent.
 GHEWALDEN: met gen. obj. I, 1486; II, 886, met God als subject: zijn macht over iets uitoefenen, er over beschikken, in de vaste uitdr.: hi liets gode ghewalden = hij liet het over aan de beschikking, wil v. God.
 GHEWALT: I, 1765, 1794; II, 298, enz.: macht. In I, 1818: sy daden heme ghewalt = geweld.

GHEWANDE: datief v. ghewant, zie daar.

GHEWANT: I, 294, 2229; II, 1033, 1952, 2277: kleed, kleding, gezamenlijke kleding, uitrusting, ambtsgewaden.

GHEWEECHDE: praet. v. gheweghen, zie daar.

GHEWEGHEN: I, 1399: die hen kon besturen, leiden, eig. op den juisten weg brengen, fig.: in zedelijken zin hun leidsman zijn. In de meer oorspronkelijke bet. bv. in I, 2680: ende uch ten hiemel solde gheweghen (= leiden, brengen), vgl. II, 16, 695. In verb. met *ane* I, 2547: dat sall dich gode *ane gheweghen: u toezenden, verlenen*.

GHEWELDICH: I, 1757, als praed. nom. met gen. obj.: macht over iets hebben.

GHEWERDE: praet. v. gheweren,

ghewaren; II, 1226: toestaan, inwilligen.

GHEWERDEN: I, 1878: ontstaan, worden, deed (geboren) worden; vgl. ook 2209.

GHEWERK(E): II, 289 = werkstuk, kunstwerk.

GHEWERREN: II, 360: ter zielen *ghewerren*: in de ziel verwarring stichten, beroeren. Alleen bekend uit deze plaats.

GHEWILD(EN): I, 967, beknopte, metonymische aanduiding voor: wildrijke gebieden; vgl. in *visschen - gewild* is collectief: wild = wilde dier(en).

GHEWOECH: praet. v. *ghewaghen* met gen. obj.: gewag maken van iets, II, 2027.

GHEWROEGHET: part. v. *wroeghen*, I, 2687: aanklagen, aanbrengen voor het gerecht.

GHEWYNNEN: II, 2125, 2210, 2212: bij zich ontbieden; gedaan krijgen dat ze bij hem komen.

GHIEN: I, 2676: belijden, bekennen; voor de waarheid uitkomen.

GHORE: II, 168: slijk, modder.

GODLYCKSTE: II, 702: op de meest godvruchtige wijze.

GOEDE: II, 1130 datief van *goet*: dat mercte hy in goede: dat nam hij in goeden zin op, dwz. hij was er mee ingenomen.

GOEDE: I, 137: goedheid.

GOET: I, 372, enz. doer goet, zie *doer*.

GORE: II, 796: geur.

GUETLIJCKEN: I, 618: op vriendelijke wijze.

HAERT: II, 1723: stijf.

HEELT: II, 1763: held.

HEELDE: II, 1793, datief v. heelt: held.

HEERDEN: I, 92: harden, volharden in, volhouden. Het is dubieus of in II, 156: sy branden ende sy heerden, dit zelfde heerden = volharden bedoeld is (dus: hielden den strijd vol, gingen door met oorlogsgeweld). Die oplossing is weinig bevredigend. B. vertaalde (waarschijnlijk op het gevoel af) met: verwoesten. Mnl. Wdb. III, 217, verwerpt een ww. heerden in bezit nemen of vernielen, maar noemt deze plaats in Serv. niet. Misschien is *heerden* hier synoniem van branden waarmee het gecoördineerd is en hangt het samen met heert, hert 'haard, stookplaats'.

HEERDE: I, 635, 2535: herder; plur. datief: heerden, I, 1846.

HEERDE: I, 1062, 1612, praet. v. heerden, zie daar.

HEERDELOOS: I, 493: herderloos.

HEERLIJCK: I, 915 adv.: als een 'heer', vorstelijk; als bijv.nw.: aanzienlijk, voornaam, prachtig; van zaken: II, 1083, 1150, 1153, 1154, 2742; van Servaes in visioen II, 2746.

HEERSAM: II, 2592, 2936: heerlijk.

HEERSCAP: II, 1079 dat heerscap: gebied v.e. heer, heerlijkheid. II, 1615 die heerscap: de gezamenlijke heren.

HELLE WAERDE: I, 873, datief v. helle waert: duivel, hellevoogd of -waard = huisheer (Mnl. Wdb. III, 303) Alleen bekend uit deze plaats.

(VAN) HENEN: II, 852: van daar, hier vandaan, weg, nl. van de aarde weg, uit dit leven.

HER: II, 1929, 2290: hier.
HERESIEN: I, 815, 1247: verbogen vorm v. *heresie*: ketterij.
HERTE(N): II, 2543: dat en compt van mynen herten niet = dat vergeet ik nooit.
HERTZE LIEVE: I, 1925: van harte bemind.
HET (WAS): II, 2611: er was.
HEYLL: II, 1360: haer leven setten sy aen eyn heyll: zij waagden hun leven voor een ding van grote waarde; of zoals Mnl. Wdb. wil: ze waagden hun leven op goed geluk (III, 261).
HEYLDOM: II, 2226: heiligdom, reliquieën; heilige voorwerpen.
HEYLICHDOEM: II, 2850, 2872, zie heyldoem.
HEYM (SOEKEN): I, 49: (thuis) bezoeken.
HEYME: II, 2286: thuis.
HEYMELYCK: II, 1312: vertrouwd, thuis.
HEYMELICKE (MAN): II, 2212: vertrouwelingen.
HI: I, 1204 en elders: hier.
HIET: I, 57, praet. v. heten: beval.
HOE: I, 612: hoog; 2975, 3063; II, 216, 321, enz.
HOEF: praet. v. heffen, I, 1688: hief hem op; 1894: reflex, sich heffen ane die vaert: begon, ondernam hij de reis.
HOEGHEN: II, 1589 verbogen vorm v. ho(e)g(h)e: in goeden hoeghen = in opgewekte, blijde stemming.

HOEGHEN: II, 632, 809, 925. Op deze plaatsen kan hoeghen betekenen uit de aarde omhoog heffen, nl. om hem op een hoger plaats in een sarcophaag te leggen (vgl. erhaven); maar ook: eren. De eerste bet. is de meest waarschijnlijke. In I, 1953 verhogen, verheffen, tot hogere eer komen, vgl. ook I, 1792, 1427. Reflexief, zich omhoog heffen, omhoog gaan in I, 2989.

HOEVEN: I, 612, II, 844, praet. plur. v. heffen, zie *hoef*.

HOFF: II, 458: de vergadering van geestelijken. II, 955: eynen hoff spreken: hij liet een plechtige vergadering, hofdag samen roepen, vgl. 1063.

HOLDE: I, 1094 = genade (v. god tot de mensen).

HOLDE(N): I, 23 = vrienden, dierbaren, ook 989. Vaak als omschrijving of appositie v. Servaes: die gods holde: I, 803, Vgl. verder: I, 687, 819, 1255, 1289, 1408, 1808, 1887; II, 2773, 2778, 2792. De vorm *honde(n)* in I, 3016. Ook voor volgelingen v.d. heidenschen koning: I, 1835; II, 37.

HOLTEN: II, 365: houten.

HON: I, 141, enz.: hun.

(SICH) HOUDEN: I, 321: zich gedragen, zich bezig houden met.

HOVELLECHT: II, 966: eigenlijk 'heuvelig': gebocheld.

HUDE: II, 1928: heden.

HUEFF(EN): I, 580; II, 2974, praet. v. heffen (of heven), vgl. *hoef*.

HULDE: I, 1771, II, 2719: gunst, genade, liefde.

HUYDEN: II, 1989, heden (zie *hude*).

HIJ: I, 902, 1782, 2851, 2548; II, 680, 1927, enz.: hier, (vgl. *hi*).

IN: I, 150, in Gode: ten opzichte van, tegenover God.

IN: I, 2696: ich en = ik + ontkenning.

INTEGHEN, INTIEGHEN: I, 2155: in teghen hem laghen: vóór hem neerknielen. I, 1909, 2357, enz.: tegen, voor. In 1564 daer intieghen = in het vooruitzicht daarop, met het oog daar op.

JAMER: II, 26: groot jamer sy beghinghen: veel rouw, ellende en leed brachten zij over..., in I, 2630: droefheid; vgl. I, 2618, 2783, 2806, waar het woord meer doelt op de uiting van smart, rouwmisbaar.

KEERDE: I, 3089: dat keerde hij in gheduldicheit = dat hij gelaten opnam; II, 2929: vertalen.

KEERST(E): II, 2904: Christus; in II, 2516 de gen.: keerstes.

KEMPE: I, 744: kampioen, beschermer.

CONDICH: I, 116; II, 2051, 2327: bekend.

KUNNE: I, 163: geslacht.

LACHTENEN: II, 2352, praet. v. leggen + pron. obj.: legden hem.

LAECHT: I, 883, praes. sg. v. lagen: belagen, beloeren, lagen leggen.

LASERSCHE: I, 780: melaatsen.

LECTER: II, 1489: lessenaar, preekstoel.

LEDICH: I, 1892: vrij, onbelemmerd; 1893 van hon ledich: toen hij van hun kant niet meer werd tegengehouden.

LEECHDE: I, 477, enz. praet. v. leggen: legde.

LEENEN: I, 2973: leunen.

LEGHER: II, 41: doen hon *des legghers* verdroet (gen. obj. bij verdrieten): toen ze genoeg kregen van een belegering.

LESS(EN): II, 962: die lessen lezen: gedeelte v.d. H. Schrift voorlezen (bij den kerkelijken dienst), eventueel voor de hele mis.

LETTEN: I, 88: hinderen, schade doen; I, 1222: toeven, dralen (mijn) vertrek uitstellen; ook 1424.

LEVEN: II, 1210: transitief: beleven.

LEYDEN: I, 873, verbogen vorm v. adj. leit (leet): gehaat, verwenst, afschuwelijk; I, 1706 gesubstantiveerd: *den gods leyden* (met subjectsgen.): de door God vervloekte, gehate mensen.

LEYT: praet. v. liden, I, 1801: passeren, doorgaan, hier wel perfectief: toen hij de grens passeerde, of perfectisch: toen hij ... doorgegaan was; II, 472 met obj.: *arbeit* (moeite, inspanning): verdragen, doorstaan, zich getroosten.

LIECHT: I, 130, enz., licht.

LIJFF: II, 1168: leven; id. 2877; I, 1756, 2438.

LOEN: I, 102: vergelding.

LOVEN: I, 1250: goedkeuren, er mee instemmen.

LUCHDE: II, 665, praet. v. luchten: licht geven, glanzen. I, 272, als praet.

luchtede: schitteren, schijnen.

LUCHTEDE: zie luchde.

- LUTERLIKEN: I, 2818, verbogen vorm v. adj. luterlijk: louter zuiver, rein; ook I, 2698.
- LUTERDE: I, 362, praet. v. luteren, intrans.: reiner, zuiverder worden.
- LYEN: II, 1911: bekennen, vertellen.
- LIJTEIKEN: I, 1741; II, 2802: teken, zichtbaar bewijs.
- MACH: I, 1789: hon mach wale nae dich verlangen: onpers. gebruik + wel: het is billijk, betamelijk, natuurlijk.
- MACHT: II, 780, 1337 *over macht*: boven hun vermogen.
- MAER: I, 482: en ware = behalve; II, 1961, *maer dat*: als het niet was geweest dat...; in I, 1456 heeft *maer dat* vrijwel de bet. van doch (uitgezonderd dat...) tengevolge van beknopte manier van zeggen; II, 2511 *maer doch dat...* = was het toch niet dat.
- MARTILIE: II, 84, marteling.
- MATE(N): I, 971: te maten: juist als het behoort, op een goedgekozen, geschikte plaats.
- MEECHDE: II, 15: maagden.
- MEER: I, 486: mare, roep, faam; I, 671: tijding, bericht, boodschap, prediking.
- MEER (DAN): meer = maer I, 1941: behalve dat. De verbinding *maer dan* is ongewoon, vgl. Mnl. Wdb. IV, 1001, waar slechts één plaats in Rose genoemd wordt; deze plaats in Serv. versterkt de opvatting dat *meer (maer) dan* een pleonastische uitdr. is voor 'behalve'. Vgl. *maer*.
- MEERCTE: II, 1138, vgl. *goede* en zie onder *merken*.
- MEERE: I, 800: vermaard; II, 21, gesubst. adj. als appos. v.e. stad: die meere = de vermaarde stad. In I, 910: aangenaam, welgevallig.
- MEEREN: I, 61: vergroten, doen toenemen.
- (DIE) MENGHE: II, 1558: menigeen, velen; II, 153: in voele menghen synnen: in zeer vele richtingen.
- MER(C)KEN: I, 21, 113, 337: opmerkzaam gadeslaan, nauwkeurig van iets kennis nemen, letten op, gewaar worden; ook II, 995, 991: hij mercte sy ane mit synne. In 337 is *die seden (340)* het object van *merken* en *proeven*.
- MESBAREN: II, 1699: jammeren, misbaar maken.
- MESNYETEN: I, 2464: de wrange vruchten van iets plukken, ontgelden, boeten.
- MESSE GHEWEDE: I, 718: misgewaad.
- MESSTONDE: II, 654, praet v. mes- (mis)staan: ontsieren, niet gepast zijn.
- METTEN: II, 2681: vroegmis.
- MEYE: I, 3070: conj. v. meyen = maaien.
- MEYNDE(N): praet. v. meynen, menen; II, 1908: bedoelen. II, 1731, met pers. als object: een goede gezindheid hebben t.o.v. iem., beminnen.
- MEYSTEN: II, 2002: mit alre meysten here: grootste.
- MEYSTERLIKE: I, 166: met het gezag v.e. 'meester', met autoriteit.
- MIT: I, 132: door, ten gevolge van, dank zij ... vgl. *ghedenkenisse*.
- MOCHT: II, 2432: kon.
- MONSTER: I, 557, 1545, 1588, 1845, 1888; II, 474, enz.: klooster, kloosterkerk, abdij.
- MONSTRANCIE: II, 826: monstrans.

(TE) MOEDE: onpers. te moede werden + dat. obj. v. pers. en gen. v. zaak, II, 1768; I, 1104: besluiten; met pers. subj. II, 1578; te moede syn met pers. subj., II, 649: gezind zijn, van plan zijn.

MOEDES: 2 pers. sg. praes. v. moeden, I, 1692: vermoeien.

MOESTE: optat. v. moeten, II, 2784: mogen.

MOET: II, 807, des ghewonnen sy hoghen moet: daarover kwamen zij in een verheven blijde stemming.

MOETEN: II, 1982, zonder infin.: de gelegenheid hebben, kunnen en mogen, vgl. met infin., II, 2961, 2964, 2968, 2970, 2971.

MOSELE(N: II, 1565: rivier de Moezel.

MYSDE: praet. v. missen, II, 2942: een fout begaan, het verkeerd weergeven.

NAE: I, 2569: daar in de buurt, nabij; *na...gaen* + dat. v. pers. II, 764: zeer ter harte gaan, omschrijving van sterke graad v. rouwen; II, 1956, *voele nae*: zeer dicht er aan toe, bijna.

NAECOME: II, 487: opvolger.

NAM: praet. met perf. betekenis: die... weggenomen, verplaatst heeft (nl. naar Luik).

NEMELIKE(R): II, 2373: op de genoemde, aangeduide, dezelfde plaats.
 NATTEN: I, 1479: nat maken.
 NETTEN: I, 2633; II, 876: nat maken.
 NOETHULPERE: II, 2909, noethulper; 2805: helper in nood.
 NOUWE: II, 899 benauwend, drukkend, nijpend.
 NUWE MEER: I, 2389 (niemare): berichten, inlichtingen.
 NYET: II, 392 met gen. v. snee: niets (geen sneeuw).
 NYRGHEN (GHEYN): II, 1513, zware ontkenning: beslist niemand van hen;
 I, 2048, ook zonder gheyn: in het geheel niet.
 OEFDE: praet. v. oeven (oefen) I, 340: in praktijk brengen, oefenen.
 OFF: I, 22, 1832 enz.; II, 1829 enz.: indien.
 OFT: I, 73: indien.
 OMMER: I, 1222; II, 23: beslist, in ieder geval.
 ONBERADEN: II, 432, 1557: onverzorgd, zonder bestuurder, onbeschermd.
 ONBEWOLLEN: I, 740: onbevlekt, onbesmet, rein.
 ONGHEHIERE: ook onghehuere, II, 1946, 2410, 2507: afschuwelijk, afgrijselijk;
 II, 1041: waanzinnig.
 ONGHEMACH: II, 2038: ziekte, ongeval.
 ONGHEMEKELIKE: II, 2330: onvriendelijk, lastig, onnaangenaam (in Mnl.
 Wdb. alleen deze plaats).
 ONGHERECHT: I, 185, als adj.: niet zoals het behoort, wezen moet.
 ONGHEREECK: II, 2416: ellende, treurige toestand.
 ONGHEREKELIKE: II, 2329: zedelijk verdorven, slecht.
 ONGHEREN: I, 685, 973, 2455: Hongarije.
 ONKONDICH: II, 1505: onbekend, vreemd, (vgl. condich).
 ONMAER: II, 2709 het was dich onmaer: het was je onverschillig, je minachtte
 het.
 ONMERE: I, 290: onmere hebben: minachten, verachten (vgl. *onmaer*); ook
 II, 163.
 ONMOEDE: of ommoede I, 2163: onaangenaamheden.
 ONNE: I, 1206, II, 1980: conj. v. onnen: gunnen, uit genade geven.
 ONRECHTS: I, 1215 onrechts gheloeven: praed. gen.: die van een onzuiver
 (kettersch) geloof was.
 ONSTEDE: I, 939: onstandvastigheid, wankelmoedigheid.
 ONSTELIKER: II, 771, dat fem.: genegen, goedgezind: met toegenegen trouw.
 ONTBAREN: praet. v. ontbereren I, 466: missen.
 ONTBOET: praet. v. ontbieden II, 615, 621: door een bode mededelen; 625: met
 obj. holde: zijn goede gezindheid kenbaar maken, verzekeren; de betekenis
 ‘door boden ontbieden, bijeen, tot zich roepen’ ligt in deze passage op den
 achtergrond; een mooi overgangsgeval, vgl. vs. 619, 629, 640. In I, 3094 zonder
 tussenpersoon: mededelen, zeggen.
 ONTBOREN: part. v. ontbereren + gen. obj. I, 1186: zich onttrekken aan een
 taak, zich onthouden v. iets te doen, iets nalaten; ook 1947.
 ONTBUYT: I, 396, 3 ps. sg. praes. v. ontbieden, door een bode mededelen,
 enz. vgl. *ontboet*. In vs. 411 als 3 ps. sg. praes.: *onbiet*.
 ONTDECKEN: II, 368: het dak er af nemen. In I, 2745: den sloetel ontdekken:
 te voorschijn halen.

ONTELLIJCK: II, 2453: onbeschrijfelijk.
ONTFANCK: I, 2589; II, 1276, 2229: ontvangst.
ONTFANGHE: II, 1459: de verbogen vorm van ontfanck.
ONTFENCKEN: II, 1465: ontvonken, ontbranden.
ONTFEYT: I, 3034: ontfaet - ontvangt.
ONTFOEGHET: I, 268S part. v. ontfoeghen (ontvoeghen): in een slechte toestand brengen, verderven.
ONTFOCHTEN: I, 531 part v. ontvechten met datief van pers. ontgaan ondanks grote inspanning, niet gelukken; een te zware opdracht zijn voor iem's krachten.
ONTGALT: praet. v. ontghelden, I, 1817 met gen. obj.: boeten voor iets; ook II, 1572, 2022.
ONTGHELDEN: II, 2190 met gen. obj. v. pers.: zij behoeven t.o.v. mij geen boete te doen.
ONTSACH: I, 426, praet v. ontsien: vreezen, duchten voor.
ONTSAT: I, 1382 praet. v. ontsetten + gen. obj.: van zijn ambt ontheffen, afzetten.
ONTSLIEP: I, 1618 praet. v. ontslapen: inslapen, in slaap vallen.

ONVERHOLEN: I, 2762: openlijk bekend.
 OP: II, 122: open.
 OP DAT: II, 2552: indien.
 OP HALDEN: II, 887: optillen, omhoog heffen.
 OP VERSTAEN: II, 884: opstaan uit den dood.
 OPVERSTENTENISSE: II, 883: opstanding uit den dood.
 ORKONDE: I, 2742: bewijs, getuigenis.
 ORKONDEN:: II, 2480: verklaren, openlijk zeggen.
 OVEL: als adj. attrib. en praed. II, 1890, 2287, 2626: slecht, verkeerd, gemeen.
 In I, 2481 met *heten*: veroordelen; gesubst.: kwaad I, 112, II, 1966, 2725.
 OVER: I, 91 versterkend bijw.: bovenmatig.
 PEECK: II, 2415: pek.
 PELLEN: I, 3176: fijne stof, spec. voor staatsie-gewaden, ook een gewaad v.
 die stof II, 817, 1857, 1926.
 PLACH: praet. v. *plegen* I, 471, 1012; II, 2945 met gen. obj.: zorgen voor iets,
 alle aandacht en zorg aan iets besteden; een ambt of functie waarnemen,
 uitoefenen.
 PLAGHEN: praet. plur. v. *pleghen* I, 114: zich er op toe leggen, alle aandacht
 besteden aan; 1838, waarnemen.
 PROVONDEN: II, 2078: prebenden.
 PSELTER: II, 2686 psalter: boek der psalmen.
 QUALE(N): II, 2726: ellende, pijn, kwelling.
 RADE: II, 1601 datief v. *raet*: overleg, beleid, overpeinzing; met gheysteliken
 rade - in vroom overleg.
 RAET: II, 1135 plan; den raet doen dat...: het plan uitvoeren, bewerken, maken
 dat...; II, 2500: raetsbesluit (v. God).
 RAM: I, 1450, in Mnl. Wdb. VI, 957 verklaard als raam, rame eig. ‘het mikken,
 doelen op iets’ dus: hij mikte op Serv.
 RASTE(N): II, 2188: rust.
 REDE(N): II, 504: der reden, gen. sg.: verhaal; in II, 2787: wat er gezegd wordt,
 hier: antwoord.
 RESSCHE: I, 2989: graszode.
 ROECHTEN: praet. v. roeken (rueken) met pers. subject en gen. obj.: I, 1605:
 acht slaan op, verhoren (v. gebed); II, 1709: bezorgd zijn over, bekommeren,
 onpers. in II, 2321 met dat v. pers. en ontk. het kon hem niet schelen, hoe...
 ROEKEN: I, 2254, vgl. roechten, pers. subj. + gen. obj.; zich het lot aantrekken
 van, zich bekommeren om.
 ROEM: I, 1542, doer roem: uit trots, hoovaardij; I, 1577 sonder werrentliken
 roem: zonder wereldlijk, ongeestelijke zelfverheffing, dus: in alle eenvoud en
 bescheidenheid; I, 2849: heerlijkheid, eer.
 ROEN: I, 2970: rusten.
 ROMAER: II, 1189: de bewoners van Rome.
 ROME: I, 292: doer den ewighen rome: ter wille van de eeuwige heerlijkheid
 (vgl. roem).
 RUEREN: II, 504: gewag maken van, spreken van.
 RUNEN: I, 1989: heimelijk spreken.
 RUYNDEN: II, 1990: lees ruymden: weggaan.

RIJCK: II, 22: machtig;
RIJCHEIDEN: II, 2609: rijkdommen, schatten.
RYCHTEN: II, 1757: voldoening geven, het onrecht goedmaken.
SACHTEN: I, 2408: verzachten.
SAEN: II, 955 met groten spoed.
SAMENINGHE(N): I, 1433 mit heiligher sameninghen ghenoech: met een vrij groot gevolg, stoet van heilige mannen.
SANDE: II, 1440 praet. v. zenden: zond.
SARCK: II, 729: stenen doodkist, graftombe.
SAT: II, 52 praet. (sich neder)sitten: gaan zitten.
SATTE(N): I, 1480 praet. v. setten; II, 199.
SCALCHEIT: II, 2336: gemene, lage daad.
SCALCK(EN): II, 2397: gemeen, slecht.
SCERPE: II, 2569: pelgrimtasch.
SCEYN: II, 2638: zie *scheyn*.
(SICH) SCHEIDEN: I, 2446: uiteengaan.
SCHENDEN: I, 889: ten verderve voeren; verleiden.
SCHEPPEN: II, 1871: maken.
SCHERPE: II, 2660, zie *scerpe*.
SCHEYN: II, 2036, praet. v. schinen: blijken.
SCHIER(NAE): II, 914: onmiddellijk(na).
SCHIET: II, 2385 praet. v. scheiden.
SCHIJN: verbonden met *werden*: I, 763, 2213, 2723, 2168: duidelijk;

met *doen* I, 544; II, 2568: duidelijk maken, tonen; met houden II, 1081: de vraag is of *hem* hier reflex. is of datief obj.; in 1^e geval: zich duidelijk voor ogen houden, niet vergeten (Mnl. Wdb. VII, 529) in 2^e geval: duidelijk tonen. In II, 1592 lijkt *schijn* wel adverbium: dat werd duidelijk hun ongeluk.

SCHIJBBAER: I, 576: duidelijk zichtbaar.

SCHROUWEN: I, 2492 hier praes: schreien.

SCHRUWEN: I, 2935: praet: schreiden.

SCOLDE: I, 947, doer allen die scolde: om al die redenen, oorzaken; II, 826 door die schout... want...: daarom dat..., om die reden dat... (vgl. want); II, 2846 door dyne scholde: om uwentwille.

SECH: I, 2533 imper. v. sien: bezoeken (vgl. Mnl. Wdb. VII, 1079) of: zie ze aan met ontferming, zorg voor hen, trek u hun lot aan.

SEET: II, 2578: 3 ps. sg. praes. van segghen; seget, segt. In II, 2713 lijkt *seet* praet. (niet bij Leviticus p. 136).

SEGHE SALICH: II, 1196: zegevierende, onoverwinlijk.

SELSEM (E): II, 2238: zeldzaam, ongewoon; II, 2310: kostbaar.

SEN: I, 15 enz.: gedachten, innerlijk, hart, gezindheid.

SENT: I, 260: sedert, sindsdien.

SEYE: I, 3069: conj. v. seyen = bezaaien.

SEYNDE: I, 422: conj. v. senden.

SICHTE: I, 3070: conj. v. sichten: maaien.

SLACHT(EN): I, 1352 mit alre slachten (sg. datief): soort; II, 2753: mengher slachten = van velerlei soort, allerlei.

SLEGHEL: II, 108: werktuig om mee te slaan, hamer.

SNELDE(N): II, 1529: snelheid, voorspoedige tocht.

SOECHTE: II, 2671, praet. v. soeken, sueken: bezoeken.

SOE GHEDAEN: II, 2787; zo danig.

SOELEN: I, 56, enz.: 1 een 3 ps. pl. praes. v. sullen = moeten.

SOMELIKE: I, 1982: sommigen.

SOMIGHE: II, 1572 die somighe: enigen.

SOUDEN: I, 3 conj. praet. v. sullen: moeten.

SPAREN: I, 1564, hem sparen: zich v. iets onthouden, dralen, iets uitstellen; II, 413 sparen als synoniem v. vorsten (versten): nalaten, verzuimen, uitstellen. I, 2162: trachten te ontgaan, vermijden.

SPEL(E): uutten sp. gaan, II, 579: in een ernstige, gevaarlijke situatie komen.

SPEYKELTER: I, 1479: speeksel.

STAAN: I, 2574: het stond hon also = het was zo met hen gesteld.

STADE (adj.): II, 1810: bestendig, duurzaam, van kracht.

STADE (subst.): I, 1039; II, 1358: gunstige gelegenheid; II, 566, stade doen: tot nut, voordeel zijn; II, 562 met goeden staden: met doorgaand succes (? vgl. Mnl. Wdb. VII, 1849 waar de uitdr. meestal betekent: rustig aan).

STARCK: I, 1133: hard scherp, streng, ontstellend, ontzettend (vgl. de noot).

STAT: I, 2302; II, 399, 351, 717 enz.: plaats; II, 1202 in eyns keyzers stat = als keizer.

STEDE: II, 404, 530, 784 verbogen vorm v. stat, zie daar.

STEDICH: I, 930, standvastig, onwankelbaar; ook 1039, als praed. nom.).

STERFF: II, 2721: praet. v. sterven.
STILLE: I, 386, subst.: de secreta: de stille gebeden: de canon v.d. mis van de praefatie af tot de pater noster.
STOLE: II, 1130: brede afhangende strook v. kostbare stof.
STOMP: I, 3192 = stom.
STONT: II, 1643: (drie) keer.
STORM: II, 638: hevige strijd.
STOUTHEIT: II, 2010: trots, hoogmoed.
STRAEFDE: II, 2710, praet v. strafen: straffen.
(met)STRYDE: II, 2023: met vijandige bedoeling, of: uit vijandigheid, weerspanning, verzet.
STUCKE: II, 1715: de kapotgeslagen wijnstokken? of stucke = stocke, nl. de wijnstokken.
SUS: I, 2918: zo.
SY: I, 32, 871, 1292, 1399, 2096, enz.; II, 1856, enz.: ze (acc. pron. pers.); ook in I, 709 tegenover sy = subj. in 708.
SYN(NEN): II, 153, 719, 935: richtingen.
TALE: I, 1116: getal, aantal.
TE: I, 964, 966, eigenaardig korte

manier van zeggen: ten opzichte van, met betrekking tot: de stad is bijzonder goed gelegen zowel met oog op bouw- en grasland, als t.o.v. de scheepvaart in verschillende richtingen.

TE BREKEN: I, 813; II, 1827: kapotslaan, verwoesten.

TE STOREN: I, 2715, 3030; II, 356, 1827: verwoesten, verderven.

TE STOERDEN: II, 20, praet. v. te storen.

TESTOERT: I, 2802, part. v. testoren.

TE TORNE: I, 1722: hon te torne = tot hun verdriet, zodat zij er de nadelige gevolgen van zullen ondervinden; *te* als aanduiding v. resultaat, gevolg, zie *te wonder*.

TE VOREN: I, 1880: te voren syn + datief = overtreffen.

TE WOESTEN: II, 105: verwoesten.

TE WONDER: I, 1834 te + subst. wonder: tot, met verbazing; *te* duidt het resultaat aan, evenals in de verbinding *te torne* (zie daar). Ook I, 1961 met ww. besien; met ww. *comen* in vs. 1840.

TE WRIJVEN: I, 3031: eig. kapot wrijven, vernietigen, verdelgen.

TEGHEN: I, 111, 1294: teghen hoem = hem tegemoet. I, 2354, teghen hem: tegenover hem, vóór hem.

TOE: II, 2573: *toe* love ende *toe* eeren: *te*, tot.

TOERNEN: I, 874: onpers. ww. + datief v.d. persoon: ontstemmen, verbitteren (vgl. spijten).

TOREN: I, 1327: toren maken: schade berokkenen, onheil teweeg brengen.

TRAEN: I, 2048: druppel; II, 379.

TRAM: I, 1449: balk.

TRANSLACIONE: II, 2935: opneming in den hemel.

TREDEN: I, 44: 2 ps. plur. vgl. Franck, § 125, 6.

TREESKAMER: II, 1849, 1923: sacristie, schatkamer.

TRESOER: II, 1858: schatkamer, sacristie.

TRIECHT: I, 2768 hier = te triecht; ook II, 2, 1292: (te) Maastricht.

TROOST: I, 621; II, 249, 2122, 2802, 2850, te trooste = tot hulp, steun; II, 2640: hoop.

TROOSTEN: II, 2838, 2880: helpen, steunen.

TROUWE: I, 1476 'synre trouwen' slaat hier op Servaes (tegenover *Gods* ghenaden): hij plukte toen de vruchten van zijn standvastig geloof en van Gods genade.

TZENS: II, 2013 tzens gelden: schatplichtig zijn, waarvoor men schatting moest betalen.

TYMMER: I, 1460, hier: balk, houtwerk.

UCH: I, 45, 2432, 2652, 2657, 2662, 2665, 2672; II, 1686, 1689, enz.: u als accusatief; als datief I, 2676, 2677; II, 1681, 1683, 1919.

UR: II, 1689 als pron. poss. 2 ps. plur.; vgl. I, 2650, 2655, 2669 (naast uw(e)), bv. vs. I, 2662, vgl. Leviticus De klank- & vormleer, enz. § 112).

URS: I, 47, gen. plur. 2 ps. pron. pers. Bormans beschouwde het als 1^e ps. plur., de context geeft daar aanleiding toe; de overgang van 2 ps. naar 1^e ps is echter niet bevreemdend, vgl. Leviticus § 110 (noot op blz. 105). De 2^e ps. plur. is duidelijk in vs. I, 2679, 2829.

VACHT: II, 585 praet. v. vechten: bevechten.

VADEM(E): II, 2296: draden.

VAERT: II, 14 *ane der vaert*: op reis - in verbinding met *comen* een omschrijving voor de kruising van twee aspecten: momentaan - duratief: de maagden die op reis waren, kwamen daar toen langs.

VAES: II, 103: 2 ps. sg. van vaen = vangen.

VALL: II, 1385: catasprophe, ontstellende gebeurtenis; II, 2648: zondeval; met bepalend lidw. en adj.: in den vreyseliken valle: in het eeuwige verderf. (Dit vb. niet niet in Mnl. Wdb.)

VAREN: II, 650: gaan.

VEDEMEN: II, 1814: ghevedemet - In Mnl. Wdb. beschouwd als verschrijving voor *wedemen* (hd. *wedmen*), dus 'wijden' synoniem met 'gebenedeyt', en vertaald in IX, 1886: op de Christenheid als bruidschat voor de ziel vastgezet. De andere mogelijkheid blijft open: vedemen, vademen in de bet. 'afpalen, omheinen', m.a.w. Christus zelf is de beschermer, de muur rondom Servaes'kerk, de hertog hoeft er geen stenen muur om te zetten.

VEERST: II, 2517, 2520, 2533: uitstel.

VENDEN: I, 50, enz. vinden.

VENYE(N): I, 569, vergiffenis, ook 1580, 1606, 2253 met ww. zoeken.

In I, 1533: gebed om vergeving in geknielde houding, ook II, 2665, 2689.
 VERBIDDEN; II, 176 = door bidden redden, door bidden gedaan krijgen dat de stad gespaard blijft.
 VERDEYLEN: I, 1351: veroordelen.
 VERDEYLET: part. pf. van verdeylen: I, 1194: veroordeeld, ook 2690. 2720; II, 2804, attributief in 1702.
 VERDENGHE: II, 2903 conj. v. verdenghen = verdinghen: door dingen of pleiten bewerken; ook I, 2525.
 VERDOLEN: II, 895: verdragen, verduren.
 VERDROEGHEN: II, 157 praet. v. verdraghen: ontzien, sparen.
 VERDYNGHEN: I, 1788; II, 336 vrijpleiten; vgl. verdenghe(n).
 VERDYNGHERE: I, 1483: pleiter, beschermer, advocaat.
 VERERREN: I, 871: doen dwalen, van de rechte weg afbrengen; tot zonde verleiden; ook II, 359.
 VERGEVEN: II, 1050 synen toren vergeven: zijn toorn tegen hem laten varen.
 VERHOERET: I, 2683, praet. v. verhoeren: niet luisteren naar.
 VERHOGHEN: I, 3087: verheugen.
 VERHOLENTHEIT: I, 1064: verborgenheid, geheime raad.
 VERKEERT: II, 1719: eig. omgekeerd: niet meer in staat in de goede richting te zien.
 VERKEREN: I, 870: den verkeerden weg opgaan.
 VERLANGHEN: I, 464: onpers. verb. verb. (luden = 3° nv.): lang vallen, te lang vallen, verdrieten.
 VERMANE(N): I, 172: met groten nadruk vragen, aandringen op; 2698: herinneren aan, een ernstig beroep doen op (met gen. object); II, 2944: vermelden.
 VERNEMEN: I, 1825: opnemen; I, 369: begrijpen, ook 676, 679, 708 (hier zelfs vernemen onderscheiden van 'hoerden'); in 692 echter: hooren.
 VERNEME(N): I, 1178: in gunst en genade aannemen, vgl. ook I, 182: opnemen, ontvangen.
 VERNOMEN: II, 282 part. v. vernemen met acc. object: bemerken, dat het St. Servaes feestdag was.
 VERONNEN: II, 1875: niet gunnen.
 VERONWERDEN: I, 1054 praet.: geringe waarde aan iets hechten, minachten, versmaden.
 VERREDE: I, 872 praet. v. verren: verwijderen, afvoeren van.
 VERSCHIET: I, 3129 praet v. verscheiden: sterven; ook II, 1008.
 VERSLAGEN: I, 1693 part. pf.: gegrendeld, afgesloten.
 VERSOECHTEN: II, 2760 praet 1 ps. sg. van versoeken + acc. pron. pers.: bezocht hem.
 VERSOEKEN: II, 262: bezoeken, opzoeken; I, 2273: uitvorsen, onderzoeken, trachten te weten te komen.
 VERSTAET: I, 58, imper.: vat 'het waken' niet zo op, dat...
 VERSWANT: I, 598 praet. v. verswinden: uit het oog verdwijnen.
 VERSYE: I, 2441, conj. v. versien: zorgen voor, spec. met God als subj.: behoeden.

VERTROESTEN: II, 2823: steunen, helpen, verlossen.
VERVEERDEN (sich): II, 1902 praet. van vervaren: zich bang maken, bang, bevreesd worden.
VERVROUDE SICH: II, 2979 praet. van vervrouwen: zich verheugen.
VERVROUDER: II, 2776 praet. van vervrouwen, 3 ps. sg. + pron. subj.: verheugde hij.
VERVROUWEN: I, 3037: verheugen.
VERWAERT: I, 1210, part. pf. van verwaren: verzorgen, bezorgen, de nodige maatregelen treffen tot bestuur, besturen.
VERWAREN: I, 1253, zie verwaert; in vs. 400: 2 ps. sg. indic.
VERWAN: I, 1368, praet. v. verwinnen: bewerken, gedaan krijgen.
VERWANDELEN: I, 3093: veranderen, verwisselen; II, 2370.
VERWATEN: I, 1699: vervloekt, verdoemd.
VERWERKEN: II, 1830: verbeuren, bederven.
VERWRACHT(E): II, 2632, praet. v. verwerken met pers. als obj.: door zijn daden iem's gunst verspelen, II, 2460 met abstr. obj.: door hun daden verbeuren.
VIANT: I, 1352, 1360, 1446; II, 1867: duivel.
VINCK (nae): I, 335, praet. v. vaen (vangen) nae: aarden naar, gelijken op: hij gedroeg zich geheel als iemand van edele geboorte (vgl. Mnl. Wdb. VIII, 1152).
VISCH: I, 967 in visschen, beknopte metonymische aanduiding voor:

vischrijke gebieden; vgl. ghewild(en).
 VITE: I, 460, II, 987, 2150: levens-geschiedenis.
 VLEDE(N) VLEEDE: I, 1608, 2042, 2426, praet. van vleyen: bidden, smeeken; part. ghevleet in vs. II, 2221.
 VLEET: II, 906, 3 ps. sg. indic. v. vleyen, zie *vlede*.
 VLEDIGEN: I, 1315, volgens Mnl. Wdb. IX, 589: afleiding van vledich, vladig 'schoon, rein, keurig'; in de bet. v. 'eeren, of sparen, ontzien' (vgl. verschonen). Alleen over geleverd op deze plaats. B. leidde vledigen als frequentatief af van vleeden, gepostuleerde vorm naast vleyen.
 VLEGHEL: II, 107, Gods vleghel: omschrijving voor Attila.
 VLUWEN: praet. vluweden II, 2363: vlieden, vluchten; part. ghevluwen II, 2379.
 VOEGE: I, 2593, mit voegen: op gepaste wijze.
 VOELE: I, 83, 155, 162, enz.: zeer (bijw. v. graad); II, 2369: nyet voele yemant = bijna niemand.
 VOERREDEN: I, 1731: voorspreken, verdedigen, pleiten voor iem.
 VOERSPREECH: I, 1660: voorspraak, pleiter, vgl. voorspreke.
 VOERSPREKE: I, 189, 3212; II, 2587: verdediger, pleitbezorger.
 VOERSTE: I, 2157; II, 652: voornaamste, vorst.
 VOERTE: I, 2309, praet. v. vorchten, vurchten (vrochten, vruchten): vreezen, ontzag hebben voor.
 VOLCOMEN: I, 532 met pers. subject en gen. obj. in neg. verbinding: met iets klaar komen, tot een goed resultaat komen. In II, 645 met zakelijk subj.: doordringen tot, bereiken.
 VOLLEYNDE: I, 1380: praet. v. voleynden: volledig iets doen, ten uitvoer brengen; opmerkelijk is de zinsvervlechting: daer omme dat...: hij volvoerde hetgeen waarom hij gekomen was.
 VOLLEYST: I, 71: eig. volmaking, voleindiging: hulp enz. van God: helper.
 VOLLEYSTE: I, 666, 796, 2378; II, 1433: hulp.
 VOLLOEFT: II, 2817: ten volle geprezen, geloofd naar verdienste.
 VOLQUAM: II, 645, zie volcomen.
 VORDEREN: I, 732 trans.: vooruitbrengen, begunstigen.
 te VOREN zijn: I, 1880 + datief: iem. overtreffen.
 VORE COMEN: II, 690: voor den geest komen; in droom verschijnen.
 VORSTEN: II, 413 part. ghevorstet: uitstellen, nalaten.
 VREDE: I, 1307: vrijgeleide; I, 1: onder zijn bescherming; onder zijn welwillende gezindheid.
 VREYSDEN: II, 950 praet. v. vreisen, reflex: bevreesd zijn.
 VREYSSAM: II, 2390: vreselijk.
 VRIEDE: I, 2307 praet. v. vriën: vrijheden geven, vrij stellen van geldelijke verplichtingen.
 VROE: I, 305: verheugd, vervuld met hemelse blijdschap; II, 1231: blij.
 VROEMT: I, 923, 3ps. sg. indic. praes. van vromen: tot voordeel zijn.
 VRONE: II, 830 als attrib. van het kruis: van den heer, nl. van Christus.
 VROUDE: I, 146 enz.: vreugde - o.a. II, 345, 2449, 2455, 2467.
 VROUDEN: II, 734 praet. van sich vrouwen met gen. obj.: zich verheugen over iets.

VROUWE: I, 2333; II, 2441, vgl. vroude: (hemelse) vreugde.
VRUCHTEN: II, 2161 plur. praet.; 2633, 2659, sg. praet.: vrezē.
VRUCHTSAM: I, 1021: te vrezē, verschrikkelijk.
VRUNT: II, 1727 die vrunt: de vrienden.
VRYEN: I, 1021 vgl. vriede: part. ghevryet: als vrij kerkelijk gebied beschouwen; ook II, 524, 1214, 2079, 2598.
VYERE: I, 1401: viering van een kerkelijk feest, plechtigheid.
WAE: II, 1692: waar.
WAECKHUYS: II, 94: wachthuis.
WAER: II, 2289 (egheyne) waer nemen te...: (geen) zorg hebben voor, (geen) aandacht besteden aan.
(SOE)WAER DAT: I, 422: waer ook.
WAERNEN: I, 1728; II, 1798, 1804, 1817: waarschuwen.
WAERT: II, 801 - praet. van werden 'worden, ontstaan': zulk een geur is er nooit meer geweest; II, 843 praet. als hulpww. van passief.
WALDEN: I, 261: met gen. obj.: over iets beschikken, iets regelen, iets bewerken, I, 908 met obj. heerscapen: heerschappij uitoefenen, I,

2439 met God als subj. en gen. obj. van siele: bezorgen, zegenen.
WALLEN: II, 2414 koken, eig. opborrelen van kokend water.
WANDEL: II, 191: verandering; omschrijving met doen + gen. obj.: veranderen.
WANNEN: I, 1807: waar vandaan.
WANT: I, 1019 als ondersch. vgw.: omdat, daar.
WARIGH: II, 846, die warighe god: waarachtig.
WARNEN: I, 46: waarschuwen; vgl. waernen.
WASSEN: II, 1291, part. ghewassen: groeien.
WATER CALFF: II, 1437: waterzucht.
WASE: I, 2989: begroeide aardkorst, zode.
WEDER: I, 2049: noch (in coord. met *noch*).
WEDER: I, 1364: tegen (in); II, 52, 202, enz.
WEDERMOET: I, 2412 syn. van *onghemack*: ramp en daardoor ontstane gemoedsstemming: droefheid, angst. In 564: eveneens gecoörd. met *onghemack*: kwaad, onheil.
WEDER REDE: II, 2498: zonder weerlegging, zonder dat ik gelegenheid had of mij kon verdedigen?
WEDER REDEN: I, 841 met acc. obj. van pers. en gen. obj. van de zaak: afbrengen van hun geloof.
WEDERSACHT: II, 2499, part van wederseggen: ontzeggen, weigeren.
WEDER WENDEN: I, 1158: afwenden, afweren.
WEER: I, 107: conj. van syn (ware).
WEEREN: I, 921: duren.
WEERTSCAPEN: II, 1334: feestvieren; of plur. van subst.: gast-, feestmaal.
WEGHEN: I, 1788: op den goeden weg leiden; als synon. van helpen in I, 2734; vgl. ook II, 2302.
WELKER HANDE: I, 2292: hoedanig, wat voor.
WEME: I, 2732: dat. sg. van rel. pron.: aan wien.
WENT: voegwoord II, 1312: totdat; II, 1006, 1939, 2725, 3055; ook *went dat*: II, 901; I, 595 (of is *dat* hier subj.?); in II, 1825 als prae-positie: went aen den doemels dach.
WENT: II, 180, 1007: want.
WERD(E): I, 187, den werden, gesubst. adj. van persoon: van hoge waarde, hoog in aanzien, edel; ook van zaken: I, 3148: waardevol.
WERDICHEIT: II, 256, sijn in groter werdicheit: in eere zijn; II, 473: hij was waardig om dat te doen.
WERFF: I, 1187: praet. van werven: gedaan krijgen. II, 2720: moeite doen voor.
WERK(E): II, 1029: dooreengewoelde draden van hennep & vlas.
WERKEN: I, 997 trans.: maken, bouwen.
WERP: I, 1857, praet. van werpen.
WERRENTLIKE: I, 285, 1577, enz.: wereldlijk.
WET: II, 126: imper. van weten.
WEYDER: I, 1913: praet. van weyen (= waaien) + er (= hij).
WIE: I, 468, 917; II, 1102, enz.: hoe. Ook in combinatie: wie lanck II, 2680: hoe lang; wie ghedaen, II, 4: hoedanig; in II, 2728 gescheiden: *wie* dat jammer was *ghedaen*; algemeen en concessief: wie wale dattet wynter was I, 3000: hoe zeer ook; soe wie dat se der viant errede I, 2536: hoe (erg) ook.

WOEDENDE: II, 1700: alsof sy woedende waren: waanzinnig.
WOEGHE(N): II, 2141: wage, waag: een bepaald gewicht, of: weegschaal: het goud werd naar bepaalde hoeveelheid afgewogen.
WOERDEN: I, 67 praet. van werden (= worden).
WOESTEN: II, 239 trans, met pers. als obj.: verdrijven uit hun bezittingen.
WOLLEN: II, 2555, 2764: in een wollen boetekleed.
WONACHT: I, 318: woonachtig, daar bleef hij wonen.
WONDER: II, 2408: vreemdsoortig, bovennatuurlijk gebeuren.
WONNE: II, 2448, 2467: hemelsche vreugde, zaligheid; in I, 164: die ewighe wunne.
WONNENTLICH: I, 3144: heerlijk, prachtig.
WUNNE: I, 164, zie *wonne*.
WIJDEN: I, 511: adv. van verre.
WIJNGHE(N): II, 2263: wijding; vgl. in 2254: wijdinghe, en in 2288: wijdinghen.
WIJLE: II, 2544, die wyle ic hebbe...: zo lang als.
WIJNBEEREN: II, 1661, enz.: druiven.
WYR: I, 32: wij.
YE: II, 213, enz.: ooit.
YMMEN: II, 329: hymnen.
ZUDARIUM: II, 857: zweetdoek.